

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

Syntaktická specifika děl

Ignáta Herrmanna

Autor: Monika Plášilová

Vedoucí práce: PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Syntaktická specifika
vybraných děl Ignáta Herrmanna* vypracovala pod vedením
PhDr. Ladislava Janovce, Ph.D., samostatně na základě
vlastních zjištění a za použití pramenů uvedených v seznamu.
Dále prohlašuji, že elektronická verze diplomové práce je plně
totožná s verzí tištěnou.

Praha, 13. června 2010

.....
podpis

Obsah

1	Úvod	5
2	Rozdělení zkoumané části Herrmannova díla z hlediska jeho vývoje	9
3	Výchozí odborná literatura	12
4	Syntaktická specifika Herrmannových textů	15
4.1	Výpovědní modifikace v kontextu vývoje české jazykovědné literatury	15
4.1.1	Elipsa	17
4.1.1.1	Elipsa v mluvnicích českého jazyka	17
4.1.1.2	Vymezení pojmu pro účely této práce	21
4.1.1.3	Elipsa v Herrmannových textech	21
4.1.2	Parcelace a kompletace	31
4.1.2.1	Parcelace a kompletace v mluvnicích českého jazyka	31
4.1.2.2	Parcelace a kompletace v Herrmannových textech	34
4.1.3	Aposiopese	37
4.1.3.1	Aposiopese v mluvnicích českého jazyka	37
4.1.3.2	Aposiopese v Herrmannových textech	38
4.1.4	Parenteze	42
4.1.4.1	Parenteze v mluvnicích českého jazyka	42
4.1.4.2	Parenteze v Herrmannových textech	45
4.1.5	Opakování	48
4.1.5.1	Opakování v mluvnicích českého jazyka	48
4.1.5.2	Opakování v Herrmannových textech	51
4.2	Vztahy povahy adordinační v kontextu vývoje české jazykovědné literatury	59
4.2.1	Syntaktické osamostatnění v Herrmannových textech	64
4.2.2	Korektura v Herrmannových textech	70
4.2.3	Výčet a shrnutí v Herrmannových textech	72
5	Závěr.....	78
6	Résumé	81

7	Použitá literatura	82
7.1	Primární literatura	82
7.2	Sekundární literatura	83

1 Úvod

Tato diplomová práce poznává syntaktickou rovinu díla Ignáta Herrmanna. Podobné téma jsem zpracovávala i v rámci své ročníkové práce, jež se týkala syntaktických zvláštností díla *Vdavky Nanynky Kulichovy*. Tentokrát se zaměřuji na více Herrmannových děl (o jejich výběru je pojednáno v kap. 2., jednotlivá díla jsou zde také stručně charakterizována), provádím na nich syntaktickou analýzu a pokouším se zjistit, jakým způsobem se vyvíjel autorův styl.

Převážná část Herrmannových textů zobrazuje život drobných lidí, figurek města pražského, s jejich jednoduchými povahami, dennodenními rituály, radostmi a strastmi, a to vše zejména proto, aby autor zaujal a pobavil větší okruh čtenářů. Aby se čtenářům co nejvíce přiblížil, snaží se je co nejlépe napodobit. Toho dociluje různými způsoby, ve velké míře i specifickými syntaktickými konstrukcemi. Většina z nich je vlastní běžně mluvené komunikaci, hovorovému jazyku, nepřipraveným mluveným projevům a projevům se silným expresivním nábojem.

V soudobé próze nejsou konstrukce tohoto typu ničím zvláštním, v Herrmannově době byla ale situace dosti odlišná. Od poloviny 19. století se již setkáváme s díly, která zohledňují např. teritoriální aspekt zobrazované oblasti. Někteří autoři (bratři Mrštíkové, Josef Holeček aj.) ve svých dílech hojně využívají nářečních útvarů a i autoři pražských naturalistických románů (např. K. M. Čapek Chod) se snaží zachycovat okolní svět co nejrealističtěji. Používají k tomu i prostředky jazykové, takové, které jsou vlastní jazyku mluvenému. Nutno říci, že odborné literatury zabývající se výhradně jazykovými prostředky literatury 19. století moc neexistuje¹. Většina odborných článků a publikací je kromě toho zaměřena na zkoumání lexikální, morfologické a fonologické roviny literárních děl. Komplexní rovina syntaktická bývá zmiňována jen velmi okrajově,

---

1 O pronikání obecné češtiny do umělecké literatury pojednávají následující statě: FUNDOVÁ, M.: K počátkům pronikání obecné češtiny do jazyka české prózy. *Naše řeč* 48, 1965, s. 21–28, HAUSENBLAS, K.: Čeština v dílech slovesného umění. In: *Kultura českého jazyka*. Severočeské nakladatelství, Liberec 1969, s. 89–102, MAREŠ, P.: Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře. In: J. Janáčková, M. Komárek, O. Uličný (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Filosofická fakulta UK 1995, s. 233–240, DANEŠ, F.: Haškův „Švejk“ a Vachkovo „Bidýlko“ – Dva milníky ve vývoji české prózy. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2009, s. 480–493.

obvykle s pouhou zmínkou o uvolňování větné stavby.

Tato diplomová práce nemá v úmyslu srovnávat Herrmannovo dílo s jinými autory jeho doby, ale snaží se ukázat, jak velkou měrou Herrmann přispěl k užívání hovorových syntaktických konstrukcí v umělecké literatuře.

Problematika spojená s většinou syntaktických zvláštností Herrmannových textů je v zásadě dvojího druhu. Jednak jde často o jevy primárně promluvové, úzce související s danou komunikační situací, a je proto velmi obtížné je správně uchopit a popsat, jednak se vzájemně velmi odlišují různá pojetí jejich popisu v jednotlivých mluvnicích dílech.

Dalo by se říci, že celé Herrmannovo dílo je ze syntaktického hlediska založeno na dvou základních principech. Zvláštní je, že tyto dva principy stojí proti sobě v nepochybném rozporu, avšak zároveň se silně ovlivňují, a dokonce spolu i úzce souvisejí. Jde o eliptičnost a o zmnožení syntaktických pozic. Na jedné straně tedy dochází k nespočetnému redukování textu, naproti tomu na straně druhé k jeho nápadnému obohacování.

Z hlediska pragmatického tím Herrmann v obou dvou případech dociluje emočně vysoce vypjatých textů, které však působí lidově a nachází si tak odezvu u širokého publika. Zároveň většina zvláštností vede ke zvýrazňování, a tím i zdůrazňování jednotlivých částí výpovědi. Autor k tomu využívá prostředků z různých jazykových rovin, tato práce se zaměřuje výhradně na specifické prvky syntaktické.

Pro popis jednotlivých jevů bylo třeba vytvořit kategorie k jejich rozlišení. Kritériem by mohly být dva výše zmíněné principy. Ačkoli se toto kritérium nabízí, zvolila jsem zde dělení jiné. To zvláště z toho důvodu, že princip obohacování se s principem redukování často prolíná a některé jevy jsou vcelku paradoxně příčinou nebo důsledkem obou dvou (např. prolínání eliptických výpovědí a opakování, blíže o tom v kap. 4.1.1.3). Mnohem logičtější se mi proto jeví upřednostnit hledisko systematické. Rozdělují jevy podle toho, zda výpověď či její části modifikují (kap. 4.1) anebo zmnožují (kap. 4.2). Ve velké míře se tím zamezuje vzájemnému prolínání jednotlivých jevů².

---

2 Jediným jevem, který je při tomto dělení na pomezí obou dvou vymezených jazykových oblastí, je syntaktické osamostatnění. V kapitolách 4.2 a 4.2.1 je odůvodněno, z jakého důvodu ho řadím k jevům

Kromě tohoto hlavního rozdělení rozlišuji v dílčích kapitolách také to, zda se užitá konstrukce vyskytují v přímé řeči postav nebo v autorských vypravěčských pasážích. Neopomím přitom fakt, že jde v případě Herrmannových knih o texty psané s nějakým záměrem, a tím pádem nutně stylizované. Jak specifika přímé řeči postav, tak specifika vypravěčských pasáží, je proto nutné zahrnout pod autorův osobní styl.

Těžištěm této práce jsou kapitoly zabývající se syntaktickou analýzou Herrmannových textů. Před každou z těchto kapitol je zařazena část, ve které je pojednáno o vývoji pohledu na dané jevy v českých mluvnických dílech. Práce je tedy vystavěna tak, aby čtenáře nejprve teoreticky uvedla do problematiky a později mu na základě jasně vymezených pojmů popsala, jakým způsobem využívá jevy Herrmann ve svých textech. Zařazení teoretických úvodů před každou praktickou kapitolu považuji za nezbytné. Jak již bylo naznačeno, teoretický pohled na převážnou většinu popisovaných syntaktických jevů se v průběhu 20. století zásadně proměňoval, vyvíjel a v mnohých případech není dodnes zcela ustálen. Proto je třeba si nejprve ujasnit a vymezit, jakým způsobem budou jevy chápány v této práci. Všeobecnému výběru výchozí odborné literatury je věnována kapitola 3.

Text této práce je proložen mnohými ukázkami užitými přímo ze zdrojů. Byl přitom brán zřetel na to, aby vydání Herrmannových textů, ze kterých jsem čerpala, vždy korespondovala s vydáním prvním³. Protože je syntax disciplína zabývající se rozsáhlejšími jazykovými útvary, bylo v některých příkladech třeba užít delších ukázek, nevytrhovat je z kontextu, a to vždy s ohledem na to, aby byl popis jevů srozumitelný a jednoznačný. Na tomto místě bych ještě ráda zmínila, že nejde o výzkum kvantitativní, ale kvalitativní, proto i závěry z něho plynoucí budou obecnějšího charakteru.

Hlavním cílem této práce je podrobně zdokumentovat a zanalyzovat tu část syntaxe, která bývá často zkoumána jen u běžně mluvené řeči a poukázat na to, že se popisované jevy velmi hojně vyskytují i v krásné literatuře, a to již v literatuře z přelomu 19. a 20. století. Že nejde o výskyt ojedinělý, a že ačkoli bylo mnoho z daných jevů lingvisticky popsáno až o několik desetiletí později, Herrmann je běžně užívá již ve své době. Jelikož je rozebrána nejen řeč postav, ale i autorské vypravěčské pasáže,

---

povahy adordinační.

3 Mezi jednotlivými vydáními nebyly zjištěny žádné podstatné rozdíly, ani co do interpunkce.

snažím se dále upozornit na to, že se tyto spíše nespisovné prvky (popř. prvky z té oblasti jazyka, který je spojen s mluveností a expresivitou) prolínají i do řeči autora. Vysvětlím, z jakého důvodu podle mě Herrmann těchto prvků užívá a jaký účinek mohou mít na čtenáře.

V neposlední řadě doufám, že prozkoumáním této oblasti jazykovědného popisu textů umělecké literatury, které zatím v české lingvistice moc prostoru věnováno nebylo, otevřu cestu pro další bádání.

2 Rozdělení zkoumané části Herrmannova díla z hlediska jeho vývoje

Tato diplomová práce je zaměřena na poznání jazyka v díle Ignáta Herrmanna (1854–1935). Chci zdůraznit, že vzhledem k tomu, že je autorovo dílo velmi rozsáhlé, nepokouším se zde o jeho prozkoumání v celé šíři. Vybírám pět děl různé tematiky a rozsahu. Jelikož jde o díla vzniklá v rozmezí téměř čtyřiceti let, domnívám se, že alespoň částečně mohou charakterizovat vývoj Herrmannovy literární tvorby. Na tomto místě také vymezím některé stěžejní okamžiky Herrmannova literárního života.

Herrmannovu knižní prvotinu⁴, soubor povídek *Z chudého kalamáře* (1880), volím ze dvou hlavních důvodů. Jednak jde o první Herrmannovu větší beletristickou práci vůbec, a proto je velmi přínosné hlouběji prozkoumat, jaké jazykové prostředky autor využíval ve svých literárních začátcích, jednak je možné si již zde povšimnout některých jazykových prvků, na které autor později navazuje a které dále rozvíjí. Mladý Herrmann v tomto nesourodém celku jedenácti črt jakoby zkouší, co vše s textem dokáže. Neustále proměňuje vyprávěcí techniky, ani tematicky nenacházím žádný všudypřítomný pojící prvek. Z jazykového hlediska jsou velmi specifické zejména lyrické obrázky, tvořící jen necelou polovinu všech textů *Kalamáře* a naprosto se vyjímající z celého dalšího Herrmannova literárního vývoje. Ostatními povídkami tohoto celku autor spíše předurčuje skutečný směr, kterým se bude později ve svých prózách ubírat. Tomuto směru jsou nejbližší dvě povídky: povídka poslední (*Kterak pan Fabian prodával piano*), ve které již zcela zazní Herrmann humorista, a povídka *Muž který kleje*, v níž Herrmann jakoby rozehrává svůj jazykový um, a to zvláště po stránce syntaktické.

Velkým přínosem pro tuto práci je i druhá vybraná kniha, opět raná sbírka krátkých povídek, *Pražské figurky* (1886)⁵. Autorovi se již mnohem lépe daří dopodrobna vykreslit rozličné postavičky, mladé novomanžele, drobné obchodníky,

4 Ignát Herrmann vstoupil do literatury již dříve, koncem 70. let 19. století. V této době pracuje jako redaktor v Ottově nakladatelství. Od roku 1876 se ujímá redaktorského místa v humoristickém časopisu *Paleček*, ve kterém také publikuje své první tištěné práce. Právě z těchto různorodých drobných próz skládá svou první beletristickou knížku *Z chudého kalamáře*.

5 Roku 1882 Herrmann zakládá svůj vlastní humoristický časopis, *Švandu dudáka*, který po celou dobu jeho existence (1882–1914, 1921–1930) rediguje a ve kterém postupně otiskuje i drobné prózy, později sebrané v knize *Pražské figurky*.

úředníky a studenty, řemeslníky a děvečky, žijící v 70. a 80. letech v historickém centru Prahy, ale zejména na jejím předměstí, v Podskalí⁶. V porovnání s *Kalamářem*, ve kterém se mladý autor spíše hledá, zde již své místo našel. Herrmann v těchto povídkách již plně využívá mnohých jazykových prostředků, typických právě jen pro to dané sociální prostředí a žádné jiné, a tvoří tak specifickou prózu, která ve své době nemá obdoby.

Roku 1886 vychází knižně další z Herrmannových děl, které bude v této práci zkoumáno, v porovnání s předchozími pracemi mnohem obsáhlejší próza *Pan Melichar*. Tematicky se zde Herrmann nejvíce přibližuje svým pozdějším humoristickým a spíše oddechovým románům z prostředí mladých zamilovaných dvojic s jejich všedními, nevelkými problémy. Narativní postupy a i vypravěčské tempo se ale od předchozích dvou celků poněkud liší. Pod vlivem evropských realisticko-naturalistických románů dostává totiž v druhé polovině 80. let Herrmannova tvorba více psychologický nádech, čímž se částečně proměňuje i autorův jazyk. Co je nesměle započato v *Panu Melicharovi* je dovršeno v díle, které psal autor s obrovským vnitřním nasazením⁷, ve stěžejním díle tohoto období, v románu *U snědeného krámu*. Vzhledem k tomu, že Herrmann psal *Snědený krám* časopisecky a vydával ho ve svém časopisu Švanda dudák postupně (1885–1888, knižně roku 1890), je dílo žánrově dosti nejednotné. V úvodních kapitolách se spíše soustředí na podrobné líčení života v předměstské čtvrti, a ačkoli i zde jsou již některé naturalistické prvky (a to i jazykové – jak bude dále ukázáno), spíše převládá, podobně jako u *Melichara*, autorský vypravěč zaujímající k vyprávěcímu aktu angažovaný postoj. Toto líčení života v okolí Moráně však postupně opouští a spíše se soustředí na nitro hlavního hrdiny, na jeho psychologický stav a na jeho pocity⁸. To se samozřejmě promítá i do užití jednotlivých jazykových prvků. Co se postav týče, jsou

---

6 Herrmann přitom vychází z vlastních zkušeností. Předtím, než se dal na spisovatelskou dráhu, učil se na kupce. Jako kupecký mládenec vystřídal řadu pracovišť, poznal různá prostředí a seznámil se s pestrou galerií postav a typů pražského měšťanstva. Z těchto zkušeností Herrmann ostatně do jisté míry čerpá po celý život.

7 Mocná (2002) říká, že Herrmann „chtěl vytvořit dílo, kterým by se mohl zapsat do dějin literatury, dílo, ve kterém by odhalil své nejniternější myšlenky, kde by se vyzpovídal z traumat svého mládí. V jeho nitru se odehrávalo největší tvůrčí vzepětí života.“ (s. 17)

8 Herrmann ve svých dílech převážně tíhne k zobrazování uzavřeného prostoru. Proto se i *Snědený krám*, který byl autorem původně zamýšlen jako román, jenž má zmapovat svéráz jedné pražské periferie, stále více stěhuje z ulice do interiéru Žemlova krámu a rodiny Šustrových, vlastně paralelně s tím, jak autor přechází od líčení vnějšího světa k líčení Žemlova nitra.

jazykově nejspecifičtější dvě (kromě jiného i svým vzájemným vztahem jedna k druhé): příživnický a věčně opilý rytmistr Kyllian a prostičká posluhovačka Randová.

Snědeným krámem nadobro končí Herrmann jakožto autor vážných témat. Jedním z důvodů je jistě to, že tento román, na kterém si autor tolik zakládal, byl kritikou přijat spíše negativně. Proto tuto metodu v 90. letech postupně vystřídal sice občas stále kritickým, ale humorně vyznívajícím pohledem na život, započatým čtenářsky velmi úspěšným románem *Otec Kondelík a ženich Vejvara*. Vzhledem k tomu, že Herrmannovi šlo vždy zejména o čtenáře, u tohoto stylu již zůstal a psal podobným způsobem až do své smrti. Pro charakterizování tohoto časově sice nejdelšího ale stylově naprosto jednotného období Herrmannova literárního vývoje, jsem pro tuto práci vybrala knihu poválečnou, poprvé vydanou roku 1918: *Vdavky Nanynky Kulichovy*. Ačkoli Herrmann napsal podobných próz nespočet, jsem toho názoru, že právě *Nanynka*, kterou autor tvořil v průběhu první světové války, nejlépe vystihuje autorovo pozdní literární období. Knihou nechtěl povzbudit a pobavit jen čtenáře, ale snažil se v této neklidné době povzbudit i sám sebe. Humorem oplývající dílo, které je z našeho dnešního pohledu zejména dílem ryze naivním, si ve své době získalo obrovské množství čtenářů. Jak dále ukáží, na úrovni syntaktické je pro tuto práci dílem nejprínosnějším.

Dílo Ignáta Herrmanna je velmi obsáhlé. Dle mého názoru je na vybraných dílech dobře patrný Herrmannův literární vývoj a s ním i velmi úzce související vývoj jazykový. Jak bude dále patrné, některé jevy jsou vždy specifické jen pro určitou dobu, popř. pro určitý text, jiné je naopak možné nalézt v nepozměněné formě v celém Herrmannově díle. Jak již bylo zmíněno, Herrmannův styl se až na několik slepých uliček ubíral stále jedním směrem, a to směrem ke čtenáři. Sám Herrmann říká: „Nikdy nemyslím na to, abych tvořil díla, v nichž by kritika zjišťovala nové hodnoty estetické a která by fungovala v literárních dějinách. Mám na zřeteli čtenáře, svého čtenáře, chci dát českému lidovému čtenáři do rukou čtení, které by ho potěšilo, pobavilo a posílilo v něm klady prostého, upřímného a pospolitého života.“ (Krejčí, 1959, s. 10) Herrmann se obrací k svému publiku a jeho životu, odkud zároveň i čerpá materiál ke svým pracím.

3 *Výchozí odborná literatura*⁹

Odborná literatura, ze které vycházím při ujasnění jednotlivých jevů vyskytujících se v Herrmannových textech, se skládá z reprezentativních a stěžejních mluvnických děl české jazykovědy. Na tomto místě chci upozornit na to, která konkrétní vydání daných mluvnic byla využita¹⁰ a z jakého důvodu¹¹.

Protože mi jde o objasnění jevů, které využíval Ignát Herrmann ve svých dílech na konci 19. století, je první zohledněnou mluvnicí **Gebauerova *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I. a II.*** z roku **1890**. Skládá se ze dvou dílů, pro tuto práci je důležitější díl druhý – Skladba. Mluvnice vyšla později ještě několikrát (1894, 1985), oba dva díly byly sloučeny v jeden svazek roku 1905. Vydání zůstala nepozměněná.

Gebauerova odkazu se ujímá a dále ho rozvíjí **Václav Ertl**. První přepracované a rozšířené vydání Gebauerovy mluvnice vychází roku 1914, poslední roku **1926**. Mluvnice vychází pod názvem ***Gebauerova mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*** a opět je tvořena dvěma díly. Jelikož je poslední vydání nejvíce propracované a oproti Gebauerovým mluvnicím i hodně pozměněné, vycházím v této práci právě z něj. Kromě Ertla se Gebauerovým odkazem zabývá i **František Trávníček**. Ten roku **1925** upravuje a rozšiřuje Gebauerovu ***Příruční mluvnici jazyka českého***. Toto vydání zohledňuji zvláště kvůli tomu, aby bylo možné porovnat, jak se s Gebauerovým dědictvím vyrovnávají v téže době dva různí autoři.

František Trávníček mnoho let pracuje na své vlastní mluvnici. Její první díl vychází až poválečně roku 1948, druhý díl (Skladba) pak roku 1949. Jde o ***Mluvnici spisovné češtiny***, ve své době nejobsáhlejší a velmi inovativní¹² mluvnické dílo

---

9 Kompletní seznam použité literatury, včetně odborných monografií a literatury primární, je uveden na samém konci této práce.

10 Pro přehlednost jsou jednotlivá využitá vydání zvýrazněna tučným písmem.

11 Vzhledem k tématu a rozsahu této práce se nebudu podrobněji zabývat obecnými rozdíly jednotlivých skladeb. Na tomto místě bych ráda odkázala na odbornou publikaci, která se velmi podrobně věnuje vývoji české jazykovědy a jejíž výklady bych zde v žádné případě nechtěla suplovat: PLESKALOVÁ, J. – KRČMOVÁ, M. – VEČERKA, R. – KARLÍK, P.: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia, Praha 2007.

12 Jednou z velkých novinek bylo např. vymezení nového slovního druhu, částic.

zabývající se všemi jazykovými oblastmi. Vydání z roku **1951**, ze kterého vycházím v této práci, se od předchozího v ničem podstatném neliší¹³.

V 50. a 60. letech 20. století se syntaxí češtiny zabývalo několik předních českých lingvistů zároveň. Jak je níže z rozboru jednotlivých jevů patrné, tyto syntaktické práce se v mnohém shodují, ale zároveň si v lecčem zásadně odporují. Kromě již zmíněné Trávníčkovy mluvnice jde o ***Základy české skladby*** od **Františka Kopečného**, vyšlé ve třech pozmeněných vydáních roku 1952, 1958 a **1962**, a o ***Novočeskou skladbu*** od **Vladimíra Šmilauera**, také několikrát vydanou (1947, 1945, **1966** a 1969) a až na poslední vydání vždy zásadně doplněnou a přepracovanou. V jednotlivých skladbách těchto autorů si je možné povšimnout velkého posunu, který souvisí jednak s jejich vzájemným ovlivňováním a jednak s výrazným rozvojem různých teorií jazyka v této době. Vycházím proto vždy z posledních vydání jejich mluvnic, jelikož se domnívám, že právě ty reprezentují nejvyzrálejší pohled autorů na věc.

Do doby 60. let 20. století je třeba zahrnout také počátky velkých syntaktických prací dalších dvou autorů – **Jaroslava Bauera** a **Miroslava Grepla**. Vzhledem k tomu, že se autoři ve velké míře zabývají mnohými ze syntaktických jevů objevujících se v Herrmannových textech a že se pohled na ně v průběhu jejich spolupráce značně vyvíjel, vycházím v jejich případě z více různých vydání. Roku **1964** poprvé vychází ***Skladba spisovné češtiny***, a to ve formě vysokoškolských skript (vydání z roku 1965, 1967 a 1968 zůstávají nepozměněna). Ke knižnímu a rozšířenému vydání této vysokoškolské příručky dochází až po Bauerově smrti roku **1972** (další vydání z roku 1975 a 1980 jsou opět nepozměněna). Jelikož Grepl pracuje s Bauerovým odkazem, je Bauer v těchto vydáních stále uváděn jako spoluautor. To se mění roku **1986** (vydání z roku 1989 je beze změny). Ačkoli název příručky zůstává stejný, tedy stále jde o ***Skladbu spisovné češtiny***, na novém a výrazně pozmeněném díle s Greplem nově spolupracuje **Petr Karlík**. Spolupráce těchto dvou autorů je dovršena roku **1998**, kdy vychází zatím nejnovější obsáhlá syntaktická práce – ***Skladba češtiny***. Výklady v ještě novější ***Příruční mluvnici češtiny*** z roku **2008**, na kterých se Grepl s Karlíkem také podíleli,

---

13 Jediný zásadní rozdíl se týká formální stránky mluvnice. Trávníček ve druhém vydání slučuje číslování stránek obou dvou dílů.

jsou se *Skladbou češtiny* totožné, jen pro účely této publikace zkrácené. Textová syntax je v *Příruční mluvnici* zpracována **Markem Nekulou**.

Aby nebyla narušena kontinuita ve výkladu o práci Miroslava Grepla, záměrně jsem až doposud nezmínila nejpodstatnější syntaktické dílo, akademickou *Mluvnici češtiny III.* z roku **1987**. Jedná se o třetí díl významného souboru zpracovaného kolektivem předních českých lingvistů. Vedoucí autorského kolektivu dílu věnujícího se skladbě jsou **František Daneš** a **Zdeněk Hlavsa**.

Kromě zmíněných mluvnických děl vycházím v teoretických úvodech k jednotlivým jevům ojedinele také z odborných monografií, a to zcela pragmaticky v těch případech, kdy byly dané jevy zpracovány důkladněji na jiných místech než v mluvnicích. Na tyto publikace je ve výkladech vždy upozorněno.

4 *Syntaktická specifika Herrmannových textů*

4.1 *Výpovědní modifikace v kontextu vývoje české jazykovědné literatury*

V rámci mluvnice českého jazyka termínu výpovědní modifikát poprvé užívají Grepl s Bauerem (1972, s. 17), kteří v úvodní kapitole upozorňují na to, že „ve výpovědi nemusejí být vždy realizovány všechny konstitutivní komponenty větného vzorce“, a to „v závislosti na různých faktorech, nejčastěji na situaci nebo kontextu projevu, ale také z důvodů emocionálních nebo prostě z nedostatku výpovědní perspektivy v mluvených projevech“¹⁴. Jde tedy o promluvovou modifikaci větného typu. Dále jsou jednotlivé modifikace popisovány na základě aktuálního větného členění. Autoři také upozorňují na to, že je důležité je odlišovat od výpovědi „bez explicitně vyjádřené predikace, tj. od výpovědi, jejichž jádrem není VF.“ (Grepl – Bauer, 1972, s. 17). Tento druhý typ výpovědi je v jiných mluvnicích často označován jako větný ekvivalent¹⁵.

Takto zformulovaná definice zůstává s větším či menším doplněním nepozměněna ve všech následujících velkých syntaktických dílech. Jediným problémem, který stále přetrvává, je strukturní začlenění těchto jevů do velice komplexního a těžko v celé své šíři uchopitelného syntaktického systému. Akademická *Mluvnice češtiny III.* (1987, s. 659–679) výpovědní modifikace zařazuje do oddílu o textové syntaxi, ačkoli i zde je mnoho odkazů na to, že lze jevy chápat i z jiných hledisek, která se, dle mého názoru, nevykládají, ale spíše doplňují¹⁶. Kromě toho se termín výpovědní modifikace chápe širěji, nejde jen o redukci či neúplnou realizaci syntaktických konstrukcí, ale také o jejich doplnění a obohacení. Z hlediska šíře k této

---

14 V pozdější Greplem a Karlíkem přepracované *Skladbě spisovné češtiny* z roku 1986 (druhé vydání, z roku 1989, zůstalo nepozměněno) se tento termín dále nevyskytuje. Jednotlivé modifikace jsou zde vykládány pouze na pozadí aktuálního větného členění a na rozdíl od předchozích vydání od r. 1972 do r. 1980 není v úvodu upozorněno, že některé tyto konstrukce mohou výpověď modifikovat.

15 Srov. Akademická *Mluvnice češtiny III.* (1987) věnuje tomuto jevu asi nejvíce pozornosti a vymezuje mu samostatnou kapitolu. (s. 436–441)

16 Pro příklad uvádím syntaktické osamostatnění, které sice můžeme chápat jako jeden podtyp adordinačního vztahu, ale právě i jako modifikaci základové větné struktury. (O problematice vztahů adordinační povahy je zde podrobněji pojednáno v kap. 4.2)

problematice podobným způsobem přistupuje i poslední (pomineme-li zcela totožný výklad v *Příruční mluvnici češtiny*) rozsáhlé syntaktické dílo *Skladba češtiny* od Grepla a Karlíka (Grepl – Karlík, 1998, s. 389–409). Rozdíl je však opět v zařazení těchto jevů do systému. Autoři rozdělují příručku na dvě části: na abstraktní výklad o větě a na výklad o komunikačně zakotvené výpovědi. Z podstaty výpovědních modifikací logicky vyplývá, že jsou tyto jevy zařazeny do části druhé.

Prozatím byly zmíněny publikace, které již ve svých výkladech termín výpovědní modifikace zohlednily. Na tomto místě se dále nezabývám díly, jež jednotlivé jevy, dnes chápané právě jako výpovědní modifikace, pojímaly zcela jiným způsobem, jelikož by šlo o výklady obecné a abstraktní, nezachycující nic z toho, co ve své práci zkoumám. Věnuji se jim dále až v dílčích kapitolách, které jsou věnované jednotlivým jevům.

Tento převážně teoretický úvod uvádím veskrze z toho důvodu, abych alespoň částečně nastínila komplikovanou a ve velké části ještě ne zcela dořešenou problematiku mnoha jevů, které jsou pro Herrmannovo dílo charakteristické. Sami autoři mluvnice ostatně říkají: „Výpovědní modifikace mají většinou aktuálně řečový charakter. Dochází k nim při užívání jazyka (...) v komunikačních procesech. Je proto obtížné je v staticky pojatém mluvnickém popisu všechny registrovat.“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 389)

Při syntaktickém popisu výpovědních modifikací v Herrmannových textech vycházím předně z dvou posledně jmenovaných publikací, vždy ale s přihlédnutím k vývoji názvosloví a popisu i z historického hlediska, a to zvláště ve sporných a nejasných případech. Akademickou *Mluvnici češtiny III.* volím z toho důvodu, že se jedná o dílo nejrozsáhlejší, *Skladbu češtiny* zas pro její novější a modernější uchopení syntaxe, ale v první řadě proto, že ze všech zmíněných děl nejvíce vystihuje podstatu komunikačních situací. Právě ty tvoří pilíř větší části Herrmannova díla.

Jak jsem zde již zmiňovala, velká část Herrmannových textů je založena na popisu života „všedního dne“ „všedních lidí“¹⁷. V textu se objevuje velké množství promluvových pasáží, které mají navodit atmosféru opravdovosti, a právě z toho důvodu se zde v takové míře uplatňují různé modifikace explicitních větných struktur. Jak již

---

17 Z tohoto se vymykají zejména některé Herrmannovy rané prózy a do jisté míry také psychologicko-naturalistický román *U snědeného krámu*.

bylo v náznaku zmíněno, běžně říkáme jen to, co je v dané komunikační situaci dostačující k porozumění a k dosažení našich záměrů. (Grepl – Karlík, 1998, s. 389) Zajímavé ale je, že se u Herrmanna tyto modifikace nevyskytují jen v přepsaných mluvených projevech, tj. v přímé řeči postav, ale autor je ve velké míře využívá i ve svých vypravěčských pasážích, čímž se snaží dodat svým textům familiárního rázu. Jeho dílo tím získává na mimořádné osobitosti¹⁸.

Výpovědní modifikace mohou být buď motivované, nebo nemotivované. Ačkoli jde v Herrmannově případě o uměleckou literaturu, tzn. o texty již psané s nějakým záměrem, domnívám se, že je nasnadě brát v potaz i motivovanost a nemotivovanost jednotlivých modifikací, zvláště půjde-li o promluvy postav.

Na závěr bych na tomto místě ještě chtěla zmínit, že většina modifikací se v textu neobjevuje osamoceně. V jedné větě tak můžeme nalézt výpovědních modifikací hned několik. Vzájemně se přehlušují a často bývá problém oddělit jednu od druhé.

4.1.1 *Elipsa*

4.1.1.1 *Pojem elipsy v mluvnících českého jazyka*

Již Gebauer (1890, díl II.) ve své první ucelenější synchronní syntaktické práci v části týkající se vět tázacích stručně zmiňuje *věty kusé, eliptické*: „Ve větě má býti vyjádřeno všecko, co jest obsaženo v mysli (co vysloviti mám a chci). Nevyjádřeno může zůstatí něco jen tehdy, když se to snadno domyslí, buď ze souvislosti řeči, nebo i z okolností jiných.“ (s. 32) Václav Ertl tuto základní tezi v pozdějších vydáních Gebauerovy mluvnice rozvádí a zdůrazňuje zejména to, že využitím *úspory* sice něco

---

18 Na tomto místě bych ráda upozornila na článek Marie Fundové: K počátkům pronikání obecné češtiny do jazyka české prózy. *Naše řeč* 48, 1965, s. 21–28. Autorka se zde mimo jiné zabývá distribucí spisovných a nespisovných prvků u K. M. Čapka–Choda, který byl, podobně jako Herrmann, jedním z prvních autorů konce 19. století využívající ve svých dílech hojně prvků nespisovných. Na rozdíl od Herrmanna je ale „pro Čapkovu prózu charakteristické velmi široké rozpětí mezi jazykem v přímé řeči (nespisovná mluva, někdy i argotická) a jazykem v řeči autorské (vcelku značně knižní ráz)“ (s. 28). Nutno k tomu dodat, že autorka se zde výhradně zabývá hláskovou, morfologickou a lexikální stránkou Čapkova díla. I přesto si v tomto srovnání ještě lépe uvědomíme specifčnost některých Herrmannových textů: nesnaží se jen zachycovat „běžnou mluvu“ i on sám se do jisté míry do této roviny snaží stylizovat.

vypouštíme, ale jen zdánlivě, jelikož ve skutečnosti není vypuštěno nic. Jen je užito členění „úspornějšího¹⁹ na rozdíl od druhého, ve kterém je členění zevrubnější“ (Ertl, 1926, s. 63–66). Na rozdíl od Gebauera jsou zde na příkladech uvedeny příčiny užití elipsy a na základě tohoto kritéria jsou elipsy rozděleny do několika skupin. Prvně jsou také zmíněny dvě velmi důležité charakteristiky tohoto jevu: „úspory se častým opakováním ustalují a vědomí úspory tak mizí“ (Ertl, 1926, s. 64), tzn. dochází k transpozici věty eliptické ve frazeologismus, který za elipsu již považovat nelze. Tím je zde naznačen velmi důležitý proces, související nejen s elipsou, ale i s jinými výpovědními modifikacemi, a to, že přechod jevů z jedné kategorie do druhé je plynulý, často velmi těžko uchopitelný a jednoznačně zařaditelný. S tím souvisí i druhá důležitá charakteristika vět s elipsou, která se týká jejich dvojjmenného charakteru. Věty eliptické jsou na rozdíl od vět jednočlenných tvořeny myšlenkami rozčleněnými, jen v nich jeden prvek není vyjádřen (převážně podmět) (Ertl, 1926, s. 65). Nelze je proto za věty jednočlenné (popř. za větné ekvivalenty) v žádném případě zaměňovat, avšak ani v tomto případě zatím neexistují přesně vymezené hranice odlišující jedno od druhého.

Výše popsané charakteristiky elipsy jsou východiskem i pro následující mluvnice českého jazyka.

Ertl a ve svých autorských mluvnicích i Trávníček²⁰ (Trávníček, 1951, s. 857), na rozdíl od Gebauera, tak striktně netrvají na rozdílu mezi větou kusou a větou staženou²¹, obě lze tedy z dnešního pohledu chápat jako věty eliptické. Trávníček si nově všímá toho, že elipsa není v jazyce jevem okrajovým, ale naopak jevem velmi rozšířeným, zvláště pak v mluveném jazyce. Jinak ale Trávníček pojímá elipsu spíše úžeji, vymezuje z ní totiž tzv. věty jmenné. Ty jsou „sice verbální, ale neslovesné“ (Trávníček, 1951, s. 618), což znamená, že větným nositelem může být nejen sloveso, ale jakékoli jiné slovo, které činí z jazykového projevu výraz myšlenky²². Od tohoto úzkého pojetí se do jisté

19 Odtud také Ertlem vytvořený český název elipsy – úspora. Název se však v české syntaktické terminologii neujal.

20 František Trávníček, před tím než načerpal dostatek materiálu na své vlastní autorské mluvnické dílo, upravil a v roce 1925 a 1936 vydal Gebauerovu *Příruční mluvnici jazyka českého*, ve které se v mnoha ohledech přidržuje původního Gebauerova znění, jen ho rozšiřuje a pro potřebu tehdejší doby aktualizuje.

21 Věta stažená je Gebauerem definována jako věta, ve které je vynechán přísudek, pakliže mají obě dvě věty různý podmět. (Gebauer, 1925, s. 255) Trávníček upozorňuje na to, že toto pojmenování není zcela vhodné a že pro oba dva jevy zcela postačuje název věta kusá. (Trávníček, 1951, s. 857)

22 Pod úhlem tohoto pohledu bychom nesměli za elipsy považovat veškeré „věty“, které neobsahují

míry později upustilo, ale problém se s různými výsledky řešil dále v 50. a 60. letech 20. století (v době, kdy vzniká souběžně několik velkých syntaktických děl od různých autorů²³) a dalo by se říci, že není vyřešen dodnes.

Problematika elipsy a dalších jevů totiž úzce souvisí s chápáním pojmů věta a výpověď. Prvními, kteří zdůrazňují význam aktuálního větného členění, jsou Grepl s Bauerem, což je pro chápání elipsy jako výpovědní modifikace hledisko stěžejní. Elipsa není záležitostí gramatické stavby věty, nýbrž záležitostí aktuální – vypouští se východisko, jádro vynechat nelze. (Grepl – Bauer, 1964, s. 213) V jejich případě jde tedy o široké pojetí elips na úkor vět jednočlenných, které pro jejich formální povahu do svých výkladů již nezařazují, což dodržují i všechny další navazující mluvnice. Autoři rozlišují elipsy kontextové a situační²⁴, zejména upozorňují na to, že by elipsy neměly být interpretovány jako zvláštní větné struktury, jak tomu bylo často dříve. (Grepl – Bauer, 1980, s. 17) Jde o jednu z motivovaných odchylek ve vyjadřování syntaktických vztahů, která není závislá na větněčlenské funkci vynechaného členu, ale právě na tom, zde jde o složku základovou, či jádrovou. Důležitým rysem je dále to, že o elipse mluvíme jen v těch případech, kde opravdu víme, co doplnit (Grepl – Bauer, 1980, s. 205). Směrem naznačeným Greplem a Bauerem se ubírají i všechny následující mluvnice češtiny, tzn. akademická *Mluvnice češtiny III.* a veškeré práce Grepla a Karlíka.

Již Trávníček si všímá toho, že některé věty jsou „málo patrné co do sdělného úkonu“, kterému je „možno porozumět buď ze situace anebo jen způsobem vyslovení“ (Trávníček, 1951, s. 630)²⁵. Tím naráží na velmi důležitý rys některých elips, jehož popis je v dalších mluvnicích dále rozvíjen, a to na příznakovou kadenci a intonaci, bez níž není jejich identifikace často možná²⁶. Šmilauer (1966, s. 91), Kopečný (1962, s. 64)

---

určité sloveso. Na stejnou úroveň zde Trávníček (1951, s. 751–756) klade také věty citoslovecné, jejichž převážná část je zas často chápána jako větný ekvivalent.

23 O tom bylo již podrobněji pojednáno v kap. 3.

24 Již u Ertla (Ertl, 1926, s. 64) je naznačeno vnitřní rozdělení elipsy na kontextovou a situační, ale sám je tak zatím nepojmenovává.

25 Vzhledem k tomu, že Trávníček pojímá tak široce věty jmenné, spadají tyto případy právě do této kategorie.

26 V psaných textech, jak bude i z Herrmannových děl patrné, musí být tato intonace nějakým sekundárním způsobem nahrazena, např. užitím uvozovacích vět, viz dále kap. 4.1.3.

i Grepl s Bauerem (1980, s. 206) pak doplňují, že k elipse často dochází při silném citovém vzrušení mluvčího.

Celý vývoj nahlížení na elipsu vrcholí ve dvou důležitých syntaktických dílech, v akademické *Mluvnici češtiny III.*, pod hlavním redakčním dohledem Františka Daneše a Zdeňka Hlavsy, a ve *Skladbě češtiny* od Grepla a Karlíka. Výklad v *Mluvnici češtiny III.* je nejpodrobnější, v mnohém hlouběji rozšiřuje předchozí práce (např. výklad o elipse v mluvených projevech), některé přístupy se v něm objevují zcela nově, zejména ve smyslu jiného a podrobnějšího dělení (např. rozdělení elipsy podle toho, jestli se jedná o elipsu textovou pojímanou důsledně z hlediska syntaktického systému, anebo o elipsu ve větách s koordinací, ta je pak dále rozčleněna podle toho, zda je u členů dominovaných nebo dominujících). Velmi přínosné je také logické a názorné rozlišení jednotlivých jevů v rámci výpovědních modifikací a i mimo ně, a zejména propojení jevů vzájemně mezi sebou²⁷. V případě elipsy jde zejména o její odlišení od jiných syntaktických jevů, např. větného ekvivalentu, parcelace, přerývané výpovědi aj., tzn. od jevů, které si jsou pro svůj aktuální řečový charakter na první pohled hodně podobné. Postavíme-li vedle sebe elipsu a větný ekvivalent, je věta s elipsou ta, jejíž elidovaný člen je možné jednoznačně doplnit a toto doplnění nepůsobí při obohacení příznakově, není rušivé ani nadbytečné (s. 437). Od parcelace se elipsa zas primárně liší tím, že ji nemůžeme začlenit do předchozí věty (s. 681).

Na akademickou *Mluvnici češtiny III.* do jisté míry navazují i výklady Grepla a Karlíka. Týká se to zejména rozlišení elipsy u větných členů několikanásobných v koordinační skupině a elipsy textové, zde pojímané výhradně jako jev výpovědního charakteru hluboce zaklíněný v komunikační situaci, je tedy naprosto patrná návaznost také na práce Grepla a Bauera. Některé výpovědi, zde chápané jako elipsy, však akademická *Mluvnice češtiny III.* jasně definuje způsobem jiným. Týká se to některých větných ekvivalentů (zvláště, dle akademické *Mluvnice češtiny III.*, větných ekvivalentů interogativních a konstančních), u Grepla a Karlík však chápaných právě jako elipsa.

---

²⁷ *Mluvnice češtiny III.* nechápe jevy izolovaně ale vždy v rámci celého syntaktického systému.

4.1.1.2 Vymezení pojmu pro účely této práce

Jak je z těchto výkladů patrné, obsah pojmu elipsa se v průběhu let neustále rozšiřoval, z určitých hledisek i zásadně proměňoval a dodnes není zcela ustálen. Z novějších prací se v kapitole o elipse budu nejvíce přiklánět k akademické *Mluvnici češtiny III.*, a to hned z několika důvodů. Jednak proto, že podává její nejsystematičtější popis a propojuje tento pojem s jevy ostatními. S tím souvisí i její druhý velký přínos: snaží se, jak jen je to v případě výpovědních modifikací možné, elipsu odlišit od jevů jiných, a tím značně usnadňuje orientaci v komplikovaném syntaktickém systému češtiny.

Ze syntaktického hlediska lze tedy elipsu vnímat dvojím způsobem. Chápeme-li ji jako specifický způsob realizace syntaktické struktury, spočívající v tom, že z hlediska syntaktického systému (ne z hlediska mluvčího) není obsazena pozice, u které se předpokládá, že obsazena bude (*Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 663), jde o její pojetí v užším slova smyslu.

Elipsu lze ale chápat i širěji. V tom případě je možné do pojmu zahrnout některé další syntaktické modifikace a vytvořit okolo nich pomyslný rámec. Ten pojme veškeré jevy, jejichž podstata spočívá právě v členské anebo větné elizi (tzn. parcelaci a kompletaci – kap. 4.1.2, aposiopesi – kap. 4.1.3 a jevy další²⁸). Pro účely této kapitoly chápu textovou elipsu způsobem prvním, tzn. úžeji.

Na závěr bych ještě chtěla znovu připomenout a také zdůraznit, že hranice mezi mnohými jevy není zcela jasná. V tomto případě se to týká zvláště elipsy a větného ekvivalentu, přičemž budu vycházet z výše zmíněné teze, že elipsa při doplnění nepůsobí příznakově, tzn. že věta neelidovaná musí být původně nutně dvojčlenná.

4.1.1.3 Elipsa v Herrmannových textech

Mohu s jistotou říci, že elipsy jsou jedním z pilířů Herrmannových textů, proto jejich výkladu věnuji podstatně více prostoru než jevům jiným. Jejich hojný výskyt se váže na několik skutečností. Jak již bylo několikrát naznačeno, Herrmann většinu svých

28 Jde tedy o jeden ze dvou základních principů naznačených v úvodu, o princip redukování textu.

textů nepsal proto, aby uspokojil jakousi vlastní vášeň při tvoření, ačkoli i to je třeba brát v potaz, ale zejména proto, aby pobavil, potěšil a mile a nenásilně zaměstnal svého „lidového“ čtenáře. Pro lid psal, z lidu čerpal. Proto je pro většinu jeho děl charakteristické vysoké zastoupení dialogů, popř. přímých řečí postav. A pro běžný mluvený projev jsou elipsy velmi příznačným prvkem. Herrmann se snaží jazyk zachytit se všemi jeho zvláštnostmi, a proto v mnoha hovorech, které mezi sebou jednotlivé postavy vedou, téměř není cítit záměrná umělecká stylizace. V přímé řeči postav mu jde především o autentičnost a hodnověrnost projevu.

V Herrmannově díle je možné si povšimnout jistého posunu, od spíše stylizovaných, lyrických a velmi subjektivních povídek v jeho rané tvorbě až právě k těm typickým téměř nestylizovaným přepisům přímých řečí. V povídkovém souboru *Z chudého kalamáře* proto ještě nelze nalézt tolik elips, které souvisejí s **d i a l o g y p o s t a v**. I zde se ale již některé náznaky elips objevují, zvláště v povídkách, které jsou typologicky jakýmsi předstupněm Herrmannových pozdějších prací²⁹. Jako příklad uvádím úryvek z povídky *Manželé*³⁰: „*Milujete to dítě?*“ *táza se Felix mimovolně. „Jaká to (je)³¹ otázka – (milovat) své dítě!*“ „*A (milujete) také otce?*“ (3b, s. 37). Dále se ale hovor postav odvíjí v mnohem stylizovanější podobě s mnohými lexikálními, morfologickými i syntaktickými archaismy: „*Nemohu,*“ *odpovídala Roza, „nesmím opustiti rodiče; ostatně byste si vzal žebračku, neboť řekl mi otec: ani halěře věna nedostaneš, učiníš-li krok k muži svému.*“ (3b, s. 37).

V mnohem vyhraněnějším povídkovém cyklu *Pražské figurky* už se ale eliptických výpovědí nachází více a spolu s dalšími jazykovými prostředky často charakterizují tu či onu postavičku z pražského Podskalí. V těchto povídkách je již také možné si všimnout jednoho z hlavních rysů elipsy, její kontextové zakotvenosti. Jazyk se snaží být co nejekonomičtější, tím pádem je často v závislosti na kontextu možné v dialozích vynechat východiskovou část. Jak je z ukázky patrné, bez předchozího řečového kontextu de facto není ani možné dešifrovat, o čem spolu postavy hovoří:

29 Jde tedy o ty, ve kterých Herrmann vykresluje život malých lidí kdesi ve velkoměstě. Jak již bylo zmíněno, soubor obsahuje jedenáct povídek. Necelá polovina z nich je tohoto typu.

30 Jak její název napovídá, jde o povídku z prostředí mladé manželské dvojice, tzn. tematicky velmi podobné mnohým pozdějším Herrmannovým dílům.

31 Mnou zvýrazněné tučné výrazy v závorkách mají zviditelnit místo, na kterém k elipse dochází, tím také vždy nabídnou jednu či více variant možného doplnění.

„Takové!“ „Ano, takové, milostpane,“ posvědčil Tonda a sáhl do kapsy pro metr. „To si ji vemte s sebou, ne takhle od oka,“ řekl majetník závodu. „Vašnosti mně ji svěříte?“ zeptal se v rozpacích Tonda. (4f, s. 246). Jindy není třeba kontextu, ale pro úspěšnost komunikace je třeba jakéhosi společného vědění obou dvou účastníků, jejich společné znalosti světa: „Dobrý den!“ „I vítám tě, kamaráde!“ „Sám doma, sám?“ „Sám, „moje' **(žena)** odjela na týden do Lysé“. (3i, s. 113). V jiných případech pouhá přítomnost předmětů nebo jevů, o kterých se hovoří, umožňuje elidovat výrazy, které je identifikují: „A dnes to fouká, fouká, fouká – milostpane:“ „Necháme to foukat a lehneme si do peřin!“ „A toho sněhu **(kolik tu okolo je)**, milostpane, na dřevníku ho leží, že až střecha píská. To nám začíná ta zima krásně, krásně, krásně.“ (4d, s. 222).

Pražské figurky udávají směr, kterým se Herrmann, co se elips týká, ubírá i dále. Počínaje *Panem Melicharem* jsou další zkoumaná díla podstatně delší než několikostránkové povídky výše zmíněných souborů. To Herrmannovi umožňuje, aby právě na základě jazykových prostředků mohl odstínit a tím pádem i vnitřně charakterizovat jednotlivé postavy, a on této příležitosti nadmíru využívá. V dlouhé povídce *Pan Melichar* je to zejména svérázná postava samotného pana Melichara Poláčka, starého, revmatismem ochrnutého kupce žijícího svůj poklidný život u své švagrové, a postava jeho dávného přítele z dětství, pana Pilnáčka, *starého, poctivého mistra kloboučnického* (5, s. 349). Pilnáčkovy pravidelné nedělní návštěvy pana Melichara jsou vždy vyvrcholením celého týdne, dosti chudého na hlubší duševní prožitky. Elipsy jsou jedním z velmi charakteristických rysů jejich nekonečných, bezvýznamných a stále se opakujících hovorů, bez kontextové zakotvenosti opět částečně nesrozumitelných: „A vy už **(jste)** tady, Pilnáčku, ani jsem vás necítil.“ „No, no, však to nebyl zloděj, tedy **(to)** neškodí.“ (...) *Pan Pilnáček vzal střídme skromný šňupeček z tabatěrky Melicharovy a šňupl si mnohem moresněji.* (...) „(1)³² **(ten tabák je)** Trochu suchý, trochu suchý, Poláčku,“ pronesl klidně, tiše. „Kampak se neděje, to horko! Musí všechno vyprahnout – a tenhle (2) **(tabák)** je **(tu/tady)** už od rána!“ (...) „(3) *A ty zatracené mouchy **(mě otravují/jsou hrozné ...)** !“ stěžoval si dále pan Melichar. „(4) **(to je/ty jsou)** K vzteknutí!“ „Inu, všechno má své zlé **(stránky)**, v létě **(jsou)** horka, v zimě **(jsou)** mrazy. Já vím o jednom, tomu umrzly v zimě uši.“ „No, měl-*

³² Toto číslování slouží k jednodušší orientaci v textu při jeho následném rozboru.

li (je) hodně dlouhé, tedy mu to neškodilo,“ řekl pan Melichar zcela opravdově. (5, s. 373–375).

Z této ukázky jsou patrné i některé další rysy typické pro eliptické výpovědi. Již byly zmíněny elipsy kontextové, ale i elipsy situační se v Herrmannových textech často objevují. Kromě toho, že hranice mezi těmito dvěma typy není nijak ostrá, je velmi těžké je od sebe odlišit právě v textech psaných, neobjevují-li se v autorských pasážích přímé odkazy na jednání jednotlivých postav. Typ situační elipsy se vyskytuje ve výpovědi (1). Jen na základě předchozí situace popisované vypravěčem může čtenář vyvodit, že výraz *suchý* se týká tabáku a ne např. vlhkosti vzduchu. Na této výpovědi lze demonstrovat ještě jeden princip, který je typický pro mluvené projevy a který i Herrmann v přímé řeči postav často využívá. Jde o princip neustálého „nabalování“ různých výrazů, jejichž užití není pro správné porozumění dané výpovědi bezpodmínečně nezbytné. Na jedné straně se tedy jazyk snaží chovat ekonomicky, využívá elipsy a jiné typy konstrukcí, které text redukuje, na straně druhé se ale chová přesně naopak, nápadně často je text obohacován a některé syntaktické pozice jsou zmnožovány³³, v našem případě jde o identické zopakování již jednou řečeného. Ve výpovědi (2) se objevuje další situační elipsa. Také u ní lze pozorovat další pro elipsy charakteristický rys: přítomnost předmětů řeči (zde tabáku) umožňuje ukázat na ně pouze demonstrativním zájmenem. Není tak třeba užít konkrétního výrazu, ke kterému se toto zájmeno ve skutečnosti vztahuje³⁴. Výpověď (3) je zas typickým příkladem toho, jak jsou v psaných projevech důležitá slovesa uvozující přímou řeč. To, co by ve skutečném mluveném projevu bylo primárně patrné z intonace a příznakové kadence pronesené výpovědi, musí být v textu psaném vyjádřeno nějak jinak, sekundárně, často právě za pomoci uvozujících vět. Kromě toho je z této výpovědi stejně tak jako z výpovědi (4) patrné to, že elidované členy není možné doplnit jednoznačně. Na správné interpretování a následné porozumění to ale ve většině případů valný vliv nemá.

---

33 O těchto jevech bude dále podrobněji pojednáno v kap.; 4.1.4, 4.1.5 a 4.2.

34 Dalším příkladem tohoto typu je výpověď Zemly ve *Snědeném krámu*. Ta je ještě zdůrazněna tím, že místo ukazovacího zájmena v odpovídajícím rodě, je použito rodu středního: „*Tak můžeme zatím jít.*“ „*No a tohle (tuhle podlahu bude uklízet kdo), co?*“, *pronesl kupec ukazující na černou podlahu.* (Herrmann, 1982, s. 13)

I u ostatních postav se v *Panu Melicharovi* elipsy objevují, ale ne v takové míře jako právě u těchto dvou zmíněných, o některých dalších typech bude ještě řeč níže.

Svéráznými postavičkami se to v Herrmannových textech jen „hemží“. V románu *U snědeného krámu* je, co se jazykového projevu týče, nejvyhraněnější postavou Žemlova posluhovačka Randová, jednoduchá, ale upřímná babka s tím správným „selským“ rozumem. Na jednom jejím projevu lze dobře demonstrovat další druh elipsy. Jde o eliptickou výpověď, jejíž příčiny je třeba hledat zvláště v citovém pohnutí mluvčího: „*I prokristapána, dnes máme Josefa!*“ *Kupec se rozpomněl a odpovídal jednotvárně: „Ano, dnes je svatého Josefa, devatenáctého.“ „I prach dudy!“ rámusila Randová, „(je) naší tetky Patlošky svátek, a já (na to) zapomněla jako na smrt. A na Josefplaci (je) pouť – a milostpane, oni to dobře vyšpekulovali!*“ (...) *To je štěstí, na svatého Josefa začít. To jde vše samo. I v lutrii má devatenáctka zvláštní pretenzi, protože je to numero svatého pěstouna.* (1, s. 17). I některé další postavy, které se v románu jen krátce mihly, ale které mají nějakým způsobem svou řečí charakterizovat své společenské postavení, využívají často ve svých promluvách elipsy. Jde například o drvoštěpa a jeho ženu: „*Koukej, stará, tady je nový kupec. Zde budeš brát kafe a cukr.*“ „*Ty flámo!*“, *utrhla se na muže jeho něžná polovice, „nabrala bych toho (spoustu/hodně) za to, co prochlastáš!*“ (1, s. 21). Většina elips v promluvách postav tohoto románu je však především spjata s prostými dialogy a s tím spojenou situační i kontextovou zapojeností. Zde Žemla na ulici potkává svou budoucí tchýni Šustrovou: „*Ah, pan soused,*“ *pokývala vdova trochu velkomyslně, trochu přívětivě a důvěrně, a jako by jej chtěla pozdržeti, dodala: „Také (jdete) z procházky?“ „Ano, milostpaní,*“ *přisvědčoval Žemla rozpacitě, „(jdu) Domů, abych otevřel.“ „My také, my také (jdeme domů).“* (1, s. 118)

Eliptičnost výpovědí v přímé řeči postav vrcholí svou frekvencí v poslední zkoumané Herrmannově knize, ve *Vdavkách Nanyňky Kulichovy*. Elipsy se zde vyskytují téměř ve všech dialogických pasážích, zvláště v těch, jejichž členy nejsou mnoho rozvinuty: „*A tak sama, paní domovnice?*“ „*Sama? Ne. Se starým.*“ (2, s. 30), „*Kdes byla tak dlouho, dítě?*“ „*U domácích, maminko.*“ „*Až do teďka?*“ „*Až do teďka.*“ (2, s. 214), „*Ty máš dvanáct set, starej?!*“ *zvolala v úžase. „Pro Nandu,*“ *řekl*

tatík. „Dvanáct set?!“ opakovala matka „Zlatejch!“ odpověděl Kulich. (...) „Kulichu, řekni mi na své dobré svědomí: jsou to peníze poctivé?“ „Jsou,“ chrochl Kulich. „Tvoje?“ „Moje.“ (2, s. 77, 105). Z těchto ukázek je bez řečového kontextu opět velmi těžké pochopit, o čem postavy vlastně hovoří.

Co se týká jazykových specifíků všeobecně, jsou nejsvráznějšími figurkami této knihy postavy vystupující v poslední ukázce, domovník Kulich a jeho žena, tzn. rodiče hlavní hrdinky. S tím přímo souvisí jejich společenské postavení a nevalné vzdělání. V porovnání např. s neutrálním vyjadřováním ženicha Nanyňky, pana podučitele Jindřicha Nováka, je jejich způsob opravdu velmi specifický. Ještě více se projevuje v situacích ovlivněných nějakým citovým pohnutím. V následující krátké ukázce se matka Kulichová poprvé setkává s nápadníkem své dcery: „A tuhle je kafičko!“ hrnula se do světlice matka Kulichová, majíc plné ruce práce. (...) „Tak tedy, Nanyňko, pan učitel tamhle do fodelu a ty tuhle a já tuhle, tak!“ (2, s. 61), zde se o svou dceru strachuje: „V tom se matka Kulichová vyzná, holenku. Na mne by sis pouhým „Novákem“ nepřišel. Hned vizitku sem, s celou dištinkcí, a raděj atesty!“ (2, s. 114) V silně rozrušených promluvách výše zmíněných postav narážím také na problém rozpoznat elipsu od jiných modifikací či syntaktických konstrukcí. Hranice mezi nimi se často stírá.

Jako koherentního prostředku užívá Herrmann elipsy také ve vypravěčských pasážích. Sice ne v tak hojné míře jako u postav, ale i přesto dost často na to, aby mohl být tento způsob označen jako příznakový. A to již v některých povídkách *Z chudého kalamáře*. Zvláště povídka *Muž, který kleje*³⁵ je na elipsy a i další netypické konstrukce velmi bohatá. Vypravěč vytváří takové pasáže, které v mnohém připomínají dialogy: *Pojednou se zvedl. Co jej sílilo? Rozum? Neměl ho v tu chvíli. Bolest? Necítil žádné. Co tedy? Vztek! Vztek vymrštil jej jako pružinou a držel v rovnováze.* (3e, s. 76). Tento typ elipsy nacházíme v *Kalamáři* i jinde, zde souvisí s vypravěčem v ich-formě: *Tedy fixní myšlenka. Hm, hm, jsem zvědav, jaká. Loterie – slavolam – či snad býti velikým politikem?* (3i, s. 119). Další ukázka je z *Pražských figurek: Život prazatracený! Račte prominouti, ale již je to venku. A vždyť skutečně nestál za hadr život Vobinuškův.* (...) *dřel od rána do večera, a co z toho všeho měl? Nic!* (4i, s. 274) a z *Nanyňky: Donedávna chodila Nanyňka do práce i z práce bez rukaviček. Vždyť má štulec! A*

35 Kratší povídka popisující opilého muže potácejícího se v noci domů.

najednou – hled' me – rukavičky! A nějaké, jakých u ní matka neviděla! Aha, proto ona si ze mzdy ponechává o pětadvacet krejcarů týdně víc. Na parádu! (2, s. 35) Kromě *Pana Melichara* a zvláště pak *Snědeného krámu*, ve kterých tohoto způsobu autor moc nevyužívá³⁶, zaujímá Herrmannův autorský vypravěč k vyprávěcímu aktu angažovaný postoj, propojený občas i s expresivitou, čímž dává najevo svůj zájem o dění okolo sebe a tím pádem i o čtenáře. Dalo by se tedy říci, že v tomto ohledu ve svých pozdějších dílech, kam spadá i *Nanyňka*, Herrmann navazuje zvláště na své rané povídky z *Pražských figurek*.

Doposud jsem se snažila naznačit, jaký byl ve zkoumaných Herrmannových textech vývoj eliptického vyjadřování v dialogické řeči postav, popřípadě v podobně laděných pasážích vypravěčských, a to zvláště z hlediska příčin jejich vzniku. Na elizi lze ale pohlížet také z ryze formálního hlediska a všimnout si toho, **co je nejčastěji v y p o u š t ě n o**. V tomto ohledu se v Herrmannových textech objevuje mnoho různých druhů elips: elipsy nevětné, (členské): „*Tak to všechno už taky víš, siblylo vševědoucí? Vždyť z nás nikdo nikomu ani muk!*“ (2, s. 125), „*A kdopak říká, že neotevrou, milostpane?*“ (...) „*Jen aby (se otevřelo) !*“ řekl kupec a posouvl placatici na hlavě. (1, s. 14), i elipsy větné: *Potom udělá cezené nudle. To sice nebyl jeho pokrm nejoblíbenější.* (2, s. 56), „*Skutečně, uhodl jsi! Jsem definitivně ustanoven a také jsem vyhrál. Ale ne mrzký kov nebo bídné papíry – má výhra jest božským údělem.*“ (3b, s. 15), vynechán může být samostatný predikát: *...a tu se objevila kytice. Kytici (dáme/dejte ...) na stůl!* (2, s. 47), *A pojednou – (uplynula) řada roků, dlouhých sice a přece letem uplynulých.* (1, s. 266), „*To je dobré, to má váhu,*“ pochvaloval si chasník. „*Ted' jen (přinést) žebříky.*“ (1, s. 20), nebo více stejných predikátů: (...) *poněvadž tu každý platil po šestáku. Snad (platil) nerad, ale (platil) po šestáku.* (2, s. 12); jsou vynechána způsobová slovesa: *Pravda, vždyť jsem zapomněl, žes dospěl dvacíti let a (musíš) na vojnu!* – – (3d, s. 58), infinitivy jako součásti složeného přísudku: *Kdo byl ten chodec? Odkud přicházel, kam hodlal (jít)?* (3e, s. 68),

36 Domnívám se, že to souvisí celkově s autorovým podstatně naturalističtějším pojetím těchto děl. Ta čtenáři nemají sloužit jen k oddechu a zábavě (ačkoli i tomu některé pasáže odpovídají, v *Snědeném krámu* kromě postavy Randové i věčně opilý rytmistr Kyllian; i tyto postavy spíše dotvářejí realistickou podobu tehdejšího pražského života), ale mají ho vést hlavně k zamyšlení.

substantiva ve spojení s adjektivy: „*Pomodlit se, maminko. Na ranní. (mši)*“ (5, s. 353), *Druhého dne tedy, totiž 19. března, jak svrchu pověděno, objevila se Randová ve Václavské ulici již od šesté (hodiny) ranní.* (1, s. 14), *A tady v šuplíku pravé turecké fíkové, šťavnaté a vonné (kávy?)? Jak, to nikdo netuší?* (1, s. 16), *Zrak můj občerstvuje se pohledem do zelených zahrad; ale co to? Klášterní (zahrada?) je posud prázdná.* (3c, s. 44) aj.

Jinak je tomu v případě vynechávání určitého slovesa *být* ve slovesně-jmenných predikátech. Podívám-li se na Herrmannovo dílo jako na celek, právě tento typ elipsy³⁷ Herrmann využívá po naprosto celou dobu svého tvůrčího úsilí a je jistě typem nejfrekventovanějším. Vyskytuje se již velmi hojně i v lyrických povídkách *Chudého Kalamáře*. Pro ukázkou vybírám několik příkladů v pásmu vypravěče: *Ještě jednou jsem vyhlédl ven: všude (bylo) ticho ničím nerušené.* (3c, s. 48); *(je) Pravda, že na počátku byly celá země rájem jediným.* (3a, s. 11), „*Pozdrav jejich byl jako u milenců vždy, nijaký, zmatený. Pak (bylo) ticho.*“ (3b, s. 26), *Co znamená býti „na dranc“? (to je) Strašný stav bezvládi ducha i těla!* (3e, s. 68), *A starý pán uchopil parte, četl a četl opět, jako by se chtěl přesvědčiti, zdali to (je) pravda.* (3h, s. 105), *Celé jeho tělo (je) zahaleno v odřený župan, z něhož vyčnívá pár žlutých střevců.* (3k, s. 157), *Ano, cožpak nikdo neví, že on dnes otvírá? Což nikdo neví, že tu (je) všeho dosti? Což nikdo neslyšel, že sekal cukr již včera a předevčírem, že tu v té široké láhvi na pultě je pět liber pražené kávy – ovšem jen tak pro první potřebu, neboť ještě dnes bude pražiti sám –, což nikdo neví, jak tu (je) v regále narovnáno pěkné cikorky, lovosické, velímské i kolbovské?* (1, s. 16); a v pásmu postav: „*Zůstaňte, má drahá, zůstaň ještě! A odcházíte, aniž byste mi podala líce k políbení – (jste) ukrutná! Ó prosím, usad' se ještě!* (3b, s. 30), „*Opět (jste) samotna – oh, umíte vy mučit!*“ (3b, s. 36), „*...chci si uvařit šálek čaje, hledám cukr; cukr nikde.*“ (2, s. 82); „*a to je hezké, na svatého Josefa a (jste) bez pomerančů!*“ (1, s. 30)

Velmi často dochází k vynechání sponového slovesa *být* v případech, kdy jsou predikativem tvrdá adjektiva s původní jmennou deklinací, tzn. tvary, které jsou v

³⁷ Někteří lingvisté tento způsob vynechávání nepovažují zcela za elipsu, např. Zimek říká, že nejde „ani o elipsu, ani o nulovou sponu, nýbrž o zamlčenou sponu.“ (in Šmilauer, 1966, s. 481), podobně i Šmilauer podotýká, že: „hranice s větou eliptickou jsou zcela nezřetelné.“ (tamtéž, s. 167)

dnešní češtině již zastaralé, popř. u kterých došlo k slovnědruhovému posunu do skupiny deadjektivních adverbii zakončených na -o. Tohoto druhu Herrmann využívá jen ojediněle v promluvách postav, naopak velmi často tak nechává promlouvat vypravěče: *Dnes bylo všechno právě tak, jak (bylo) svrchu řečeno.* (1, s. 29), *Pročpak vlastně hleděl do budoucnosti s takovou jistotou? Proč právě jemu by se mělo vše tak znamenitě vydařiti? Vždyť tu (je, bylo) mnoho jiných, kteří začali právě jako on a kteří již dlouhá léta se plahočí a přece nejsou o krok dále, než byli na začátku!* (1, s. 16)

Jiný pohled na elipsu nabízí **v a l e n ě n í s y n t a k t i c k ý p o p i s**. Herrmann často nenaplnuje základovou větnou strukturu, tzn. nevyjadřuje všechny obligatorní aktanty³⁸ daného slovesa. Dochází k tomu jak v promluvách postav, tak ve vyprávěcích pasážích, a to hned z několika různých důvodů.

Jedním z nejcharakterističtějších rysů Herrmannových textů, je velmi hojně využívání juxta pozice, tj. asyndetického spojení členského či větného. Často právě v juxta ponovaných větách nedochází k plnému vyjádření valence, popř. bývá vyjádřena až navazující přímou řečí: *Klotylda zabrnkala, usmála se, vrátila nástroj, požádala: „Zahrajte ještě něco.“ (...)* *Vrátil se do hodovny, poklonil se, oznamoval: „Vážená společnosti! (...)*“ (2, s. 300). Jde o funkční prostředek, který velmi výrazně napomáhá k zrychlení děje a celkově k vyšší dynamičnosti textu. Proto mohou být některé nevyjádřené valence důsledkem krátkých, nerozvitých vět, ve kterých se vyskytuje jen holý predikát: *Chvatně klopýtla tmou k posteli, vklouzla, ukryla se.* $S_{nom} - VF - S_{gen}$ (*někdo vklouzne do něčeho*), *Později viděl, že chybil, a litoval.* $S_{nom} - VF - S_{gen}$ (*někdo lituje něčeho*) (2, s. 188), *Napomínal, varoval, a vždy se pozastavil, aby Nanynce neušlápl vlečku.* $S_{nom} - VF - S_{ak} - S_{instr}$ (*někdo varuje někoho před něčím*) (2, s. 366), *„Trandá večer po ulicích, trandá, brzy-li pak se někdo neohlédne! Ale přečká, dočká se.“* $S_{nom} - VF - S_{ak}$ (*někdo přečká něco*), $S_{nom} - VF - S_{gen}$ (*někdo se dočká něčeho*) (2, s. 154). Všechny uvedené výpovědi jsou vybrány z díla *Vdavky Nanynky Kulichovy*. Nutno zdůraznit, že právě v tomto díle se vyskytuje valenčních elips nejvíce.

³⁸ Chybějící levovalenční aktanty, kterých je v celém díle jistě nespočet, zde (vzhledem k běžnosti tohoto jevu v literárních dílech) rozebrány nebudou; nadále tedy bude řeč jen o chybějících pravovalenčních obligatorních aktantech.

Nevyjádřenou valenci lze nalézt napříč celým Herrmannovým dílem, velké zastoupení má např. v povídce *Muž, který kleje: To znamená v řeči policistů a ponocných: Zde jsem! Slyším (něco)! Přicházím (odněkud/někam)! Slova ta, která člověkem zachvějí.* (3e, s. 81); *Mluvíme, nikdo (nám) neodpovídá; prosíme (o něco), nikdo (nás) nevyslyší; úpíme, nikdo se (nad námi) nesmiluje; křičíme (nějak/na někoho) – není dovolání (něčeho/někoho); řveme (z nějaké příčiny/na někoho) – jen hluchá ozvěna se ozývá.* (3e, s. 68). Díky eliptičnosti a stále se opakujícímu bezspojnému větnému spojení, mají tyto výpovědi na čtenáře velmi silný graduující účinek.

Dalším důvodem pro nevyjádřenou valenci, vyskytující se ale jen v promluvových pasážích postav, může být citové pohnutí postavy, v této ukázce však spadající spíše do oblasti aposiopese: „*Matičko – tatíčku – za všechno vám vroucně děkuji – jestli jsem vás někdy pohněvala, všechno mi odpusťte, zapomeňte – a prosím vás – požehnejte --*“ $S_{nom} - VF - S_{ak}$ (*někdo zapomene na něco*) a $S_{nom} - VF - S_{dat}$ (*někdo požehná někomu*) (2, s. 383).

Výsledkem některých elips na valenční úrovni je posunutí významu elidovaného výrazu. Ve větě: „*Neostýchej se, kamaráde, a dělej jako doma!* (1, s. 23), se sloveso *dělat* (*někdo dělá něco*: $S_{nom} - VF - S_{ak}$) chápe spíše ve smyslu *chovat se*, čehož je ale docíleno právě elidováním pravé valence. Podobný případ je možno nalézt u velmi frekventovaného slovesa *jít* (*někdo jde někam, někudy, po nějakou dobu, odněkud, za nějakým účelem ...*). Je-li vypuštěn jeden z jeho možných pravovalenčních aktantů, dochází k posunu významu ve smysl slovesa *vyjít, odejít*: „*Tak už půjdeme?*“ = *vyjdeme* (1, s. 14); „*Tak já jdu; kdy zas mám přijít?*“ = *odcházím* (1, s. 19); *Stará šla a za chvíli tu byla s večerí.* = *odešla* (1, s. 14).

Ke změně významu také někdy dochází v případech, kdy je vynecháno zvrtné *si* nebo *se*. Zajímavé je, že Herrmann zvrtné *si* nebo *se* sice eliduje, výrazu ale ponechává význam, který by měl, kdyby k elizi zvrtného zájmena nedošlo. *Byl totiž – s odpuštěním – ševcem, ale hned (se) sluší dodat: dobrým ševcem.* (4i, s. 274). Z této výpovědi je patrné, že ačkoli význam nereflexivního slovesa *slušet* odpovídá sousloví *činit někoho hezkým*, je ho zde užito ve významu jeho reflexivního protějšku, tzn. *hodit*

se, být vhod. Několik dalších příkladů tohoto typu, jak u vypravěče, tak u postav: *Ano ovšem, dnes tu měla být, mrzel se kupec. Slíbili mu ji ráno a nejdou. To je dobře, že (si) Randová vzpomněla.* (1, s. 19), „*Vítáme vás tu a ať vám Pánbůh požehná, jak (si) zasloužíte!*“ (1, s. 106), „*Ale nestarej se o to, Pavlíčko, a polež si a pospi (si) ráno.*“ (1, s. 284).

Valenčních elips se ve všech Herrmannových textech objevuje opravdu mnoho. Ne vždy je však zcela jasné, proč jich autor užívá. Možností se naskýtá několik. V průběhu 20. století došlo u některých vazeb k jistému posunu a ne všechny změny musely být nutně zaznamenány. Tak například: „*No ať, dítě, jen když jsi toho užila.*“ $S_{\text{nom}} - \text{VF} - S_{\text{gen}} \rightarrow S_{\text{ak}}$ (dříve: *užívat něčeho*, dnes: *užívat něco*) nebo: *Martin Žemla skromně poobědval, zapil (oběd) vyhlášenou vodou z Václavských lázní a hotovil se ku pražení „své“ kávy.*“ (1, s. 22) (dříve: možné i *zapít* bez obligatorní valence, ve významu *napít se*³⁹, dnes možné jen: *zapít něco*). Velmi pravděpodobné je ale také to, že Herrmann některé tyto elipsy užívá, stejně jako mnohé další jazykové prostředky, pro charakterizování svých postav. „*Spokojím se (s) malou provisí, prodám levně.*“ (3h, s. 108); „*To byla práce pro mne – byl bych vám podával.*“ $S_{\text{nom}} - \text{VF} - S_{\text{ak}} - S_{\text{dat}}$ (*někdo podává něco někomu*) (2, s. 339) A v neposlední řadě netřeba zapomenout na to, že může jít jednoduše o autorův individuální styl: *Rodiče požehnají zde.* $S_{\text{nom}} - \text{VF} - S_{\text{dat}}$ (*někdo požehná někomu*) (1, s. 382); *Bylo na Kulichovi. – být ve funkci jevit se někomu povinným* $S_{\text{nom}} - \text{VF} - S_{\text{ak}}$ (*něco bylo na někom*) (2, s. 383).

4.1.2 Parcelace a kompletace

4.1.2.1 Pojem parcelace a kompletace v mluvnících českého jazyka

Parcelace, tedy realizace jedné věty (souvětí) ve více než jedné základní textové jednotce, a to vyčleňováním, popř. přičleňováním syntaktických pozic (*Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 679), je jedním z typických příkladů širšího pojetí eliptických výpovědí. Stejně jako elipsa ani parcelát nemá v základní textové jednotce verbum finitum, na

³⁹ Tento význam výrazu *zapít* je zmíněn v *Příručním slovníku jazyka českého, díl VII.* (1935–1957, s. 1120), ale s poznámkou, že jde o význam objevující se zřídka.

rozdíl od elipsy však lze parcelát do předchozí věty začlenit. I parcelace je tedy eliptického charakteru.

Ačkoli si tohoto jevu ve svých dílech všímá již Trávníček⁴⁰, Šmilauer a ve stejné době i Grepl s Bauerem, konkrétního termínu parcelace užívá až akademická *Mluvnice češtiny III*. Šmilauer zmiňuje jev, který dnes nazýváme parcelací, jen velmi okrajově, zařazuje ho do kapitoly o těsnosti a volnosti skladebních vztahů a nazývá ho osamostatněným větným členem přičleněným (1966, s. 55, 440)⁴¹. Grepl s Bauerem řadí tento jev primárně do aktuálního větného členění. Považují jej za specifický postup, při kterém se dodatečně zpřesňuje, determinuje, popř. rozvíjí východisko. Zdůrazňují také to, že otázka členské platnosti zde není primární. (1964, s. 212) Terminologické nejasnosti a nepřesnosti⁴², které se okolo tohoto termínu vyskytovaly, vedly s největší pravděpodobností k vytvoření termínu nového – *parcelace*.

Akademická *Mluvnice češtiny III* není jen prvním dílem, které užívá tohoto názvu, ale také jako první řadí parcelaci k výpovědním modifikacím. Obsah termínu a jeho místo v syntaktickém systému se víceméně ustaluje až na několik stále přetrvávajících problémů. Grepl s Karlíkem (1998, s. 394–395) zdůrazňují především aktualizaci funkci parcelace a zřejmě i z toho důvodu do pojmu zahrnují i dodatečné připojování jádra (tzn. že je na jádro jen odkázáno nějakým lexikálním prostředkem, zpravidla demonstrativním zájmenem, ale samotné jádro je vyčleněno až za výpověď). Ve své práci se přidržím pojetí chápající tento typ parcelace jako jev, který má blíže ke vztahům adordinačním⁴³.

Další problém je ryze formálního charakteru. Zatímco v akademické *Mluvnici*

---

40 Trávníčkova skladba (1951) se snaží zvláště o systematický formální popis jazyka v celé šíři. Jev, který je dnes chápán jako parcelace, Trávníček sice registruje, ale řadí ho k výkladům o přístavku (viz zde podrobněji kap. 4.2). Ten oddělujeme většinou přestávkou neukončenou, ale je možné ho oddělit i pauzou ukončenou, v písmě tedy tečkou. (s. 807)

41 Z velmi obsažného poznámkového aparátu je jasně zřetelné, že zařazení tohoto jevu do systému, stejně tak jako šíře jeho obsahu, ještě nejsou zcela ustáleny. Někteří autoři chápou přičleňování velmi široce a zařazují do něj i dodatky čistě parentetické (V. Blanár), jiní omezují pojem jen na popuzové doplňování (A. Vašek). Již zde jsou ale zmíněny dva druhy parcelace, a to z hlediska svého původu: v umělecké literatuře jde výhradně o stylistické vyhrocení myšlenky, v mluvených projevech naopak o posloupné vyjadřování jako následek nedostatečné výpovědní perspektivy. (Šmilauer, 1966, s. 440)

42 Osamostatněný větný člen, dnes nazývaný také vytčený člen nebo syntaktické osamostatnění, a přičleněný větný člen, jsou termíny, které jsou pro svou formální podobnost lehké zaměnitelné.

43 Vzhledem k tomu, že se v Herrmannových dílech vyskytuje více různých vztahů povahy adordinační, zpracovávám je ve vlastní podkapitole. Neopomím však, že i tyto jevy mohou výpověď modifikovat. (tato problematika je blíže popsána v kap. 4.2)

češtiny III. je řečeno, že graficky musí být parcelát od svého bázevého komponentu oddělen tečkou⁴⁴, Grepl a Bauer (1980, 1986) i Grepl a Karlík (1998) do parcelace zařazují i typy s čárkou či pomlčkou. Dle jejich výkladu je zásadní pro odlišení parcelace od jiných jevů zejména to, že rozvíjející složky jsou intonačně samostatně uzavřené jednotky s koncovou kadencí⁴⁵. (1998, s. 394) Proto není užití konkrétního grafického znaménka relevantní. Vzhledem k tomu, že se ve většině Herrmannových děl vyskytuje právě parcelace, která není na pomezí dvou graficky oddělených výpovědí, budu v této práci zastávat stanovisko Grepla a Karlíka.

Posledním, opět spíše terminologickým problémem je rozlišení parcelace mluveného projevu od parcelace projevu psaného⁴⁶. V akademické *Mluvnici češtiny III.* je pro odlišení jednoho od druhého užití samostatného termínu *kompletace* (=přičleňování), a to pro způsob parcelace v textech mluvených. Jde o proces, ve kterém text narůstá souběžně s tím, jak jej mluvčí, zejména běžný uživatel jazyka, doplňuje. Na rozdíl od toho při *parcelaci* (=vyčleňování) dochází k záměrnému zvýrazňování části vět v textu a autorem přitom bývá ve většině případů umělecký tvůrce (1987, s. 679). *Skladba češtiny* (1998) i nejnovější vydání *Příruční mluvnice češtiny* (2008) tyto dva typy sice také odlišují, ale nepojmenovávají je různými výrazy, jen se zmiňují o rozdílných příčinách a důsledcích parcelace v projevech mluvených a psaných. Všechny tři práce přitom dodávají, že efekt obou dvou typů je v zásadě tentýž. Ač jsou dvě poslední díla novější než akademická *Mluvnice češtiny III.*, domnívám se,

---

44 I zde je však zmínka o tom, že nesplývavé připojení větných členů je ze strukturního hlediska jevem stejným. (1987, s. 684)

45 Toto pojetí vyplývá zejména z toho, že jevy spadající do výpovědních modifikací (Grepl – Karlík, 1998), popř. specifických způsobů ve výstavbě aktuálního větného členění (Bauer – Grepl, 1980 a Grepl – Karlík, 1986), jsou zde chápány na úrovni promluvy a ne jen výhradně na základě psaných textů. Autoři si všímají toho, že se v minulosti přeceňoval význam grafických prostředků jako primárních signálů členění promluvy a nedoceňovala se, nebo se dokonce ignorovala intonace jakožto relevantní formální ukazatel hranic mezi výpověďmi a výpovědními úseky. Autoři (Grepl – Bauer, 1980, s. 201) říkají, že „zvláště čárka nebývá vždy signálem nekoncevého úseku předělu; nejednou se v textu klade i tam, kde je ve výslovnosti možný a přirozený jen předěl koncevé (s kadencí) a kde by tedy adekvátním grafickým prostředkem byla spíše tečka nebo vykřičník. (...) Přeceňování grafického členění textu a hlavně ignorování intonace jako závažného ukazatele formálního vede někdy ke spojování jevů, které jsou si podobné jen zdánlivě a vnějškově právě jen svou grafickou stránkou, a naopak k rozdělení jevů funkčně totožných, ale graficky různě realizovaných, třebaže se vyznačují výraznou jednotou formy v oblasti intonace.“ Jak je popsáno níže, toto stanovisko se uplatňuje i u jiných jevů (např. u opakování, zde popsaného v kap. 4.1.5)

46 Poprvé o tom zmínka již u Šmilauera, viz pozn. č. 41.

že rozlišení termínu na parcelaci a kompletaci je pro účely této práce vhodnější, zvláště co do přehlednosti.

4.1.2.2 Parcelace a kompletace v Herrmannových textech

Herrmann užívá ve svých textech **p a r c e l a c e** ve vypravěčských pasážích. Souvisí to s jejím aktualizačním charakterem. Rematická složka je rozčleněna na dílčí fragmenty, úsek je segmentován, a autor tak má možnost zdůraznit všechny složky, protože disponuje více než jedním větným přízvukem. Jak bylo výše řečeno, každý z významově zpřesňovaných výrazů má koncovou kadenci a nezáleží na tom, zda je od základní výpovědi oddělen čárkou, pomlčkou či tečkou. V Herrmannových textech se objevují všechny tyto typy.

První text, ve kterém se parcelace objevuje ve velmi hojné míře, je již zmiňovaná povídka *Muž, který kleje*. Zde je uvedeno do dokonalosti to, co je v předchozích povídkách jen nepatrně naznačeno. Převažuje přitom parcelace na hranici dvou či více výpovědí, tzn. parceláty jsou odděleny tečkou. Parceláty jsou zde vyjádřeny⁴⁷ – nevětně větných členem rozvitým: *Otvor ten však byl pokrytý. Ne docela, nýbrž mnohými menšími otvory, majícími stejný tvar.* (3e, s. 67), větně, a to výrazem rozvitým: *Ale strážníci, z nichž patrola sestávala, hned neuposlechli. Naopak: vážnými kroky s přísnou tváří přistoupili k opilci.* (tamtéž, s. 78), i výrazem nerozvitým: *Padl tedy, a naznak. Ležel.* (tamtéž, s. 71) Na této poslední ukázkové výpovědi je možné demonstrovat to, že i sloveso, které má z hlediska aktuálního větného členění tranzitivní povahu a není tedy přímo částí rematické složky, je možné vyčlenit.

Parceláty lze také odlišit podle toho, jakým způsobem se napojují na svůj básový komponent. I v tomto případě jsou u Herrmanna mnohé z nich zastoupeny. Parcelát může být napojen syndeticky, pomocí spojovacího výrazu: *Jest to výsledek vědy, která jest logická. A neústupná.* (tamtéž, s. 67), ale i asyndeticky, a to prostě: *Zřejmo, že klení jeho přijalo nyní určitý výraz. Směr též.* (tamtéž, s. 71), blokem různých výrazů: *Věděl dobře, že se o něj jedná. Ale kdo? Co? S kým?* (tamtéž, s. 81), pomocí výrazu

---

⁴⁷ Při tomto podrobném dělení na jednotlivé podtypy vycházím především z výkladů v akademické *Mluvnici češtiny III.* (1987, s. 680).

opakovaného: *Pak nastalo ticho. Ticho noci.* (tamtéž, s. 81), nebo za pomoci výrazu synonymního: *V domě bydleli lidé, ve stoce německé myši. Krysy. Mures rattii. Což jest latinský název pro krysu.* (tamtéž, s. 67). Problematičnost systematického zařazení posledních dvou uvedených výpovědí spočívá v tom, že jak výrazy opakující se, tak výrazy synonymní, a to na hranici dvou výpovědí, je možné zahrnout také do vztahů povahy adordinační. Plynulost přechodu jednoho ke druhému je nejednoznačná, závisí především na úhlu pohledu, kterým se na daný jev díváme. Nesporné ale je, že oba dva tyto typy v Herrmannově případě spadají do výpovědích modifikací, jelikož se autor jejich užitím snaží jednotlivé části v textu úmyslně zvýraznit.

Jak je ze souhrnu výše uvedených příkladů patrné, v případě parcelace opravdu nezáleží na tom, čím je vytčený člen, ale to, že jde o rematickou složku. Přičleněné výrazy mají povahu sekundárního jádra, jakési sekundární výpovědi. Proto je parcelace především jevem aktuálního větného členění.

Co se parcelace týče, je povídka *Muž, který kleje* v rámci Herrmannova raného díla spíše výjimkou. Přestože lze parcelaci nalézt i v dalších povídkách: *Sestry vyrostly, vydaly se – a už je kryje země. A on je zde – i s pianem.* (3k, s. 162), *Pan Fabian se nápadně zapálil. Snad hněvem.* (tamtéž, s. 167), nebo v románu *U snědeného krámu: Zemla odpověděl, ale suše, bez nevrlosti, jen jako by vysvětloval Randové, že nemohl dosud snídat a proč nemohl. Proto, že mu opravdu nikdo nepřinesl snídani do postele (...)* (1, s. 15), jde spíše o výskyt ojedinělý.

Podobně jako i jiné syntaktické jevy, úzce související se zdůrazňováním částí textu a jeho aktualizací, i parcelaci Herrmann opět plně rozvíjí až v díle *Vdavky Nanynky Kulichovy*. Stejně tak jako v povídce *Muž, který kleje* i v tomto románu jsou zastoupeny veškeré její typy a autor se i zde snaží její pomocí ve vypravěčských pasážích text obsahově doplňovat a aktualizovat, jindy má její užití funkci emocionální. Ve většině případů však nebývá oddělena tečkou, ale čárkou nebo pomlčkou a mívá nejčastěji velmi blízko k typům adordinační povahy: *Tam bydleli Kulichovi, domovníkovi.* (2, s. 11), *Ted' se octla v prostoru volnějším – před oltářem.* (tamtéž, s. 382). Uvádím jen několik příkladů, jelikož se domnívám, že vzhledem k tomu, že jsou si příklady velmi podobné s výše uvedenými, nemá smysl na tomto místě znovu opakovat

již řečené. *Jednoho dne však Amálka odejde – a pak zde bude sama. S matkou sice, s otcem, ale sama.* (tamtéž, s. 316), *Potom však ji šetrně vyňala, zavinula zase do papíru a vynesla na dvůr; do dřevníku.* (tamtéž, s. 57), *A postava za postavou vkrádala se dovnitř. První, druhá, třetí – šest stínů vtáhlo se tam kočičími kroky.* (tamtéž, s. 349)

Jak již bylo řečeno, efekt parcelace a kompletace je podobný. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že na rozdíl od parcelace vzniká **k o m p l e t a c e** v mluvených projevech, a to spontánně. I přesto, že jsou Herrmannovy texty psané, pokouší se autor alespoň do určité míry o záměrné nestylizování mluvené řeči a naopak o její autentičnost. Proto lze kompletaci nalézt výhradně v pasážích přímých řečí postav. Nevyskytuje se zde v tak hojné míře jako parcelace u vypravěče, ale i přesto jde o jev, který nelze opominout, jelikož jeho užívání, podobně jako užití elips, charakterizuje některé postavy.

V nejranější Herrmannově próze *Z chudého kalamáře* se kompletace nevyskytuje téměř vůbec. Zřejmě z toho důvodu, že přímé řeči jednotlivých postav jsou ještě hodně stylizované a málo se podobají skutečnému běžnému mluvenému projevu. Naproti tomu v druhém cyklu, v *Pražských figurkách*, a i v *Panu Melicharovi* a ve *Snědeném krámu*, užívá Herrmann kompletace již vcelku často. Její hlavní funkce je zdůraznit vyčleněný výraz. Toho využívají zvláště postavy společensky nižšího postavení, např. hospodský Kozina: „*To by bylo prstů, kdyby každému hned upadly,*“ odpovídal Kozina. „*Ale je to svěcená věc, klášterní!*“ (4i, s. 281), svérázný domovník Kanička: „*Musím ven – přes dvoreček, sněhem – ještě se divím, že z toho nemám regma!*“ (4d, s. 223), klevetivá „bába“ Nimrásková: „*A co nepůjde, snad nemáte hlavu z Matěny? Anebo z Klárky? O to já se vždycky nejméně starala, když se o moji dceru jednalo.*“ (5, s. 416), nebo zlomyslný kupec Rorejs: „*Holenku (...), kupecký učedník musí být jako ohař! Mluvit raděj víc než míš! A nahlas! Nebýt balíkem! Kdepak má vysvědčení? A domovský list?*“ (1, s. 39), ale i postavy společensky vyšší, jejichž mluva je ve skutečnosti hodně podobná běžným lidem z ulice, např. poštovní kasír Šlosar: „*Ano jo! Kdybych byl bejval kasírem už před dvaceti lety! To bych byl něco vyženil! Ale teď! Která něco má, jde na oficíra!*“ (4h, s. 269) nebo přio opilý student: „*Dostaneme ještě sklenici punče s vejcem,*

znamenity!“ (4e, s. 234), který zřejmě z nedostatku výpovědní perspektivy, zapříčiněné požitím lihového nápoje, není schopen užít správnou pádovou koncovku.

Nejvíce se kompletace objevuje v *Nanynce*. Je to dílo emočně velmi vypjaté, a proto je časté užívání tohoto jevu propojeno především s emocionálním rozrušením mluvčích. I proto je někdy obtížné kompletaci s jistotou odlišit od přerývané výpovědi⁴⁸. V první ukázce se Kulichová poprvé náhodně setkává s nápadníkem své dcery, ale ještě si není jista, zda to Novák s její Nanynkou myslí zcela vážně: „*No, to je bez líbání, ale směla bych prosit? – na slovíčko, – k nám – nebudeme dlouho zdržovat – –*“ (...) „*Copak vás to napadá, ježíšmarjá!*“ vytrhla mu Kuliška ruku. „*A tak tedy zejtra si vyprosíme, odpoledne – budeme doma – –*“ (2, s. 43–44). V druhé ukázce je naopak rozrušen pan podučitel Novák, jehož jazykové vyjadřování je v emocionálně nezabarvených projevech spisovné a velmi střídme: „*Vyprosím si mamince, abyste směla choditi se mnou na procházku, Prahou!*“ (tamtéž, s. 111). V poslední ukázce je dobře patrná úzká propojenost kompletace s jinými jevy, zde např. s motivovaným opakováním: „*Docela pasábl člověk! Ovšem, neřekl čím je. Novák!*“ *A karakter žádný. Ale to vím houby, Novák! Nováků je plná Praha. Taký mě mohl říct ‚Novotný‘. Těch je stejně tolik.*“ (tamtéž, s. 114)

4.1.3 Aposiopese

4.1.3.1 Aposiopese v mluvnících českého jazyka

Odmlčení, nedokončená či přerušená výpověď, defektní věta, to jsou některé české názvy, kterými se v minulosti nazývala aposiopese. Až na rozdílné pojmenování, lze konstatovat, že se v průběhu let nazírání na tento jev téměř nezměnilo. Podobně jako i u jiných výpovědních modifikací je důležité především chápat ji na úrovni výpovědi, ne na úrovni věty.

Neukončená výpověď byla poprvé zmíněna již u Gebauera (1980, s. 60) a

---

⁴⁸ V psaném textu jsou obě dvě konstrukce graficky vyznačeny tečkami, pomlčkami či čárkou. V mluvené podobě má přerývaná výpověď specifickou intonaci a na rozdíl od parcelace často důsledně nerespektuje rozdíl mezi obligatorními a potenciálními členy.

později i u Ertla (1926, s. 107), ale pouze okrajově ve zcela formálním pravopisném výkladu o interpunkčních znacích. Důkladné pojetí aposiopese bylo vymezeno v 50. letech 20. století⁴⁹ a od té doby zůstalo víceméně ustáleno. Do české gramatické literatury ji poprvé zařazuje až Šmilauer⁵⁰, a to k odchylkám od pravidelnosti mluvnické stavby (1966, s. 89), rozděluje ji na základní tři typy a také zmiňuje to, že je často provázena citovým zaujetím mluvčího. Na chápání aposiopese na úrovni expresivního zabarvení navazují také Grepl s Bauerem (1980, s. 213), dále se však nezabývají možnostmi jejího vnitřního členění.

Definování různých příčin (vnitřních a vnějších), které k aposiopesi vedou, se podrobně věnuje až akademická *Mluvnice češtiny III*. Ta také jako první (a nutno říci také jako poslední⁵¹) zařazuje aposiopesi do výpovědních modifikací. Vedle elipsy jde o další neúplnou realizaci syntaktické konstrukce, ale na rozdíl od elipsy jde výhradně o redukci konce konstrukce, kterou nelze jednoznačně doplnit. Aposiopese je intonačně, popř. graficky přerušená výpověď. Do protikladu k tomu je možné vymežit řidčeji se vyskytující prosiopesi, konstrukci, ve které není realizován začátek (1987, s. 660–661).

4.1.3.2 Aposiopese v Herrmannových textech

Aposiopese je v syntaxi normálním, běžným a přirozeným jevem. Přerušované výpovědi jsou vlastní mluvené řeči a odtud se dostávají i do psaných projevů, ve kterých musí být nějak graficky vyznačeny, nejčastěji třemi tečkami nebo jednou či více pomlčkami. V textech Ignáta Herrmanna lze aposiopesi nalézt nejen v řeči postav, ale velmi často i v autorských pasážích. Na rozdíl od jiných zvláštních syntaktických konstrukcí v případě aposiopese také nezáleží na tom, která postava danou výpověď pronáší. Dalo by se říci, že v rámci Herrmannových děl se jedná o prvek všudypřítomný.

49 Velmi přínosný je zvláště článek slovenského lingvisty Jozefa Růžičky: Aposiopéza čiže přerušovaná výpověď. *Slovenská řeč* 24, 1959, s. 129–153, ve kterém aposiopesi vymezuje vůči jevům jiným (vůči elipse a přerývané výpovědi), na základě mnoha příkladů z prózy svou definici obhájuje a uvádí 28 různých příčin, které vedou k jejímu užití.

50 Problematiky, co vše můžeme chápat jako větu či výpověď, se dotýká o několik let dříve již *Kopečný* v knize *Základy české skladby* (20–24). Zdůrazňuje, že myšlenková uzavřenost (úplnost) vět je relativní věc, a za jediný bezpečný znak věty i výpovědi pokládá ohraničenost intonační. A zřejmě i z toho důvodu aposiopesi za výpověď v pravém slova smyslu nepovažuje.

51 V nejnovější *Skladbě češtiny* (Grepl – Karlík, 1998) aposiopese již u výpovědních modifikací zmíněna není.

Příčiny redukce tohoto typu jsou různého charakteru⁵². A právě jen na základě frekvence jejich užití je možné u Herrmanna nalézt určité odlišnosti. Vzhledem k tomu, že rozebírám text psaný, který nemá k dispozici příznakovou intonaci ani jiné neverbální prostředky, jsou často jednotlivé příčiny těžko rozpoznatelné. Čtenář je víceméně odkázán na případné poznámky v autorských pasážích, kterými autor přerušování hovoru vysvětluje. Jindy je možné rozpoznat příčinu aposiopese i z kontextu.

K příčinám vnitřním, které se u Herrmanna často vyskytují a které je možné rozpoznat až z následné komentující poznámky vypravěče, lze zařadit případy, kdy si mluvčí nemůže vzpomenout na to, co chtěl říci: „*Vše sny mé vítr svál, sám půjdu světem dál, a pořád jen –*“ *Přetrhlo se odmlčel, patrně se mu nedostávalo rýmu.* (2, s. 161), „*Přejeme vám, abyste z ní sladila padesát let sobě a mužičkovi a celé rodině, a přejeme, aby vám byla –*“ *Tu se Betyna zakoktávala, nemohouc vzpomenouti slova dalšího.* „– *zdrojem sklادkosti –*“ *našeptávala Gustyna.* (tamtéž, s. 248). Jindy se mluvčí přeruší sám, jelikož si uvědomí, že je jeho tvrzení nevhodné či nepatřičné: „*Můj Bože, strýčku, vy jste tak podivný! Což vás netěší, že nás potkalo takové štěstí? Vždyť máte tak dobré srdce – – snad byste nám toho ...*“ *Klárka náhle zarazila, ulekla se sama slova, které chtěla pronést.* (5, s. 410), výpověď nechce dokončit, aby adresáta neurazil: „*Vzácná slečno –*“ *upejpal se host.* (2, s. 273), aby zbytečně nesděloval známé skutečnosti: *Jindřich pohlédl na Nanynku.* „*Ví pan otec - - - ?*“ „*Ne, Jindřichu, ještě neví, ale právě proto musíte ještě počkat*“ . (tamtéž, s. 63–64), nebo aby se nepodřekl: „*Kdes byla?*“ *otázala se Klotylda.* „*Kde jsem byla? – Šla jsem papírkovi na poštu – a pak –*“ *Amálka se rozmýšlela. Má se přiznati? ...* „*A pak --?*“ „*A pak--*“ *Amálka pořád ještě otálela.* (tamtéž, s. 185). Ojedinělým případem, zejména v psaných textech, je také situace, kdy se výpověď nedořekne, jelikož je konec promluvy nahrazen gestem nebo názorným příkladem: „*Všichni jsou holomci – jeden jak druhý!*“ *odpovídal s převahou starého zkušeného člověka Anton.* „*A já jen čekám, až mně vyprší hodina. Ale pak –!*“ *A tu Anton zaskřípěl zuby, začal pěst a mávl jí vzduchem.* (1, s. 57)

Nejvíce zastoupenou vnitřní příčinou neukončené výpovědi je v Herrmannových dílech bezesporu citové pohnutí promlouvajících postav. Někdy jde o rozpaky mluvčího:

---

52 Dělení, založené na jednotlivých příčinách vzniku aposiopese, přebírám z akademické *Mluvnice III.* (1987, s. 660) a ze stati J. Růžičky, zde zmiňovaném v pozn. č. 49.

„I dal jsem panu rytmistrovi na srozuměnou, že není slušno vměšovati se do cizích záležitostí...“ Žemla musel ustati; cítil kterak se naň větší rozpaky vždy větší, kterak se červená a kterak mu na čele vyvstává pot. (1, s.192), o rozrušení, jehož příčinou je silný duševní zármutek: „A já přece myslím, že tam odpočívá; zdá se mi v noci, že slyším jeho dýchání, jeho pláč – i jdu a kolébám – –“ Felix štkal. (3b, s. 34), „Takové věci pochopí člověk, teprv když dospěje, a pak mu bývá do pláče ...“ A dále Žemla nemohl. (1, s. 111), jindy o rozčilení hraničící až se vztekem: „Melichare!“ vykřikla paní Poláčková všeka rozčilena, „to si zapovídám, vy – vy ...“ „ – jeden hrubiáne!“ doplnil hlas v alkovně posměšně. (5, s. 329) Aby autor dodal svým textům co nejvíce autenticity, bývá v těchto expresivních aposiopesích mluva postav často obohacována i o jiné prvky hovorového jazyka: „Ježíšmarjá, milostpaní, jakpak by to mohlo –“ (2, s. 140)

Z příčin vnějších hraje při vzniku aposiopese důležitou roli přerušeni mluvčího promluvou jeho komunikačního partnera: „Pojď, tuhle si sedni a povíš mně –“ „Aha!“ (2, s. 145), „Tak, Jindro, tak bývalo mně. Ale potom později –“ „– později,“ přejal hovor Novák (...). (tamtéž, s. 340) I toto přerušeni může mít různé dílčí příčiny. Komunikační partner s mluvčím např. velmi naléhavě nesouhlasí: „Také jsem tenkrát nepromluvila poslední slovo, a kdyby se byl otázal později mne, možná, že bych byla přeci Klárce vštípila, že je to její štěstí a že by si byla vzala pořádného, možného, váženého pekaře ...“ „... nemocného, s chromýma nohama, co?“ vpadl jí pan Melichar do řeči. (5, s. 367), „Inu, věřím ti konečně, že tě nic netrápí, jakož že i nevzpomínáš více ...“ Nedal mi domluviti. „Mýlíš se opětně“ (3b, s. 30).

Jak již bylo řečeno, aposiopese se v Herrmannových textech nevyskytuje jen v pásmu přímých řečí, ale i u vypravěče. Tím Herrmann opět naplňuje svou snahu o subjektivní a citově zabarvený styl. Aposiopese se objevuje napříč celým autorovým dílem, nejvíce je však zastoupena v povídkách, které jsou psané ich-formou, a v románu *Vdavky nanynky Kulichovy*. Její frekventovanější výskyt v povídkách s personálním, přímým vypravěčem logicky souvisí s tím, že je autor situován do určité postavy, s kterou v podstatě splývá, a jeho vnitřní řeč tak přebírá mnoho rysů řeči přímé. „Karel trpí duševně!“ Kozla! Karel že by – – – Panička patrně se mýlí. (3i, s. 118), *Pravda nebylo to zrovna dvorné, snad ani ne slušné, avšak vysvětlitelno je to zajisté. Však*

leckdo z vás na mém místě... (4b, s. 197) Vyšší výskyt aposiopese v *Nanynce* pak souvisí s tím, že zvláště ve svých pozdějších dílech chce Herrmann co nejvíc oslovit svého čtenáře a navázat s ním kontakt.

Příčiny aposiopese v autorských pasážích jsou ve většině případů totožné s těmi, na které jsem již upozornila v přímé řeči postav, i zde jde nejčastěji o citové rozrušení: „*To je dobře, dítě. Ó, spaní je štěstí.*“ *Řekla spaní, ale myslila cosi zcela jiného. Její zraky utkvěly na dívce s láskou. Ó kéž by, kéž by – –!* (2, s. 281), *Amálka nevěřila sluchu. Jakže, mami pokládá pozvání za pravděpodobné? Ale pak tedy taky –* (tamtéž, s. 165). *Tedy ještě půl roku se musí trápit s rozmarným švakříčkem, nežli započne nové živobyčí. Aby do toho...! Najednou však zas oddychla.* (5, s. 436) Sekundárně má na čtenáře mnoho z nich ještě další účinek. Použitím aposiopese autor kompozičně zesiluje napětí svých textů. Něco jakoby nedopoví, aby to mohl vzápětí rozvést. Dochází k tomu většinou na rozmezí dvou odstavců a ve čtenáři se tím zvyšuje nedočkavost: *Páni fráteři v křesťanské shovívavosti také neusilovali vypátrati pachatele, a tak celá věc byla by usnula nadobro, když tu náhle – –. // Ano, když tu náhle! // Jednoho dne (...)* (4i, s. 283)

Aposiopese se v Herrmannových textech vyskytují velmi často, ale vzhledem k tomu, že jde o projev psaný, je u většiny z nich velmi těžké odhalit jejich pravý záměr. Když autor sám v uvozovací větě nesdělí, proč ta či ona osoba něco nedořekla, a když to není patrné ani z kontextu, může se čtenář o jejích příčinách jen dohadovat: „*Churav? Mýlíš se, tak zdrav jako nyní jsem nikdy nebyl. Ale...*“ „*Ale? Tedy tvá choť...!*“ „*Má choť?*“ *zvolna opětoval Felix a upřel na mne vpadlé, nicméně však plající oko své; „má choť snad je zdráva – avšak ...“ „Avšak...?“ dotírám na něj. „Nemám již choti“ (...)* „*Jsem od ženy rozveden!*“ (3b, s. 18) Kromě toho se často různé příčiny vzájemně ovlivňují a kombinují mezi sebou, a nelze proto vždy s jistotou určit, která je ta převažující. V závěrečné ukázce např. není jasné, zda jde o pouhé citové pohnutí Nanyanky, zda jsou to její rozpaky, anebo se nechce podříct: „*Taky já už mnoho knih jsem přečetla, ale když povážím, co všechno Jindra ví, o čem všem vypráví, přepadá mě obava, že pro něj nejsem dosti –*“ *Nanyanka se odmlčela. Po malé přestávce dodala skoro šeptem. „ – že pro něj nejsem dosti vzdělaná, vědomá.“* (2, s. 336)

4.1.4 Parenteze

4.1.4.1 Parenteze v mluvnicih českého jazyka

Parenteze je dalším promluvovým jevem, jehož pojetí se v průběhu let dosti proměňovalo. Velkým přínosem pro diachronní i synchronní popis vsuvek je publikace Blaženy Rulíkové (Rulíková, 1973)⁵³, která mnoho sporných otázek zodpovídá a objasňuje. Ačkoli je příručka již téměř 40 let stará, jedná se stále o nejpodrobnější a nejdůkladnější popis parenteze. Z velké části budu proto vycházet právě z tohoto pojednání, samozřejmě s přihlédnutím k novějším mluvnici.

V průběhu minulého století se nejvíce proměňoval pohled na to, co vše je možné pod pojmem parenteze chápat. Rulíková uvádí, že toto nejednotné pojetí vyplývá zejména z „rozdílného postoje ke dvěma základním otázkám: 1. který rys u komplexu rysů charakterizujících parentezi je určující a 2. jaký je vztah vlastní parenteze k útvarům, jež některé rysy parenteze rovněž mají.“ (1973, s. 20) Jelikož se obsah pojmu značně měnil, v závěru této podkapitoly jsou základní vlastnosti parenteze zopakovány a shrnuty.

Ve starší jazykovědné literatuře se o parentezích zmiňují výhradně stylistiky a vcelku jednotně její užití považují za stylistický nedostatek, až od 60. let se hodnotí parentetické výpovědi v projevech kladně. (Rulíková, 1973, 7–8) Z velkých zpracování skladby si parenteze jako první u nás všimá Gebauer. (1980, s. 57) Podobně jako např. aposiopese, i vsuvka je jen velmi okrajově zmíněna ve formálních výkladech o interpunkčních znacích a není vysvětleno, čím se odlišuje od tzv. vět vložených. Jako jeden podtyp vsuvek uvádí už Gebauer výrazy: *prý*, *tuším* apod., které jsou v rámci parentetických útvarů dodnes jedním z nejspornějších bodů. V Ertlově zpracování Gebauerovy mluvnice lze nově nalézt také psychologický aspekt parentezí, tj. tu jejich vlastnost, která v projevu umožňuje odlišit hlavní myšlenky od myšlenek vedlejších, čímž pomáhá projev hierarchizovat (1926, s. 110), a je proto velmi důležitým stavebním

---

⁵³ Zmíněná publikace je velmi obsáhlá a po teoretické stránce vychází také z mnohých zahraničních prací. Jejich pohled na parentezi zde zmíněn nebude, jelikož by to bylo nad rámec této práce. Stejně jako u ostatních jevů se držím výhradně lingvistické literatury české.

prvkem psaných i mluvených projevů. Trávniček v rozšířené Gebauerově *Příruční mluvnici jazyka českého* (1925) i ve své skladbě (1951) vsuvku zmiňuje opět jen formálně v kapitole o interpunkci⁵⁴. Ve skladbě z roku 1951 kromě toho řadí některé vsunuté konstrukce, dnes chápané jako parenthese, k přístavkům.

„K zpřesněnému pojetí parenthese, a to z hlediska mluvnické stavby věty a syntaktických vztahů, dochází u nás v učebnicích B. Havránka – L. Kopeckého (1936, s. 121). Do popředí se klade mluvnická nezačleněnost parentetických vět do souvislého větného celku a parenthese se začleňuje mezi zvláštnosti, nepravidelnosti ve větném členění (spolu s větami kusými, citoslovci a oslovením.)“ (Rulíková, 1973, s. 11)

Velmi rozsáhlý popis parenthese z hlediska syntaktického se objevuje jak u Kopeckého (1962, s. 26–27 a 275–276), tak u Šmilauera (1966, s. 401–409). Oba dva autoři považují parenthesi za jeden ze základních syntaktických vztahů, a to za zvláštní syntaktický vztah nulový. K charakteristickým rysům parenthese řadí nově její specifickou zvukovou stránku a také to, že se organické pásmo řeči přerušuje členem vycházejícím z jiné roviny. Šmilauer přitom také podrobně popisuje významovou stránku parenthesí. Jak Šmilauer, tak Kopecký k parenthesi řadí i slovní výrazy syntakticky nezačleněné, typu *prý*, *snad* aj. Kopecký je nazývá *pokleslou parenthesí*, jelikož nejsou intonačně odděleny pauzami a začleňují se do věty jako pomocná slova. (s. 26)

Grepl s Bauerem ve *Skladbě spisovné češtiny* z roku 1964 a 1972 řadí parenthesi, spolu s větami juxtaponovanými, do výkladů o souvětí. V dalším pozměněném a obohaceném znění této skladby od Grepla a Karlíka z roku 1986 a 1989 je vsuvka zařazena opět do kapitoly o syntaktických vztazích. Krátké výrazy nevětného charakteru autoři za parenthesi nepovažují. Velmi převratný je v těchto mluvnicích zvláště odklon ve vnímání parenthese jako výhradně syntakticky vymežovaného jevu. Autoři ji chápou a popisují především jako jev promluvový, mluvčí má využitím vedlejší promluvové linie možnost zaujmout ke způsobu nebo obsahu komunikátu nějaký postoj nebo může kontaktovat adresáta.

Tohoto směru se drží a dále ho rozvíjí akademická *Mluvnice češtiny III*. (s. 670–

---

⁵⁴ Rulíková to zdůvodňuje tvrzením, že „v i této době se setkáváme s tím, že se parenthese považuje za jev patřící do stylistiky, a proto se do syntaktických výkladů nepojímá“. (1973, s. 13)

678) I zde je parenthese vnímána na úrovni promluvy, jako jedna z jejích modifikací obohacující obsah výpovědi. Zavádí se zde koncept tzv. „třetího syntaktického plánu“. Jeho pomocí vnáší mluvčí do textu projevy osobního vztahu, svoje postoje, angažovanost ke komunikátu apod. (s. 660) Parenthese mohou mít jak povahu větnou (popř. souvětnou), tak nevětnou a nemusejí být nutně do věty základní vloženy, mohou být i v postpozici nebo antepozici. Jejich distinktivním rysem je jediné to, že jde o sdělení z vedlejší promluvové linie.

Poslední dvě velká syntaktická díla, *Skladba češtiny* (Grepl – Karlík, 1998) a *Příruční mluvnice češtiny* (2003), výkladu parenthese věnují velmi málo prostoru. Ve *Skladbě češtiny* (s. 358) je vsuvka zmíněna jen v poznámce v kapitole o souvětném spojení. Není zde řečeno nic nového a autoři odkazují na již zmíněnou publikaci B. Rulíkové. *Příruční mluvnice* vsuvku nezmiňuje vůbec, zato upozorňuje na tzv. větná adverbia (s. 367), která na úrovni slov plní tutéž funkci. Do věty mohou ale nemusí být včleněna a jsou komentářem celé věty. Funkčně jsou tyto výrazy blízké modifikačním částicím.

Z výše uvedených výkladů jsou patrné některé základní rysy parenthese. Aby mohl být útvar považován za vsuvku, musí splňovat tyto vlastnosti: 1. parenthese musí být vložena do jiné výpovědi (na tom, zda jde o postpozici, interpozici nebo antepozici, přitom nezáleží), a to bez obvyklého syntaktického začlenění, 2. taková výpověď je ozvláštněna zvukově (nejčastěji rovná melodie v nižší poloze) nebo graficky (na místo čárek se pro větší názornost užívají závorky nebo pomlčky) a 3. syntaktická nezačleněnost vytváří jakoby druhou, vedlejší promluvovou linii, s velmi volnou obsahovou souvislostí. Tyto vlastnosti jsou stěžejní pro vymezení parenthese v mé práci.

Velmi nesourodá a neustálená skupina výrazů nevětných či „polovětných“, které některé mluvnice nazývají pokleslými parentezemi, jiné větnými adverbii či přívětnými výrazy částicové, citoslovečné aj. povahy, mnoho z výše zmíněných vlastností v různých situacích nesplňuje. V této práci proto nejsou do parentetických útvarů zařazeny.

Na závěr bych ještě chtěla dodat, že i některé další jevy obohacující text, o kterých je řeč níže⁵⁵, mají mnoho vlastností vsuvek. Pro jejich specifickou povahu jsou

---

⁵⁵ Jde o rektifikaci (kap. 4.2.2), výčet (kap. 4.2.3), opakování (kap. 4.1.5) a syntaktické osamostatnění (4.2.1)

jim v této práci vymezeny vlastní kapitoly.

4.1.4.2 *Parenteze v Herrmannových textech*

V rámci výpovědních modifikací se za pomoci parentezí uskutečňuje druhý z obou základních principů nastíněných v úvodu, tj. princip neustálého narůstání a rozšiřování textu. Využití těchto prvků se také promítá do odstínění důležitosti jednotlivých větných sdělení, vyzdvihování jedněch a odsouvání druhých do vedlejší promluvové linie.

Ve vybraných dílech Ignáta Herrmanna je možné si povšimnout několika posunů v užívání parentezí, a to a) celkově v jejich frekvenci, b) v rozdílném využití jejich jednotlivých druhů a c) v jejím zapojení do vypravěčských pasáží a přímé řeči postav.

Co se frekvence týče, parentezi, podobně jako i většinu jiných zvláštních syntaktických jevů, Herrmann nejčastěji využívá v *Nanynce*. Souvisí to i s bodem c). Až na několik málo výjimek se totiž v Herrmannově raném díle objevují parenteze jen ve vypravěčských pasážích. Samotné postavy, jejichž mluva není ze syntaktického hlediska ještě tolik vyhraněna, využívají parentezi jen velmi zřídka: „*Ano – říkával o něm plavecký pan Muknšnábl – v kom je takovýhle škilet, tomu se plave dobře.*“ (4b, s. 193), o něco častěji je možné se setkat s vloženými vypravěčskými poznámkami nebo vysvětlivkami v přímé řeči. „*Hled', Horálku, měj rozum! Což kdyby se ti něco přihodilo – (paní Horálková dala se znovu do hořkého pláče) – a ty mě zde zanechal a já se musila sama plahočit (...)*“ (4c, s. 215), „*Znám ty slečinky! Učí se deset let na klavír; tatíky to stojí kapitál, – ale řekněme jim pak, aby zahrály. 'Já nic neumím,' upejpají se – (a Kyllian kroutil celým tělem, napodobě zdráhající se děvčata) –, já nemám školu, já nekoncertuji, bez not nehrají (...)*“ (1, s.173)

Raná Herrmannova díla nejsou ještě tolik expresivně laděná jako později *Nanynka* a zřejmě proto jsou nejčastějšími typy parenteze obsahově věcné komentáře vypravěče. Hierarchicky tak odstiňují důležitost jednotlivých sdělení. Nejčastěji se jedná o doplňující sdělení z jiné řečové linie, které nějak blíže konkretizuje a vysvětluje sdělení věty základní: *Však má dostatečného domácího zařízení hned po nebožce –*

mistr pekař byl asi pětiletým vdovcem – peněz hotových mu není ani třeba. Peče dobré zboží a lidé mu rozumějí – nemá někdy k večeru už ani žemle – a peníze doma se mu obracejí, a konečně už si něco uložil (...) (5, s. 355), (...) snad by někdy, kdyby Klárka ovdověla – paní Poláčková myslila vždy na vše – připadlo vše Klárce a mohla by v tom hospodařiti s matkou (...) (5, s. 356), Ó, vděčně vzpomínával Martin po letech (ale také s hořkou výčitkou v duši), kterak mu na počátku při psaní „ruku vedla“, kterak s ním počítala, německé úkoly překládala. (1, s. 36), Ale když pan Pilnáček navštívil přítele svého nejbližší neděle potom – bylo právě Jména Ježíše a mráz až na kosti loupal – byl pan Melichar nějak všecek ztrnulý a jako proměněný. (5, s. 457), jindy vypravěč doplňujícím sdělením blíže popisuje situaci: Zatrylkoval ještě několikrát, připíjel mne i žínce své na zdraví – při čemž, mimochodem řečeno, sklenička v jeho ruce povážlivě se třásla – pak náhle umkl a nežli jsem kalíšek svůj vyprázdnil, chrupal Karel v lenošce až milo. (3i, s. 119), nebo jen v krátkosti komentuje dění a tím odstiňuje jeho důležitost: Paní Poláčková, která – mimochodem řečeno – dávno se nepamatovala, že tento mladík s její dcerou v Šárce tančil, posedla o kousíček (...) (5, s. 363).

V povídkách, které jsou psány ich-formou, se objevují tzv. autorské komentující poznámky⁵⁶, kterými autor do textu zapojuje svůj postoj k obsahu, k výrazové stránce nebo k adresátovi projevu. Některé z nich mají jen funkci stylizační a orientují čtenáře ve stavbě textu: *Druhého dne tedy, totiž 19. března, jak svrchu pověděno, objevila se Randová ve Václavské ulici (...) (1, s.14).* Tyto převážně postojové komentáře jsou nejbližší parentezím v přímé řeči postav. U Herrmanna jimi vypravěč v ich-formě nejčastěji vyjadřuje stupeň jistoty s obsahem sdělení: *Tři fráteři s nějakými modlitbami, pokud mohu vidět, hezky velkými, kráčeji nábožně do zahrady. (...) Procházejí pod stromy, jeden od druhého na pět kroků vzdálen, a předčítají, zdá se mi že nahlas, nedělení pobožnosti. (3c, s. 45),* nebo hodnotí obsah z hlediska postoje, čímž dává vypravěč čtenáři jasně najevo, co si o dané situaci myslí: *Byl totiž – s odpuštěním – ševcem, ale hned sluší dodat: dobrým ševcem. (4i, s. 274)* Ojediněle se tu objevují i komentáře kontaktové, kterými mluvčí nějak apeluje na adresáta: *Konečně – pravím konečně, slečno, neboť dlouho to trvalo – procitl jsem ze svého vytržení. (3j, s. 146)* a komentáře zabarvující projev expresivně: *Kdyby měla dcera má do roka umřít – nedej*

⁵⁶ Dle akademické *Mluvnice češtiny III.* (s. 676–677)

Bůh, aby se tak stalo! – přišel bych o věno. (3h, s. 102), oba dva typy ale jen ve vnitřní řeči postav.

Doposud jsem se věnovala ranému dílu Ignáta Hermanna. I v něm je již možné si povšimnout jistých tendencí, které jsou dovršeny v *Nanynce*. V románu *U Snědeného krámu* jde například o autorské komentující poznámky u vypravěče v er-formě: *Slečna Antonie totiž, pokud mohl souditi z odměřeného setkávání při obědech nedělních, byla přirozenosti neslané a nemastné (jemu tanulo vždy na mysli: tvarohové) nijaké, fádni.* (1, s. 91)

Nebývalým množstvím vsuvek Herrmann neustále přerušuje základní souvislou linii textu, čímž dochází k jeho nepřetržitému obohacování. Autor se snaží se čtenářem navazovat kontakt, sugerovat mu dojem, že jeho vyjadřování myšlenek je jakoby ve stavu zrodu, že jde o vyjadřování spontánní, předem nepřipravené a nestylizované. Proto se nejvíce vsuvek objevuje právě v díle *Vdavky Nanynky Kulichovy*, a to jak u vypravěče, tak velmi hojně také v řeči postav. Je možné zde nalézt všechny výše zmíněné typy, tzn. parenteze doplňující sdělení obsahově: *Byli i dívky z nejlepších rodin – jak jest ustálené označení –, jež za takových večerů dávaly slechu mladým zbožňovatelům (...)* (2, s. 112), *Nejedna z nich – a byly to zejména ony úpravnější, vzhlednější – popošla vpravo či vlevo (...)* (2, s. 23), parenteze postojové vyjadřující přesvědčení mluvčího o platnosti výpovědi: *„Ty maškary tam uvázly – já to věděl – a dělají tam kriminální tartas.“* (2, s. 102), hodnotící její obsah: *Snad – ale arcí a s výhradou pravíme tu: snad –, tedy snad měl tento výběr matky Kulišky příčinu (...)* (2, s. 65) a samozřejmě i velké množství autorských komentářů: *Za to arcí pan kapelník – jak mu říkali – měl krom pilné hudby také jiné povinnosti (...)* (2, s. 92)

Na rozdíl od předchozích děl se v *Nanynce* objevuje i velké množství parentezí vyjadřující emocionální postoj původce projevu: *„A hvízdal jsem, že lidem uši padaly. Jako tenkrát – jažišmarjá, ono je tomu před čtyřicet let – taková křivonohá sůva pekařská ...“* (2, s. 137), *„Ale musíme pamatovat i na sebe, a jestli odejdu dřív – jako že odejdu – musím pamatovati na tebe.“* (2, s. 276) a kontaktních poznámek, jimiž autor projevu oslovuje adresáta: *„Vím, že v takovýchto skromných domácnostech není nazbyt – nekaboňte se, Aničko – znám to z domova (...).“* (2, s. 110), nebo na něj apeluje:

„*Jináč – to snad vášnosta zná – je zdejšímu publiku všechno jedno (...)*“ (2, s. 95), *A najednou – hled’me – rukavičky!* (2, s. 39) Stejně tak jako v běžném hovoru, i v *Nanynce* se postavy užitím parenteze občas v hovoru ztratí, a musí proto některé části základní výpovědi zopakovat: „*Povídá se – ale přísahat na to nemohu, drahá slečinko – povídá se, že (...)*“ (2, s. 406), „*Jednou mě tak potká a povídá – jsme staří známí z vojny – povídá mi: (...)*“ (2, s. 106) Domnívám se, že hojnější výskyt parentezí tohoto typu v *Nanynce* souvisí se dvěma skutečnostmi. Jednak zde mnohem více parenteze využívají postavy a právě expresivita a navazování kontaktu mezi mluvčím a posluchačem je jedním z hlavních rysů mluvených spontánních projevů a jednak se i autor v mnohem větší míře snaží tomuto běžnému hovoru přizpůsobit a napodobit ho.

Na závěr jen ještě jedna poznámka o parentezi z hlediska syntakticko-sémantických vztahů. Ačkoli je parenteze v rámci výpovědních modifikací jevem, který promluvu obohacuje, často vede její hojný výskyt naopak k fragmentárnosti textu. U Herrmanna se to projevuje vcelku často. Vztahy mezi větami jsou užitím parenteze zastřeny, i když by mohly být vyjádřeny explicitněji odpovídající vedlejší větou. Tak by např. parenteze vložená do souvětí: *Obléknuvši a navázavši na sebe, co bylo na židli, – a trvalo to hodnou chvíli –, vyšourala se matka Kulichová (...)* (2, s. 47) mohla být nahrazena vedlejší větou vztažnou⁵⁷.

4.1.5 Opakování

4.1.5.1 Opakování v mluvnících českého jazyka

Opakování, neboli iterace, je jevem, u něhož se v průběhu minulého století proměňovalo zejména jeho zařazení do syntaktického systému a neustále se přehodnocoval a rozšiřoval obsah tohoto pojmu.

Již Gebauer si všímá jedné ze základních vlastností opakování, stupňování významu opakovaných výrazů. (Gebauer, 1980, díl II., s. 185) Kategorii stupňování vyčleňuje samostatnou kapitolu v závěru své mluvnice a jednotlivé jevy, které jsou

---

⁵⁷ Např.: *Obléknuvši a navázavši na sebe vše, co bylo na židli, což trvalo hodnou chvíli, vyšourala se matka Kulichová ...*

vzájemně hodně rozdílné, tak staví vedle sebe a jen je vyjmenovává⁵⁸. O opakování je zde jen nepatrná zmínka. Ertl tuto kapitolu v přepracované Gebauerově mluvnici nepřejímá a jednotlivé jevy se snaží začlenit do systému. Jeden ze způsobů opakování Ertl nově zařazuje ke koordinaci⁵⁹ jako zvláštní podvojně spojení (1926, s. 51), žádné bližší charakteristiky opakování ale dále nedoplňuje.

Ertlovo začlenění iterace ke vztahům koordinačním se na několik desítek let (50.–60. léta) v českých mluvnicích ustálilo⁶⁰. Výzkum tohoto jevu se dále rozvíjel, jak po stránce významové, tak po stránce konstrukční. Trávníček (1951, s. 802–804) si poprvé všimá toho, že k opakování dochází nejčastěji v mluvených projevech a že jde o výrazový prostředek citového zaujetí mluvčího. Podrobněji také rozlišuje různé významy, které mohou být užitím opakování vyjádřeny⁶¹ a všimá si i některých rozdílů mezi opakováním spojkovým a bezespojkovým, opět zvláště z hlediska jejich významu.

Velkým přínosem pro chápání opakování na úrovni aktuálního větného členění je pojetí v *Novočeské skladbě* (s. 381–382). Ačkoli i Šmilauer řadí opakování ke koordinačním vztahům, rozlišuje jeho dva základní druhy. Kromě již dříve zmiňovaného opakování zesilujícího (se všemi různými významovými odstíny⁶²) vymezuje také tzv. opakování konstrukční, u kterého není rozhodující funkcí zintenzivnění významu výrazu, ale jeho konstrukční užití. Šmilauer sice ještě nezohledňuje rozdíly v opakování východiska a jádra, ale všimá si toho, že pomocí opakování některých výrazů má mluvčí, popř. pisatel, možnost text zpřehlednit. Kopečný (1962) toto pojetí přebírá a zároveň doplňuje, že ke konstrukčnímu opakování dochází především u členů, které jsou mnohostranně determinovány (s. 103). Oba dva autoři (Kopečný a Šmilauer) také na

---

58 Propojuje tak prostředky z různých jazykových rovin (z lexikální, morfologické, slovtvorné a syntaktické), a to jen co do různých způsobů stupňování významu. (Gebauer, 1980, s. 184–186)

59 Ertl ještě neuzivá dnes již ustálený termín koordinace, vztahy tohoto druhu nazývá členy rozšířenými.

60 I v této době si ale lingvisté uvědomují některé nepřesnosti a nedostatky zařazování iterace ke koordinačním vztahům. M. Růžička např. říká, že „zařazení opakování k slučovacím poměrům je sporné, protože zde chybí důležitý znak koordinace, rovnocennost *různých* členů. Protože tu je však formální shoda, připojení ke slučovacím větám se většinou přijímá.“ (in Šmilauer, 1966, s. 524), podobně i Kopečný podotýká, že jen některé opakování spadá do koordinačních vztahů (neříká však jaké). (1962, s. 103)

61 Vytváří tři hlavní skupiny: opakování vyjadřující libé či nelibé pocity mluvčího, opakování vyjadřující podiv, čímž se zesiluje význam opakovaného výrazu, a opakování s významem vytykáacím. (Trávníček, 1951, s. 803)

62 Šmilauer rozlišuje význam prostého zintenzivnění, dlouhého trvání a citového zabarvení. (Šmilauer, 1966, s. 381)

pozadí významu podrobněji rozlišují spojení spojkové od spojení asyndetického.

K významnému posunu ve vnímání iterace dochází již v prvním vydání *Skladby spisovné češtiny* Grepla a Bauera (1964, s. 159). Autoři zdůrazňují, že se opakování od koordinačních vztahů výrazně liší⁶³, a to zvláště po stránce významové a funkční, jde o jev výhradně promluvový. Proto ho zařazují do výkladů o aktuálním větném členění jako jeden ze specifických postupů významně aktualizující výstavbu funkční perspektivy. Co do šíře výkladu jde nejdál *Skladba spisovné češtiny* z roku 1980⁶⁴, pozdější Greplem a Karlíkem přepracovaná mluvnice z roku 1986 i nejnovější *Skladba češtiny* (1998) z ní vychází ale nejsou již tak podrobné. V poslední zmíněné mluvnici je opakování již zařazeno do výpovědních modifikací (s. 406–409), ale zmíněno je také u postojů a samozřejmě u aktuálního větného členění. V mluvnicích Grepla a Bauera, popř. Grepla a Karlíka, je kladen důraz na to, že opakování je především jevem promluvovým (často ryze emocionálním), který má svá intonační specifika⁶⁵ a je třeba ho rozlišit co do motivovanosti a nemotivovanosti.

Akademická *Mluvnice češtiny III.* se opakováním zabývá ve více kapitolách, ale vcelku nesystematicky. Opakování je zmíněno jak u koordinace, tak u aktuálního větného členění a výpovědních modifikací a také u adordinačních vztahů (tzv. textově konstrukční opakování, jež činí větnou stavbu přehlednější), ale jednotlivé výklady nejsou propojeny mezi sebou a často je na různých místech řečeno víceméně totéž⁶⁶. Nejnovější *Příruční mluvnice češtiny* (2008) opakování modifikující výpověď nezmiňuje vůbec.

---

63 Ve výkladu o koordinaci autoři poznamenávají, že je možné zařadit opakování i k těmto vztahům, ale že oni ve své skladbě volí hledisko funkční. (Grepl–Bauer, 1980, s. 56)

64 Z těchto výkladů, s přihlédnutím k některým nepatrným dodatkům v novějších mluvnicích, vycházím při rozboru Herrmannových textů.

65 O problematice intonace a interpunkčních znaků bylo pojednáno výše, v pozn. č. 45.

66 Např. textově konstrukční opakování v oddílu pojednávajícím o adordinačních vztazích (*Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 429) je přesně tentýž typ jako motivované opakování ve výkladech o aktuálním větném členění (tamtéž, s. 565). V obou dvou případech se stejným způsobem aktualizuje rematická složka.

4.1.5.2 Opakování v Herrmannových textech

Opakování využívá Herrmann velmi často a velmi mnoho. Objevují se zde opakování jednoslovná: *Jen – jen – zdali by taky Jindra chtěl a mohl?* (2, s. 100), *Ale dnes – dnes neříkala matka ani slova.* (2, s. 352), i celých větných celků: „*Rád bych věděl, proč to člověk nespálí – proč to nespálí!*“ (2, s. 242), „*A jestli jsem si někdy přála být paní domácí, vašnosti, tak je to dnes – ano, vašnosti, tak je to dnes...*“ (2, s. 60) V rámci zkoumaných autorových děl je opakování jedním z mála jevů, u něhož není žádný markantní rozdíl ve frekvenci užití. Jak bude níže patrné, v řeči postav je možné nalézt jak opakování motivované, tak nemotivované, ve vypravěčských pasážích jen opakování motivované. Pomocí opakování Herrmann násobí a zdůrazňuje části vět, zabarvuje projev emocionálně, charakterizuje jednotlivé postavy nebo opakování užívá jako účinného prostředku větné stavby.

Ačkoli jsou Herrmannovy texty literární díla, a tudíž jsou již psané s nějakým záměrem a za nějakým účelem, je třeba opět vzít v potaz to, že se Herrmann často snaží o autentický záznam mluvené řeči. Dělá to proto, aby se přiblížil svému čtenáři, ale také proto, aby nějak blíže specifikoval a charakterizoval postavy svých děl anebo poukázal na jejich duševní rozpoložení. Proto lze konstatovat, že i v jeho psaných textech se objevují výpovědní modifikace nemotivované. Jednou z nich je i nemotivované opakování související s improvizací a spontánností mluvených projevů, s charakteristikami přímých řečí, kterých si byl Herrmann při psaní jasně vědom. V autentickém mluveném projevu je toto nemotivované opakování podepřeno intonací a hlasovou modulací, popř. i přeryvem mezi opakovanými slovy.

Příčiny nemotivovaného opakování jsou primárně dvojího druhu, oba dva způsoby se objevují i u Herrmanna. Předně jde o nedostatečnou výpovědní perspektivu mluvčího odrážející se v hledání a postupném nalézání jednotlivých výrazů: „ (...) *Umluvila si něco s tou tento – s tou – no, s Nimráskovou.*“ (5, s. 375) Druhou příčinou nemotivovaného opakování výrazů je silné citové rozrušení mluvčího. To se zde projevuje mnohem častěji a bývá propojeno s aposiopésí: „*Nanyňko,*“ *zvolala, „když si pomyslím – když si pomyslím, že tě navždy dávám z rukou, --- a když si pomyslím ---“*

Pláč jí zalomcoval. (2, s. 360), „Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvěť se jméno tvé a buď vůle tvá – buď vůle tvá, jediná, přesvatá ---“ Hlas jeho najednou zdrsněl a selhal. (2, s. 383), „Rád bych se na něco otázal, drahá slečno...“ „A sice?“ „Avšak – slečno – mohla byste se hněvat...“ „Proč?“ „Poněvadž se chci zeptat, slečno – drahá, máte-li mne... Máte-li mne, drahá slečno, trochu – trochu ráda...“ vydechl Martin. (1, s. 235) Nutno dodat, že nemotivované opakování se v Herrmannových textech nachází pouze v přímé řeči postav.

K nemotivovanému opakování je možné také zařadit výrazy vyjadřující citovou naléhavost. Tyto výrazy jsou buď citoslovečné povahy: *„No, no, no, no,“ odporovala ještě paní Poláčková. (5, s. 368), „Aj, aj, tam se drápe namáhavě sličná dívka z vody na vor. Ejejej, to je tilko, to jsou vábné tvary.“ (4b, s. 194),* anebo jde o zdvojený vokativ při oslovení: *„Klárko, dítě, dítě, Kristus pán na nás vzpomněl. My vyhrály!“ (5, s. 403), „Dítě, dítě!“, volala, „jak to dnes vypadáš!“ (2, s.145).* V hovorovém jazyce je vokativ často nahrazen nominativem: *„Holka, holka, vyvalíš ty oči, jaká se ti chystá veselka!“ (2, s. 145)*

Vokativy, jimiž mluvčí navazuje a udržuje kontakt s posluchačem, jsou jedním z nejcharakterističtějších rysů některých postav Herrmannových románů. Tyto osobní deiktické výrazy, kterými se mluvčí obrací na adresáta a vyzývá ho k interakci, se v Herrmannových textech objevují v dlouhých monolozích žen, nejčastěji matek, které jsou přesvědčeny o tom, že jsou vševědoucí a nepostradatelné. Jde výhradně o promluvové celky, které mají velmi silnou nabádací, vyzývací a přesvědčovací funkci. Postavy mluví a mluví, dokud adresáta neumluví. A právě proto, aby v takových dlouhých promluvách neztratili s adresátem kontakt, využívají vokativů. Již v prvním obsáhlejší Herrmannově díle, v *Panu Melicharovi*, lze tento prvek obohacující výpověď nalézt: *„Slyšíte, Melichare,“ počala paní Poláčková, „já jsem jistě ženská, jakých je málo. Nemám to v krvi, abych se hádala a vadila, Melichare, protiví se mi to, a mohu-li jen trochu, tedy mlčím. Víte, že je mi dáno, abych mlčela, a snáším raději křivdu, než bych se hájila. Ale co je mnoho, je mnoho, Melichare. Ozvu-li se konečně, tedy už nemohu mlčet, a kdybych mlčela, neměla bych ani kusa srdce, ani kusa žluče – a vy myslíte, že nemám srdce, Melichare?(...) No dovolte, to byste docela ztratil přede*

*mnou vážnost, kdybych se neozvala, a činím-li tak, nečiním k vůli sobě, ale k vůli dceři, Melichare! Chci, aby měla úctu před svou matkou, Melichare, a chci, aby měla úctu před svým poručníkem, před vámi, Melichare! Rozumíte?“ (5, s. 331), dále je rozvíjen v románu *U snědeného krámu* jak u matky Šustrové (v následující ukázce ještě umocněn etickým dativem dodávajícím výpovědi důvěrný tón a vloženým slovesem částicové povahy), tak i u její dcery Pavlíny: „*To je tak, víš, Pavli,*“ začala odměřeně a nějak tvrdě, „*já vím, co ty si teď o mně myslíš. Ty si myslíš: ‚Matka je staré trdlo, já tomu všemu nevěřím.‘ No věř si nebo ne, víš, Pavli, ale já ti povím, co na takové holky čeká, které včas nenatáhly ruku.“ (...)* „*Poslouchej, mutr, já si dám všechno líbit, a dokud neusnu, poslouchám trpělivě všechno, co tě napadne. Ale s těmi oficíry mne netrap, mutr. Já se dosud nespustila – a snad se toho na mně dočkáš –, ale ty oficíry si nech pro sebe, mutr, pro sebe, víš!*“ (1, s. 136–137) Asi nejvíce těchto opakujících se oslovení užívá matka Kulichová v *Nanynce*: „*To jsem zamejšlela, Nany, a nic jiného. A má-li tě ten člověk opravdu rád a váží-li si tě, Nany, pak se ani zdaleka nemohl nad mými slovy a nade vším tím pozastavit, věř mi to. – Nýbrž, Nany, si ten člověk může jen pomyslit a taky jistě pomyslí, že máš matku, která na tebe dává pozor a které na tobě něco záleží. Nebo, Nany, to mi věř, k takovým rodinám, kde mohou holky trajdat jako komety, bez všeho dozoru, ať je den anebo noc – k takovým rodinám nemá nikdo žádnou úctu. Holku jen olíbá – když nic horšího, Nany! – a pak ji zas nechá stát, kde ji našel – věř to mně, mámě zkušené a mnoho vidoucí! Ale když se mu holka udělá vzácnou, a ne hned aby mu ji máma na krk hodila, pak takový člověk zabere doopravdy a drží, Nany, drží se. – Kdo ví, zač tě má. Ale povídám ti, Nany, neradila bych mu, aby tě za to měl! – Anebo, Nany, tě má zase za něco vznešenějšího, a to by byla taky chyba. – Dobrá, Nany, já vím, že si nemůže myslit, že nám tenhle dům patří. (...)* *A ještě něco ti řeknu, Nany: kávu uvařím, ale dobrou kávu, a abys věděla, že dobře smejšlím a chci, aby na něj naše domácnost oučinkovala: při obědě upeču buchtu k svačině. Víc udělat nemůžu, Nany, a je-li v tom tvém zdravý cit a dobrý oumysl, tedy řekne: tohle je rodina všechen respekt! A počkám, Nany, až sám začne mluvit. ...“ (2, 48–49)**

Na výše zmíněných ukázkách se dá též dobře demonstrovat další zásada, které se Herrmann bezvýhradně drží. V jedné promluvové pasáži nebo sémanticky uceleném

úseku vždy používá jen jedno konkrétní oslovení, které donekonečna opakuje, ale nikdy ho nealternuje s jiným. Na jedné straně to souvisí s emočním napětím a délkou promluvy, což je zřetelné právě na předcházející citaci; pro mluvčího by bylo obtížné v takové komunikační situaci využívat různých oslovení, mnohem jednodušší je pro něj držet se v daném hovoru jen jednoho ustáleného.

Na straně druhé se zde projevuje úzká souvislost mezi opakujícími se kontaktoými výrazy a automatizovanou a často silně sociálně normovanou interakcí, která je založena na velmi složitých a formálně důležitých pravidlech. Tato stereotypní oslovení signalizují společenské postavení postav. „*Ano, vašnosti, matka je matka,*“ pokračovala Kulichová, rozehřívajíc se, a třeba byla jenom jako já. A jestli jsem si někdy přála být paní domácí, vašnosti, tak je to dnes – ano, vašnosti, tak je to dnes, abych vám mohla říci: tuhle je dcera, vašnosti, a tuhle je dům – račte si to vzít oboje!“ (2, s. 60), „*Rukulíbám, milostpaní, poníženě děkuju.*“ (...) „*Milostpaní, mám oběd na plotně, a nikdo není doma. Kdyby snad ráčili – co je libo, poníženě prosím.*“ ... „*Ráčeji se posadit, milostpaní.*“ (2, s. 139–140)

Kromě opakovaného užití oslovení ve vokativu se v promluvách postav projevují i jiné způsoby navázání kontaktu. Ty nemají jen funkci čistě interakční, do popředí se dostávají i záměry jiné. V následující ukázce jde např. o to dodat sdělované výpovědi na věrohodnosti: „*Někteří dokonce po dvou šestácích, povídal tatínek. Jen jeden prý se tak protlačil za ostatními – povídal tatínek –, div prý futro nevezal s sebou a pantík neurazil, povídal tatínek – jen ten nezapltil.*“ (2, s. 167)

Jak v promluhových pasážích, tak v těch vypravěčských se velmi často objevuje opakování motivované, které se týká výhradně složek jádrových. Intenzifikačním opakováním se vyjadřuje velká míra nebo stupňování vlastnosti nebo děje. (Bauer – Grepl, 1980, s. 198) Ačkoli je pro intenzifikační opakování bezpříznakové spojení spojkové, Herrmann jej užívá jen ojediněle: „*Jen ceremonie a ceremonie, to byla odjakživa její slabá stránka.*“ (2, s. 235) Jistě to souvisí s všeobecnou autorovou oblibou hojného využívání juxtaopozičního spojení větného i členského. Někteří lingvisté upozorňují na to, že asyndetické intenzifikační opakování je stylově příznakové, cítí se jako knižní⁶⁷. Ať už jsou příčiny tohoto opakování u Herrmanna jakékoli, vyskytuje se

67 Srov. Grepl – Karlík, 1998, s. 407, a Bečka, 1992, s. 161–162.

zde jak zesilující opakování adverbii: *Již jsem nedoslýchal ptačího šveholení a koruny stromů klonily se níže – níže. Přikryly mne. Usnul jsem.* (3b, s.34), „*A jakpak naše slečna Nanynka užívala masopustu? Hodně, hodně?*“ (2, s. 83), tak především sloves: (...) *a pak to týrá, týrá, jako by v mozku vězel nebozez. V tepnách bije krev jako na poplach, všechny čivy ženou útokem, lebka je na prasknutí, hodiny letí, letí, spánek daleko je zahrán* (...) (2, s. 45), *A Vobiniška prchal, prchal – nevěda kam. Hrozná pomsta!* (4i, s. 291), *Nebylo viděti půdy, nebylo viděti holých skal.* (3a, s. 11), „*Spěchal, spěchal, aby Nanynka dlouho nečekala.*“ (2, s. 125) Intenzifikace jsou schopna také onomatopoická citoslovce, která vyjadřují opakování nějakého pohybu a nahrazují svou funkcí i významem určitá slovesa: *Ale ted' – přece. Drobné krůčky, cupy cupy po schůdkách nahoru a do krámu se přihnul maličký umouněný pán* (...) (1, s. 21), „*Ffff – Ffff*“ vyrážel ze sebe pan Kubín (...) (4b, s. 192), *Bác! Bác! Paní Šustrová shodila botky.* (1, s.133) Intenzifikačního opakování Herrmann občas také využívá pro charakterizování některých postav, v ukázce např. specifická mluva domovníka v jedné povídce z *Pražských figurek*: „*A dnes to fouká, fouká, fouká – milostpane:*“ „*Necháme to foukat a lehne si do peřin!*“ „*A toho sněhu, milostpane, na dřevníku ho leží, že až střecha píská. To nám začíná ta zima krásně, krásně, krásně.*“ (4d, s. 222)

I textově konstrukční opakování se v Herrmannových textech objevuje velmi často. Je motivované⁶⁸ a vyskytuje se především v citově zabarvených vypravěčských pasážích. Kromě toho, že text hierarchizuje a činí tak větnou stavbu přehlednější, naplňuje i funkci emocionální, díky níž autor snáze navazuje kontakt se čtenářem. Markantní je to na následující ukázce ze *Snědeného krámu*: *Lhostejně, bez pomýšlení krácel každý mimo a snad nikoho nenapadlo: pročpak je otevřena jen jedna půle, proč nejsou dveře dokořán, proč se tam neprodává? Proč neseká ten kupec hmotně cukr, proč nevází kávu, proč nevyvaluje slanečky, sardele, okurky nebo proč nestojí aspoň mezi dveřmi a nepozdravuje zdvořile mimojdoucí? A kolem krámu běhaly služky, ženy a staré babice, nosily v hrnečkách mléko a smetanu, housky od pekaře, a nižádné nepřipadlo, aby se zastavila tu ve dveřích a řekla: „Máte kávu? - Máte cikorku? - Máte*

⁶⁸ Dle mého názoru k němu lze ale částečně zařadit již zmíněné interakční oslovení, které je na pomezí motivovanosti a nemotivovanosti. I za pomoci jeho užití může mluvčí svůj text hierarchizovat a strukturovat.

cukr?“ *Ano, **cožpak** nikdo neví, že on dnes otvírá? **Což** nikdo neví, že tu všeho dosti? **Což** nikdo neslyšel, že sekal cukr již včera a předevčírem, že tu v té široké láhvi na pultě je pět liber pražené kávy – ovšem jen tak pro první potřebu, neboť ještě dnes bude pražiti sám –, **což** nikdo neví, jak tu v regále narovnáno pěkné cikorky, lovosické, velímské i kolbovské? A tady v šuplíku pravé turecké fíkové, šťavnaté a vonné? Jak, to nikdo netuší? (...) **Čímpak** on, kterýž dnes otevírá nepatrný krámk ve Václavské, ústraní ulici a jenž otevírá jej s patnácti sty kapitálu, **čím** chce vyniknout? Výtečností svého zboží? (...) **Bude** kvůli němu cukr sladší a vydatnější než jinde? **Budou** se zrovna ti jeho slanečci roditi větší a tučnější? **Bude** on mít jadrnější mýdlo a modřejší šmolku na prodej než jiní? (1, s. 15–17) Ačkoliv je v úryvku vypravěč v er-formě, Herrmann pomocí řečnických otázek a nepřetržitého opakování a alternování jednotlivých tázacích zájmen a sloves čtenáře kontaktuje a vtahuje do děje. Jako by se zoufalý Martin Žemla obracel přímo na čtenáře a žádal ho o pomoc. Neustálým opakováním výrazů intenzita tohoto pocitu graduje.*

Ke gradaci a zdůrazňování dochází ale i v případech, ve kterých chybí jakýkoli apel na čtenáře a nepožaduje se po něm žádná angažovanost. Spíše chce původce projevu zdůraznit nějaký pocit: „*Hled'te, jak krásné by bylo, kdybych mohl ve své ruce stále držeti vaši, kdybych mohl patřiti kdykoli do vašeho něžného oka, kdybych mohl stále líbatí to vaše bílé, čisté, nevinné čelo!* (3b, s. 28), nebo znásobit a zviditelnit nějakou představu, kterou považuje za důležitou: *Jest to výsledek vědy, která jest logická. A neústupná. Věda jest mocí, moc ale také někdy je násilím. Věda není násilím, věda jest právem. Věda nenutí, věda učí. Věda jest věda.* (3e, s. 67), *Bylo tma. // Tma nastává, pohyne-li světlo.// Tma jest protivou světla, přestávajícího ihned, jakmile nastává temno. // Tma jest hrozná, poněvadž za tmy nevidíme nic – jako je velebný den, kdy spatřujeme vše. // Temno jest noc! // Byla noc – černá, hmotná, neobsáhlá noc.* (3e, s. 57) V poslední ukázce je opět celý efekt zesílen alternací jednotlivých výrazů navozujících atmosféru noci a také tím, že jsou větné úseky velmi strohé a samy tvoří celé odstavce. Na čtenáře tato kompozice působí jakoby postupným otevíráním představy, která se pozvolna vyvíjí a doplňuje, ale tematicky zůstává nepozměněná.

V Herrmannových textech lze nejčastěji nalézt opakování emfaticko-

emocionální. Na rozdíl od předchozích případů se zde opakovaný výraz dostává intonačně mimo základní výpověď a má tak povahu samostatné výpovědi s vlastním informačním centrem. Opakováním se tak výraz zdůrazňuje. I v tomto případě často dochází sekundárně k hierarchizaci a soudržnosti textu, a to zvláště tehdy, když je plynulý tok promluvy přerušen nějakou jinou syntaktickou konstrukcí (vsuvkou, oslovením apod.). Aby nedošlo k nedorozumění, je vhodnější daný výraz zopakovat, zároveň se ale jeho zopakováním výraz zdůrazňuje: „*Závidím vám, Nanyňko, a závidím vašemu Jindrovi.*“ (2, s. 337), „*Tak, Jindro, tak bývalo mně. Ale potom později –*“ (2, s. 340), „*Povídá se – ale přísahat na to nemohu, drahá slečinko – povídá se, že (...)*“ (2, s. 406), „*Jednou mě tak potká a povídá – jsme staří známí z vojny – povídá mi (...)*“ (2, s. 106), „*Můj Bože – tohleto neočekávané požehnání – vždyť já tomu – paní Nimrásková – vždyť já tomu ani věřit nemohu uvěřit*“ (5, s. 412), „*Já mám nos, rozumíš, a dobrý nos, já ti padnu na všechny tvé kupecké šmejdy a partyky s falšováním!*“ (1, s. 91)

Emfaticko-emocionální opakování se u Herrmanna vyskytuje velmi hojně jak v přímé řeči postav, tak ve vyprávěčských pasážích. V psaných textech je nepříznaková asyndetická forma a pro větší názornost se kromě čárek často vyznačuje pomlčkami a vykřičníky. Toho využívá často i Herrmann. Nutně také nezáleží na větném postavení opakovaných výrazů. Tím, že jsou zopakovány a tak zároveň zdůrazněny, se nehledě na svém pořadí stávají větným jádrem. Zopakované výrazy proto mohou být jak na samém začátku výpovědi: „*Jeho, jeho musilo potkati, že mu někdo na světě nadá „fórových“.* *Nešťastné, prazatracené živobyť!* (4i, s. 291), „*Nemohu – nemohu práh domu rodičů Roziných překročiti. Ne, žebrat o ni nebudu!*“ (2b, s. 21), „*Konečně – konečně tedy Přetřhlo dokonával své přípravy.* (5, s. 423), tak na jeho konci: „*S jakou radostí by spěchala vsťříc Jindřichu svému, kdyby ho mohla uvítati kdesi tam nahoře třeba v posledních dveřích druhého patra, ale přece v bytě, v bytě!* (2, s. 59), „*Eh – což víš, jaké to tehdáž bylo! Ale krásné přece – jen že je na ty vzpomínky zima – zima!* (3d, s. 57), „*Ano, dnes otvírá vlastní obchod, on, jenž dosud pracoval, ba dřel se pro jiné, počíná dnes život zcela jiný, nový, počíná pracovati pro sebe. Pro sebe! To slovo má zvláštní půvab, zvláštní lahodu. Pro sebe!* (1, s. 16), „*Klárko, dítě, dítě, Kristus pán na nás vzpomněl. My vyhrály! My vyhrály!*“ (5, s. 403), „*Martinovi strýc a kmotr jeho, jenž*

měl chlapce odjakživa rád, odkázal v posledním pořizení tisíc zlatých. // Tisíc zlatých! (1, s. 56) V některých případech, kdy chce autor zdůraznit jiné slovo než to, na kterém je umístěno intonační centrum, se opakuje výraz, který není bezprostředně na konci výpovědi: „*Ctihodná ta paní účastnila se častěji vycházek rodiny Poláčkových, vždy k velkému spokojení paní Poláčkové, která si (...) ráda s někým moudře pohovořila. Moudře!*“ (5, s. 345), *Cítil jsem, kterak úzký prostor je naplněn psinou. Pryč s tím – pryč!* (4a, s. 190)

K zdůraznění u Herrmanna často dochází i užitím jiných prostředků než jen pouhým zopakováním. Opakované jádro výpovědi je doplněno nějakým dalším blíže určujícím a specifikujícím výrazem. Substantiva jsou nejčastěji rozšířena přívlastky: „*Chtěla bych, aby tento večer byl dlouhý, nekonečně dlouhý.*“ (2, s. 344), *Tedy jak řečeno, Vobinuška byl ševcem, dobrým ševcem.* (4i, s. 274), slovesa bývají rozvíta příslovečným určením: *Jen nádvorně ruku políbil, stiskl – vroucně stiskl.* (2, s. 99), *Šla jen, šla domů, a řekla jí to zatím.*“ (5, s. 403), „*Těší mě, tuze mě těší, že mám čest (...)*“ (2, s. 227), *Nerada paní Knedlhansová odcházela, velmi nerada.* (2, s. 83) K zesílení mohou napomáhat i slovotvorné prostředky, zde např. prefixace: „*Ale on je Saloupek dobré, předobré hovado!*“ (2, s. 115) Rozšíření více než jednoslovná mají aktualizační charakter a podobně jako textově konstrukční opakování jsou prostředkem soudržnosti textu. Z rématu předešlé věty se stává téma věty následující: *A vlastně Matěna mnoho nenamluvil; naslouchal spíše paní Poláčkové a hleděl při tom na Klárku – na Klárku, kterou měl náramně rád.* (5, s. 340), *Kdo mu mohl zabrániti, aby nešel? I šel. Šel pevně, přímo, vytrvale.* (3e, s. 67), *Měl jsem oči otevřené, a přece se mi zdálo, že nic nevidím; bděl jsem, ale čivy moje obestíralo snění – snění zimního soumraku.* (3d, s. 55)

Opakování je někdy užito i v ustálených obratech, např. pozdravech: „*Pomáhej pánbůh!*“ „*Dejž to pánbůh, dejž to pánbůh!*“ (1, s. 27) Funkce intenzifikační ani emocionální není primární, ačkoli tak sekundárně působit může. Tento způsob opakování je vlastní některým specificky funkčním nebo postojovým idiomům a může mít rozličné komunikační funkce. V následující ukázkách jde např. o přitakání: „*Dobrytro, Pátku!*“ *ozvalo se ještě trochu ospale z úst Horálkových. „Nápodobně, nápodobně, pane Horálku,“ vřískl Pátek.* (4c, s. 207), o povzdechnutí vyjadřující lítost:

„Škoda, škoda, že slečna Andulka není doma...“ (2, s. 226) a o prosté konstataci:
„Trochu suchý, trochu suchý, Poláčku,“ pronesl klidně, tiše. (5, s. 375)

4.2 Vztahy povahy adordinační v kontextu vývoje české jazykové literatury

Komplikovaná problematika přístavkových, apozičních, popř. adordinačních vztahů je zdůrazňována v mnoha mluvnických dílech: „Mezi tolika spornými partiami skladby je přístavek jednou z nejspornějších.“ (Šmilauer, 1966, s. 515), „Popis adordinačních, resp. apozičních skupin je jedním z nejsložitějších úkolů české syntaxe.“ (*Mluvnice češtiny III*, 1987, s. 434), „V lingvistice naší i cizí se setkáváme s koncepcemi diametrálně odlišnými.“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 345) apod.

Vzhledem k tomu, že časté jsou v Herrmannových textech jen některé typy adordinačních vztahů, a to výčet a shrnutí, syntaktické osamostatnění⁶⁹ a korektura, budu se v teoretických výkladech zaměřovat převážně na to, jak se vyvíjel pohled právě na ně⁷⁰.

Problémy spojené s chápáním adordinace jsou trojího druhu. Jednak jde o značně rozkolísanou terminologii, která není dodnes zcela ustálena, jednak o nejednoznačné zařazení jevů adordinačního charakteru do syntaktického systému⁷¹. A s tím pak také souvisí nejednotnost lingvistů v tom, které konstrukce je možné považovat za členy adordinační skupiny a které je naopak vhodnější popisovat v jiných syntaktických oblastech⁷².

---

69 Tento termín přejímám z akademické *Mluvnice češtiny III*. (1987, s. 424–425), níže je vysvětleno z jakého důvodu.

70 Vedle mluvnických děl existuje i několik zásadních statí zabývajících se apoziční v celé její šíři: Mathesius, V.: Podstata apoziční a její druhy. In: *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, s. 302–318 a Hrbáček, J.: Pokus o výklad přístavkového vztahu. *Slovo a slovesnost* 33, 1972, s. 223–228. Mathesius pokládá za důležitý příznak apoziční její skrytou predikaci: „Apoziční je nevětná predikace, vyjádřená prostě přiřazeným souřadným výrazem jmenným“, proto typ: *Josef, ten hlupák*, tzn. syntaktické osamostatnění, za apoziční pokládat nechce, jelikož zde predikační vztah necítí. (Mathesius, V. in Kopečný, 1962, s. 205)

71 Tento problém velmi úzce souvisí s chápáním jazyka výhradně na systémové úrovni anebo i na úrovni promluvy, souvisí tedy s rozlišováním věty a výpovědi.

72 V kap. 4.1.2.2 bylo již na některé přechodné jevy upozorněno.

Počátky chápání adordinace v současném slova smyslu, tj. jako spojení dvou členů stejné syntaktické platnosti označujících tutéž představu jen jiným způsobem⁷³, lze poprvé nalézt v Ertlově mluvnici (1926, s. 36–38). Na rozdíl od Gebauera (1980), který přístavek⁷⁴ sice také zmiňuje a chápe ho jako zvláštní druh přívlastku souřadného (s. 25), je Ertlova mluvnice prvním mluvnickým dílem, ve kterém je zmíněno, že přístavek je větným členem téže větné platnosti jako jeho určující jméno. Oba dva autoři přitom tento větný člen označují názvem přístavek. Kromě spíše formálních znaků přístavku, které jsou také hlavním kritériem pro jeho rozdělení na těsný a volný, si Ertl všímá i některých dalších vlastností. Ačkoli jednotlivé druhy na základě charakteru obsahové totožnosti zatím nepojmenovává, jsou Ertlovy charakteristiky předobrazem později vymezených podtypů⁷⁵. Mimo to, některé druhy adordinačních vztahů Ertl zařazuje ke vztahům koordinačním (např. ke spojení vysvětlovacímu, kam řadí také výčtové řady), ale podotýká, že tyto poznámky vznikly patrně tímž způsobem jako volně připojené přístavky.

Zařazení adordinačních vztahů jako rozvíjejících členů k substantivním přívlastkům několik desítek let přetrvávalo. Trávníček (1951) nově rozděluje, vysvětluje a pojmenovává některé druhy apozičních vztahů: prosté vysvětlení, obsahová totožnost, výčet a shrnutí⁷⁶ aj. I on zmiňuje tzv. nerozvitý přívlastek přístavkový, který se vztahuje k nevyjádřenému substantivu, z dnešního pohledu jde tedy o syntaktické osamostatnění. Kromě toho k přístavkům zařazuje i některé parcelované konstrukce a parenteze, jelikož za základní rys již zmiňovaného přívlastku přístavkového považuje to, že jde o informaci za daných okolností nepodstatnou, která ale nemusí nutně referovat o témže. (s. 815) Trávníček si jako první všímá toho, že převážná většina přístavků je spojena

---

73 Ačkoli je zmnožený člen často do věty vložen, právě na základě obsahové totožnosti obou členů, je možné ho s jistotou odlišit od jiných vložených konstrukcí, např. od parenteze (parenteze byla vymezena v kap. 4.1.4.1).

74 Termíny přístavek, apozice a adordinace jsou v dílech chápány a užívány rozdílným způsobem. Ve své práci se proto přidržuji vždy té terminologie, kterou užívali jednotliví autoři, a na závěr vymezím pojem pro účely popisu Herrmannových textů.

75 Ertl např. zmiňuje, že přístavek může význam určeného jména nejen doplňovat, ale také zužovat a opravovat (s. 36), tj. později vymezená korektura. Dále si všímá toho, že se přístavkem často dodatečně objasňuje zájmeno, které se mluvčím v dalším toku řeči zdálo nedostatečně jasné (s. 37). Z ukázkové věty je zřejmé, že jde o typický příklad syntaktického osamostatnění.

76 Výčet a shrnutí se ke vztahům apoziční povahy řadí dodnes. Pohled na ně je již více než šedesát let ustálen, proto jim v této teoretické části dále nevěnuji pozornost.

asyndeticky, buď bez pauzy, nebo s pauzou.

I Kopečný (1962, s. 204–208) řadí apozici k přívlastkům, a to jako zvláštní, zaměnitelnou, „souřadnou“ determinaci. Za základní považuje to, že apoziční výraz se svým základem označuje jediný pojem. Tato charakteristika se ostatně ustaluje a dodnes je považována za stěžejní. Na rozdíl od Mathesia (viz pozn. č. 70) Kopečný do apozice zařazuje i syntaktické osamostatnění, jelikož v něm cítí predikační vztah. Apozici rozděluje na dva základní druhy: vysvětlující a zařadující.

Asi nejdříveji chápe ve své době apozici Šmilauer (1966). Za její základní znak považuje vztah široké totožnosti. Inovativní je v jeho podání zařazení tohoto jevu. Jak již bylo zmíněno, autoři předchozích mluvnic, Gebauerem počínaje, označovali přístavek jako zvláštní druh přívlastku a k němu ho i řadili. Na rozdíl od nich ale Šmilauer chápe apozici jako jeden z pěti základních syntaktických vztahů, a řadí ji proto na stejnou úroveň jako predikaci, determinaci, koordinaci a parentezi. Věnuje jí samostatnou kapitolu (s. 353–370) a jako první se velmi podrobně zabývá jejím vnitřním rozdělením, a to podle toho, jaký je vztah mezi členy. Takto vyčleňuje vlastní apozici, rozložení a shrnutí a apozici specializující. Jednotlivé třídy dále charakterizuje a všímá si toho, které slovní druhy je nejčastěji vyjadřují i jaký je mezi složkami vnitřní vztah. Syntaktické osamostatnění chápe jako zvláštní druh apozice vlastní a uvádí jak příklady s odkazujícím zájmenem, tak ty, jejichž podstatou je obecnější a přesnější označení představy, popř. její hodnocení.

U Šmilauera (1966, s. 397–398) a Kopečného (1962, s. 187) je také poprvé uveden termín rektifikace, popř. korektura nebo česky oprava. Ani jeden z autorů tento jev však nezařazuje ke vztahům apozičním. Kopečný rektifikaci považuje za zvláštní způsob spojení odporovacího, Šmilauer za zvláštní druh koordinace. Oba dva se shodují na tom, že má i gradační účinek.

Řazení apozice vedle koordinace, subordinace a parenteze jako jednoho ze základních syntaktických vztahů přejímají ve *Skladbě spisovné češtiny*⁷⁷ (1986) Grepl s

---

⁷⁷ Ve *Skladbě spisovné češtiny* od Grepla a Bauera, z let 1964–1980, je většina apozičních vztahů (kromě osamostatňování části výpovědi – viz zde v textu níže) stále řazena k přívlastkům. Autoři apozici považují za shodný substantivní přívlastek postponovaný, připojený volně, nesplývavě, kterým se skutečnost označuje dvěma různými pojmenováními, oba komponenty jsou přitom zaměnitelné. (1980, s. 135–136)

Karlíkem. V jejich mluvnici je poprvé do vztahů povahy přístavkové zahrnuta i korektura, ale s tou poznámkou, že pro její navrstvování na vztahy koordinační ji lze chápat i jako „vztah zcela svérázný“ (1986, s. 224). Od této doby je oprava v mluvnicích řazena výhradně k vztahům apozičním⁷⁸. Grepl s Karlíkem považují z hlediska větněčlenské platnosti za nejvhodnější apoziční skupiny s nevětnými výrazy nazývat větnými členy komplexními, a to podle členské funkce základového komponentu spojení (1986, s. 221). Toto pojmenování zůstává v jimi zpracovaných skladbách dodnes (tzn. v *Skladbě češtiny* z roku 1998 a ve všech vydáních *Příruční mluvnice češtiny*.)

Osamostatňování části výpovědi je v podání autorů Grepla a Bauera (1964, 1972 a 1980) a později Grepla a Karlíka (1986 a 1989) vysvětlováno v oddílu o aktuálním větném členění jako jeden ze specifických postupů ve výstavbě funkční perspektivy. Autoři rozlišují dva základní způsoby osamostatňování: zdůraznění východiska tím, že ho vytkneme před výpověď anebo tím, že ho za výpověď dodatečně připojíme⁷⁹. Je zde také poprvé zmínka o tom, že ne ve všech případech jde o úmysl mluvčího, k dodatkovému připojení naopak často dochází jen v důsledku nedostatečné výpovědní perspektivy. Velmi podrobně se autoři také věnují intonaci osamostatněných výpovědí. Na tyto výklady ve velké míře navazuje i poslední dílo autorů Grepla a Karlíka (1998), *Skladba češtiny*. Podobně jako je tomu u některých dalších jevů, které byly nejprve popisovány na pozadí aktuálního větného členění⁸⁰, i osamostatňování části výpovědi je v tomto díle řazeno k výpovědním modifikacím, a to právě z toho důvodu, že jde o jev převážně promluvový. Autoři také mění jeho název: dodatkové připojení tématu chápou jako jeden z výrazových prostředků parcelace⁸¹, vytknutí východiska před výpověď nazývají nově předsouváním.

Vedle toho se ve *Skladbě češtiny* objevuje i termín osamostatňování (1998, s. 396–400), který však označuje promluvový jev diametrálně odlišný od osamostatňování

78 Akademická *Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 428; *Skladba češtiny*, 1998, s. 350, *Příruční mluvnice češtiny*, 2003, s. 522.

79 Kromě těchto dvou zmiňují autoři také způsob třetí, který je v této práci, stejně tak jako v posledním díle Grepla a Karlíka, *Skladba češtiny* (1998), chápán jako jeden ze způsobů parcelace.

80 Různé pohledy na tyto jevy byly v mé práci již popsány. Jde o elipsu (kap. 4.1.1.1), parcelaci (kap. 4.1.2.1) a opakování (kap. 4.1.5.1)

81 Na rozdílný přístup v pohledu na parcelaci bylo již upozorněno v kap. 4.1.2.1. Vzhledem k tomu, že byla vymezena jako jev, jehož základní znakem je možnost začlenit parcelát do předchozí výpovědi, toto dodatečné připojování chápou právě jako jeden z adordinačních vztahů. S přihlédnutím k tomu, že jde o jev převážně promluvový.

adordinačního charakteru. Autoři jím rozumí osamostatňování celých větných celků, a to buď vět vedlejších, infinitivních konstrukcí nebo hlavních vět v postpozici. Jde o větné konstrukce objevující se výhradně v jazyce mluveném, vyznačující se velmi specifickou intonací a signalizující citovost na rovině modální⁸².

Skladba, která je dle mého názoru v nazírání na vztahy apoziční povahy stěžejní, je akademická *Mluvnice češtiny III*. Zavádí pro tyto jevy nový pojem – adordinace⁸³. Ta je vedle koordinace druhým způsobem zmnožení syntaktické pozice, a to jak na úrovni členské (s. 418–435), tak na úrovni větné (s. 453–454). Zavedení nového termínu je velmi užitečné, jelikož se tím do velké míry řeší problém, jak chápat a vymezit jev zvaný přístavek⁸⁴. I akademická *Mluvnice češtiny III*. zmiňuje, že je pojem apoziční chápán různě, „jak z hlediska hierarchie jejích základních vlastností, tak z hlediska šíře jevů, které se pod ní zahrnují.“ (s. 433) Autoři přístavek chápou jako „vlastnost výrazové stránky syntaxe, (...) jako nesplývavě připojený člen na témže stupni skladební hierarchie a jako vztah mezi tímto členem a členem předcházejícím.“ (s. 433) V tomto pojetí je adordinace přístavku nadřazena a spadají pod ní i případy spojení restriktivního.

Jednotlivé typy adordinačních vztahů jsou v této skladbě rozděleny podle toho, zda je třeba brát zřetel k jejich pořadí. Jsou tak vyčleněny vztahy izotropní a vztahy lineární. (s. 421) Právě k lineárním vztahům jsou kromě jiných zařazeny i ty, které se často vyskytují u Herrmanna: výčet a shrnutí, syntaktické osamostatnění a korektura. U syntaktického osamostatnění jsou přitom zmíněny i ty jeho vlastnosti⁸⁵, které autory jiných mluvnic vedly k tomu, vykládat je na pozadí aktuálního větného členění,

---

82 Asi i z toho důvodu je popis těchto konstrukcí v jiných mluvnicích vcelku nesystematicky řazen k výkladům o výstavbě citové stránky výpovědi (Grepl–Bauer, 1980, s. 210–220), popř. k výkladům o komunikačních funkcích (akademická *Mluvnice češtiny III*, 1987, s. 306–384).

83 Tento název je zmíněn i ve *Skladbě češtiny*, ale jak již bylo vysvětleno výše, Grepl s Karlíkem upřednostňují pojmenování větné členy komplexní a nezařazují k nim syntaktické osamostatnění.

84 Již ve *Skladbě spisovné češtiny* z roku 1986 (a 1989) se Grepl s Karlíkem pozastavují nad problematickým chápáním přístavku ve školních mluvnicích. V nich je totiž za přístavek považováno jen aponované substantivum apoziční skupiny. (s. 221) V mluvnicích vědeckých se oproti tomu apoziční vztahy chápou mnohem šířeji a nezáleží na tom, zda jde o spojení substantivní, adverbialní nebo adjektivní.

85 „Syntaktické osamostatnění slouží potřebám aktuálního větného členění (...), často se osamostatňuje člen s emocionálními konotacemi, nebo je takový postoj výslovně vyjádřen na jiném místě výpovědi.“ (*Mluvnice češtiny III*, 1987, s. 424); syntaktické osamostatnění „(...) slouží ke vzbuzení dojmu neočekávanosti a napětí u posluchače (...)“ (tamtéž, s. 661)

výpovědních modifikací či citové stránky výpovědi. Akademická *Mluvnice češtiny III.* však formální a významové hledisko těmto vlastnostem nadřazuje⁸⁶. Domnívám se, že tím se jí daří tento problematický jev nejlépe a nejsrozumitelněji začlenit do syntaktického systému češtiny. Proto i v této práci není syntaktické osamostatnění primárně řazeno k výpovědním modifikacím, ale právě ke vztahům povahy adordinační.

4.2.1 *Syntaktické osamostatnění v Herrmannových textech*

Jak již bylo řečeno, podstatou adordinace je spojení dvou větných členů nebo větných celků, jež se vtahují k témuž referentu a označují tak v zásadě totéž. Druhý člen má přitom nějak blíže specifikovat člen první anebo naopak. Na stejném principu je založeno i syntaktické osamostatnění. Tato skupina je tvořena jednak výrazem s povahou pouze odkazující a jednak výrazem vlastním autosémantickým, který je buď vytčen před větu anebo připojen za ni. (*Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 424) Tato syntaktická konstrukce je typická především pro mluvené projevy.

Syntaktické osamostatnění se prolíná celým Herrmannovým dílem a autor ho užívá velmi často, a to jak v přímé řeči postav, tak u vypravěče. Je ale možné si povšimnout několika odlišností v distribuci tohoto jevu. Výhradně ve vypravěčských pasážích se objevuje takové osamostatnění, jehož odkazovacím prostředkem je substantivní fráze. Jejím základem je substantivum velmi širokého významu, díky čemuž výraz může fungovat jako kataforický odkaz. Na rozdíl od jiných typů syntaktického osamostatnění v případě substantivní fráze výraz obecnějšího charakteru výrazu konkrétnějšímu vždy předchází. Herrmann obě dvě části v převážné většině případů spojuje asyndeticky, tedy bez spojovacího výrazu, a klade mezi ně až na několik výjimek dvojtečku či pomlčku. O těch obecně platí, že uvozují tu část výpovědi, která má charakter zdůvodnění, doložení nebo vysvětlení. V některých případech jde pouze o jeden vysvětlující výraz, pak mluvíme o větněčlenské adordinaci: *Fráter sklepník přinesl víno a ten vyzábělý, pekelný nástroj z zavádění duší – karty.* (3c, s. 51), *Hloupé, otrocké slovo: milostpane!* (4g, s. 257), *Na kuchyňské lavici sedí shrbená postava –*

⁸⁶ Vytčení a zdůraznění některých složek výpovědi osamostatněním je zároveň zmíněno i v kapitole o výpovědních modifikacích. (s. 661)

Pilnáček. (5, s. 465). Výraz může být i rozvíten: *V zimou se třesoucích rukou jeho chvěl se pomačkaný, popsany arch tuhého papíru – poslední vůle páně Melicharova*. (5, s. 467), (...) *a všem čte na rtech dvě slova: Matka nevěstina!* (2, s. 439), a to i delší větnou konstrukcí: (...) *od osudného rozchodu s bývalým principálem naplňovala ho jediná myšlenka: touha po samostatnosti, přání, aby se mohl vytrhnouti z těch nepříjemných služebních poměrů a pracovati pro sebe. Pracovati od rána do večera, do hlubokých nocí, bez ustání, pilně, vytrvale, ale pro sebe – pro sebe!*⁸⁷ (1, s. 92), *Jaro bylo již na sklonku a kvapem se blížilo léto – doba, na niž se Zemla tak těšil*. (1, s. 117) Jiné případy lze zařadit k adordinaci větné, kdy druhá věta stojí u substantivního výrazu a konkrétněji ho určuje: *Ale jednoho dne krejčí Koudela, jenž bydlil ve Václavské ulici právě proti schodům emauzským, přinesl novinku dosti zajímavou: žena ševce kostelníka vyvěsila dnes po obědě dvanáct kuten pánů fráterů k vyvětrání* (...) (4i, s. 281), *Ano, dnes otvírá vlastní obchod, on, jenž dosud pracoval, ba dřel se pro jiné, počíná dnes život zcela jiný, nový: počíná pracovati pro sebe*. (1, s. 16) Velmi často Herrmann označuje představu tak, že je jen jedním, popř. jediným případem ze široké a obecnější kategorie: *Jediná myšlenka mne ovládala: pomoci Felixovi*. (3b, s. 35), *Válečným heslem paní Myslíkové bylo po této noční rozmluvě s chotěm jediné jméno: Chrysostomus Dundr*. (2, s. 279), *Pobouřen a rozčilen ulehal jsem s jediným vroucím přáním: aby tam na smetišti ležel přítel Špaček vedle svého prezentu*. (4a, s. 191) Povahu substantivní fráze mohou suplovat neurčitá substantivní zájmena, také ona mají velmi široký význam: *Ale něco přece můj zrak zadrželo: čistě otřená okénka vězení klášterního*. (3c, s. 52), *Ji bolívalo vždy jen něco viditelného a hmatavého: ruka nebo noha, ale nejčastěji hřbet*. (2, s. 45), *Jest rozčilen, rozechvělý, neboť dnes koná něco velmi důležitého, něco, co má rozhodnouti o celé jeho budoucnosti, o celém jeho životě: dnes otvírá!* (1, s. 16), *Dnes však poprvé vycítila ze slov dceřiných něco, nač nikdy nemyslela: nevděk – a dnes poprvé ji to zarazilo, ba ohromilo*. (1, s. 256)

Velkým množstvím juxtaopozičně připojeného syntaktického osamostatnění Herrmann věty cíleně drobí a uvolňuje tak jejich stavbu. Velmi zřetelné je to zejména v těch případech, kdy by bylo možné oba dva členy adordinační skupiny namísto

---

⁸⁷ Na této ukázce lze demonstrovat, že osamostatněné členy mohou být i několikrát zopakovány, čímž se zvyšuje gradační účinek na čtenáře.

dvojtečky či pomlčky propojit i pomocí nějakého spojovacího prostředku. U Herrmanna převažují věty (jak je možné si všimnout i výše), ve kterých by se nejlépe uplatnilo *to jest*, popř. *to znamená*⁸⁸, přičemž přechod mezi oběma výrazy je velmi plynulý: *A v temnotu soumraku i snění svítily mi drobné hvězdičky – chladné vločky sněhové.* (3d, s. 55), *Jen ono vyryté srdce pod sukem nezničil – památník lásky jeho a její.* (3d, s. 58), *Karel je dobrák, pije za tři a chvílemi se šibalsky usmívá – první stadium opičky.* (3i, s. 119) Někdy Herrmann místo zřetelné pomlčky či dvojtečky užívá jen čárku. Pro explicitnější vyjádření adordinačního vztahu pak do druhé věty začleňuje odkazovací *to*: *Ozvalo se zadunění, vzdech to vrat.* (3e, s. 71), *Po celou tu dobu ozývalo se z kumbálu chřestění kávy (...) a ozývalo se jednotlivé lupání, praskání to bobů.* (1, s. 26) V případech, kdy není užito žádného odkazu, je často obtížné určit, zda jde opravdu o vztah adordinační povahy (viz pozn. č. 87): *Bližila se chůva, čas minul.* (3b, s. 39), *„Spokojím se malou provisí, prodám levně.“* (3h, s. 112), *Kročeje, ztěžka dopadající na pevně zadělané dlaždice, vyvolávaly temný zvuk, ozvěnu.* (3e, s. 73) Domnívám se, že chápání těchto větných celků závisí zejména na čtenářské interpretaci, vztah mezi nimi je možné chápat i jako koordinaci.

Jak již bylo řečeno, Herrmann hojným užíváním syntaktického osamostatnění, uvolňuje větnou stavbu. Koná tak záměrně a podobně jako i u jiných jevů (zvláště výpovědních modifikací, kterým je věnována první část této práce) tak navozuje zdání spontánního sepětí myšlenek s jednáním. Tato zdánlivá nepřipravenost často propojená s citovou expresí je ještě lépe patrná u dalších typů syntaktického osamostatnění, které se v Herrmannových textech často objevují a jejichž odkazovacím prostředkem není substantivum, ale výraz zájmný. Podle toho, co je vytčeno a jakým směrem, jsou

88 Tyto spojovací prostředky nejsou v mluvnících uváděny u syntaktického osamostatnění, ale u adordinační prosté (*Mluvnice češtiny III.*, 1987, s. 470), u apozice volně připojené (Šmilauer, 1966, s. 355), ve výkladech o množině a jejích prvcích (Grepel–Karlík, 1998, s. 348) a na dalších místech. V teoretickém úvodu (4.2) byla již naznačena velká nejednoznačnost a rozkolísanost v chápání adordinačních vztahů ve skladbách češtiny. Tento typ asyndeticky připojených vět a větných členů v kontextu, ze kterého je patrné, že by bylo možné užít explicitněji i spojovacího prostředku, je v Herrmannových textech hojně zastoupen. K syntaktickému osamostatnění ho řadím z toho důvodu, jelikož se domnívám, že má sémanticky velmi blízko k substantivní frázi a často je jen velmi obtížné jedno od druhého odlišit. Je nutno brát v potaz různé nesyntaktické aspekty, mimo jiné i širší významu jednotlivých výrazů a aspekt pragmatický. I akademická *Mluvnice češtiny III.* (1987) poukazuje na to, že pro popis adordinačních vztahů je třeba brát v úvahu i hlediska, která se u jiných vztahů uplatňovat nemusí, např.: „Co vede mluvčího k tomu, aby denotát označil ještě jednou?“ (s. 435)

rozlišeny tři základní druhy, všechny se v textech objevují. Vzhledem k tomu, že jde o jev, který je typický pro mluvený projev, nevyskytuje se tolik u vypravěče, ale převážně v přímé řeči postav. Ne však u všech postav. Jde především o svérázné postavičky, které jsou nižšího společenského postavení a jejichž mluvě jsou vlastní i jiné zvláštní syntaktické konstrukce⁸⁹ a další specifické prvky lexikální a morfologické.

Herrmann nejčastěji využívá osamostatnění, ve kterém se dodatečně připojuje prvek tematické povahy: „*No, nevšimli si? Karpíšek umřel před rokem a ona to vede dál – kněhkupectví a hudebniny.*“ (4h, s. 270), může být i na pomezí dvou výpovědí: „*Budu já nosit v hlavě takové hlouposti, to víš, na to mně užiješ! Hesla! Tohle svět neviděl!*“ (4d, s. 219) Dodatečně přičleněné téma je často blíže specifikováno zájmeným výrazem, nejčastěji jde o zájmeno ukazovací: „*Abyste ji tak zapomněli doma, pro Pánaboha, tu Sibyllu!*“ (5, s. 345), „*To je křen, takováhle okurka – to mělo být na Josefplaci!*“ (1, s. 33) Syntaktické osamostatnění slouží v mluveném i psaném projevu aktuálnímu větnému členění, původce projevu chce příslušnou složku věty zdůraznit a vyzdvihnout. Často jde ale jen o dodatečné pojmenování prvku dříve již zmíněného, proto je znakem zvláště mluvených projevů nepřipravených, spontánních anebo projevů s emocionálním nábojem. Ukázkovým příkladem jsou projevy dvou osobitých postav románu *U snědeného krámu*, vysloužilého rytmistra Kylliana a prostoučké posluhovačky Randové. Vzhledem k tomu jak velmi negativní vztah má jedna postava ke druhé, jde především o osamostatnění ve výpovědích expresivních. Rytmistr Kyllian přitom Randové důsledně oniká, což se projevuje i v dodatkovém připojení tématu⁹⁰: „*Kdopak jim poroučí, aby to uklízeli, co, oni všetečná Meluzíno!*“ (1, s. 100), „*Tisíc facek! Vždyť je to bledé jako žemle. To tam nenašli nic tmavšího, oni?*“ (1, s. 101), „*Ať jsou tlustá, oni škilete!*“ (1, s. 101) Randová si toto pokřikování nenechává líbit a většinou si pod vousy mumlá podobné nadávky patřící právě panu rytmistrovi: „*Dobře, já mu budu líbat ruku, tomu šnoufonovi, a dám si od něho nadávat, od partyky starého, profousa kostrbatého.*“ (1, s. 101) I v ostatních Herrmannových dílech se v přímé řeči postav toto expresivní syntaktické osamostatnění objevuje: „*Tohle*

⁸⁹ Viz elipsa (kap. 4.1.1.3), kompletace (kap. 4.1.2.2) a opakování (kap. 4.1.5.2).

⁹⁰ Ačkoli jde v následujících ukázkách o výrazy, které lze řadit k oslovení, domnívám se, že právě pro svou vysokou míru expresivity propojenou s důrazným onikáním, je vhodnější je řadit k syntaktickému osamostatnění.

by vás mohlo stát, že byste šel se mnou, vy jeden!“ (2, s. 185), „*A tos o tom nanebevzetí nemohl zpravit svého přítele, co, mne?*“ (4e, s. 229), „*Ty opice! Takhle ty budeš se mnou mluvit? Se svou matkou, co?*“ (5, s. 435) Vysunuté členy vybočují z řady větných členů a uvolňují se od nich, čímž na sebe strhávají pozornost.

Herrmann ale nejednou dodatkového přičleňování tématu záměrně využívá i ve svých autorských pasážích. Podobně, jako tomu je i v případě již popsaných výpovědních modifikací, se Herrmann pomocí syntaktického osamostatnění přibližuje způsobu, jakým jazyk funguje jako nástroj myšlení. Myšlenky ještě neprošly stadiem úpravy, ale i přesto jsou již vysloveny. Samozřejmě to neznamená, že by byly věty autorem takto improvizovány. Jde o Herrmannovu záměrnou stylizaci, kterou staví některé své výpovědi do protikladu s vyváženými a syntakticky propracovanými větami. Vytváří tak sloh nepatetický a spontánní, čímž často zvyšuje jeho citovost a subjektivitu. *Ale ted' už tam dlouho nikdo nebyl – jsou asi nadmíru spořádaní, tihle páni fráteři.* (3c, s. 45), *Byl to pěkný exemplář velkoměstského zete, náš pan Vorel!* (3h, s. 112), *Byl on patrně prohnáný odpůrce, pan Melichar.* (5, s. 332), *Byla ona poťouchlice, Klárka.* (5, s. 353), *Šla rovně, neuchylujíc se ani vpravo, ani vlevo, rozrazila cestou několik milostných párků a blízko kostela svatého Ignáce vyřala nezbednému klukovi, který jí naschvál do cesty vběhl, pohlavek tak důkladný, jako by o něm byla přemýšlela. Taková ona byla, Randová.* (1, s. 14)

Druhým typem syntaktického osamostatnění je předsouvání tématu. To lze v Herrmannových textech nalézt nejčastěji ve vypravěčských pasážích: *Kdo by se nadál do Melichara, že umí také takhle hledět, on, zkušený, kurážný, ostřílený muž.* (5, s. 442), *Díra v domě nejhorší, beze světla, beze vzduchu, ta je vždycky ještě dosti dobrá pro domovníka.* (2, s. 28), *A kupodivu, paní Poláčkové, té popudlivé, svárlivé ženě zdařilo se pokaždé velmi dobře, že všemu nepříjemnému se vyhnula.* (5, s. 339), *Nebude asi dlouho trvat, co se nějaký slušný ženich přihlásí, takhle ouředník od císařských nebo od magistrátu – ti mají dobré živobytí.* (5, s. 421), ale nachází se i v řeči postav: „*Jo obchod – to je ouřad!*“ (4h, s. 270)

Posledním způsobem vytýkání je předsunutí rématu, opět nejčastěji v emocionálně zbarvených výpovědích: „*A toho sněhu, milostpane, na dřevníku ho leží,*

že až střecha píská.“ (4d, s. 222) Hodnotící přísudkové výrazy rématu mohou být pro zdůraznění předsunuty před výrazy podmětové. Jsou signálem silně zainteresovaného stanoviska mluvčího, a tím i projevem jeho souhlasných anebo nesouhlasných postojů. Nalézt je lze jak v pásmu vypravěče: *Ale hned napoprvé dověděl jsem se, že mezi nimi zavládá nedorozumění, hněvají se. Blázní, ti zamilovaní!* (3b, s. 26), tak v pásmu přímé řeči postav: *„Nějaký spořádaný člověk, ten pan učitel.“* (2, s. 233)

V teoretickém úvodu jsem v krátkosti věnovala pozornost také jevu, který Grepl s Karlíkem (1998, s. 396–400) nazývají osamostatňování větné, ale který nemá nic společného s adordinačními vztahy. Vzhledem k tomu, že jde o syntaktickou konstrukci výhradně promluvovou, objevuje se i v přímé řeči Herrmannových hrdinů, a proto jí na tomto místě v krátkosti věnuji pozornost. Jde o osamostatněné syntaktické útvary začínající určitou podřadící spojkou, která však v těchto výpovědích nabývá povahy částice. V mluvených projevech se útvary projevují specifickou intonací, bez které nelze dané výpovědi správně porozumět. Signalizují citovost na modální úrovni, ale mají rozličné dílčí významové odstíny. Herrmann tyto konstrukce vkládá do úst některým svým postavičkám a vyjadřuje jimi např. nějaké přání či výzvu mluvčího: *„Aby ses převlékla, Klárinko.“* (5, s. 389), *„A ať mi došiješ ty tři švonepajky, rozumíš, starý?“* (5, s. 414), zklamání mluvčího na tím, že se něco nestalo tak, jak si přál (zde v poměrně nadneseném slova smyslu): *„Že mu prsty neupadly!“* (4i, s. 281), nebo jimi a opačným užitím kladu a záporu mluvčí vyjadřuje své přesvědčení o tom, že splní opak toho, co říká: *„No to abychom nenašli kupce? To by bylo!“* (3k, s. 161) Mnohdy bývají tyto konstrukce propojeny s hovorovými prvky jiných jazykových rovin, v následující ukázce např. s nespisovnou, obecně českou koncovkou 3. osoby množného čísla některých sloves: *„Že oni se neženěj', pane kasír! Maj' hezké postavení, ženu by uživilí – takhle se potloukaj' v těch hospodách – že se neženěj'! Pročpak?“* (4h, s. 269) Herrmann někdy tyto konstrukce užívá i ve vypravěčských pasážích, v tom případě ale vždy vyjadřují postoj některé z postav, o které vypravěč čtenáře právě zpravuje: *Uplynula hezká chvíle, pan Kubín byl by skoro usnul. Aby tak s ním pak ty vory uplavaly.* (4b, s. 194), *Věděl, že jim nastává velmi nepříjemné setkání s panem Šterbou, že budou musít na hodinu odejít a že budou mít popřípadě nesmírně mrzuté oplétačky,*

vzpomene-li si pan Šterba na – kufry. Jak by na ně zapomněl! (1, s. 85)

4.2.2 Korektura v Herrmannových textech

Korektura, neboli rektifikace, je ze sémantického hlediska velmi zajímavým jevem, ve kterém druhá složka skupiny lépe, správněji nebo vhodněji vystihuje skutečnost, opravuje anebo zpřesňuje první pojmenování. Nejedná se o syntaktickou konstrukci, která je pro psané texty běžná, o to pozoruhodnější je, jak moc ji využívá Herrmann. Nutno dodat, že nejvíce jsou různé formy oprav zastoupeny v díle *Vdavky Nanynky Kulichovy*, ale objevují se, častěji než je obvyklé, i v ranějších dílech. Domnívám se, že jde o jev, který je velmi charakteristický pro Herrmannův autorský styl a je proto více zastoupen ve zřetelněji stylizovaných vypravěčských pasážích. Existují různé příčiny v užívání korektury, s čímž úzce souvisí její různé významové odstíny.

U Herrmanna je rektifikace často založena na prosté opravě. Původní výraz je méně přesný pro označení toho, co má autor na mysli, proto ho koriguje výrazem výstižnějším, přesnějším a adekvátnějším, a to nejčastěji pomocí výrazu *vlastně*: *A skoro nejpodivnější bylo, že Nanynka neměla závistníků, vlastně závistnic.* (2, s. 113), *S pocity naprosto jinými než paní Myslíková ukládala se na lůžku paní Angelína Knedlhansová. Vlastně na pohovku, ježto obě postele ... byly rozebrány.* (2, s. 435). Ten může být doplněn lexikálními prostředky, které evokují další významy, v následující ukázce např. částice *snad* vyjadřuje pocit nejistoty s obsahem rektifikované části výpovědi: *Dřepla tedy na bobek a štárala v plotně, vyhrabujíc vychladlý popel od oběda – ale vlastně snad od svačiny (...)* (2, s. 23)

Ještě častěji jsou v Herrmannových textech uvedena dvě pojmenování a obě svým způsobem platí i neplatí. Jedno může vystihovat, jak byla daná věc míněna, druhé pak, jaká ve skutečnosti doopravdy byla: *Viděla Přetrhla vzdáleného již na padesát kroků. Vlastně ne Přetrhla. Vypadalo to, jako by ulicí letěl jen ohromný širák a pod ním vlál havelok (...)* (2, s. 161), *A jak tu spí! fráter sklepník hlavu na stole, tučný s rukama na břiše o stěnu opřený; shrbený má skleslé ruce, hlavu na prsou. Však nejlépe sedí či*

vlastně leží hubený. (3c, s. 50) Jindy jedno pojmenování spíše odpovídá zběžnému pohledu na věc, druhé je pak ve svém formulování přesnější: (...) *s jejichž pomocí provozovala paní Poláčková „pucérství“, vlastně však obstarávala jenom cídění kloboukův a pentlí i per pro jiné, větší pucérky.* (5, s. 349), *Otec Kulich pověsil kalmuk „na Komín“, totiž na dvířka otvoru pro vymetání sazí vedle kamen...*(2, s. 69), *Krk byl tenký, protáhlý, a na něm seděla hlava malá, pokrytá vlasy ještě dosti hustými, kučeravými, barvy velmi neurčité – vlastně barev neurčitých...* (2, s. 67), *Ležel již hezkou chvíli. Vlastně se povaloval. Lépe řečeno – snažil se vstáti.* (3e, s. 72), *Stanula na půl cestě; zadržel ji silný hřeb, jakých vidáme dosti na starých stavbách – vlastně na dřevěných částech starých staveb.* (3e, s. 75)

Korektura je vhodná k vystižení gradace. To je dle mého názoru u Herrmanna jedna z nejpodstatnějších příčin jejího užití. Vypravěč vnáší do textu velkou míru subjektivity, jelikož přerušuje lineární tok textu nějakým vnějším atributem. Tento typ korektury má velmi blízko k parentezím (proč ale o parentezi nejde, bylo vymezeno v kap. 4.1.4.1): (...) *odebrala se na odpočinek do malé komůrky vedle kuchyně. Ale co pravím, na odpočinek; nikoli, nyní teprv nastala Klárce chvíle, kdy byla nikým nerušena, neviděna, neslyšena, a v takové chvíli začal její mozek zimničtě pracovat (...)* (5, s. 397), *Ano, seděla za pultem jako sova – co, pravím sova! – sova mi proti hroznému tomu zjevu připadala jako rajský motýl.* (4j, s. 295)

Herrmann pomocí korektury dociluje také humorného účinku na čtenáře. Ve výpovědích dochází k propojení dvou vazeb. Z gramatického hlediska jde o propojení korektní, ale jeho sémantické vyústění je velmi překvapivé a vtipné: *Děti běhají bosy, bez čepic a bez kabátů, někdy jen v pouhé košili sem tam, honí se, perou se, řvou, až uši zaléhají, a matky a tety pletou punčochy – vlastně jenom jazyky.* (1, s. 29), *Ve spolcích mě nechali mluvit, v rodinách se na mě mračili a rádi mne neviděli, ježto prý jim chci zaváděti nový pořádek, vlastně nepořádek.* (4g, s. 258)

V běžné mluvené komunikaci je hlavní příčinou korektury přeřeknutí často související s citovým rozrušením mluvčího. Asi i proto se tato oprava objevuje nejčastěji v přímé řeči Herrmannových postav a bývá propojena i s dalšími výpovědními modifikacemi: *„Slečno, doufám, že odpustíte mému nerozumnému chování – vlastně*

jsem ani nezamýšlel – nikoli, slečno, nechápu, kterak jste se mohla domnívati, že bych totiž – ano – již utíkám, vlastně plavu, a nebudu překážet --- Moje úcta...!“ (4b, s. 202), „*Jen ceremonie a ceremonie, to byla odjakživa její slabá stránka. Vlastně silná.*“ (2, s. 235). V přímé řeči postav ke korektuře často dochází také bez spojovacích prostředků: „*(...) ale ne vždy do domu, vyčkám vás na rohu, za rohem.*“ (2, s. 111), *Ty zlé – ty dobré dítě! Nehněvám!*“ (2, s. 407)

Podobně jako postavy, které rychleji mluví, než myslí, i ve vypravěčských pasážích se snaží Herrmann čtenáři sugerovat pocit, že jsou jeho myšlenky ještě ve stadiu zrodu a nejsou definitivně zformulované. *A všechno toto pomyšlení bylo přitřpklou krůpějí do radosti ... Radosti? Vlastně nelze říci, že v tu chvíli byla Nanyňka naplněna radostí.* (2, s. 446), *Malou a a spokojenou domácností vanulo příjemné tepličko, z každého koutečku dýchalo štěstí manželské, i z tváří manželů zářilo úplné – pardon! Přes tvář paničky polétal časem mráček starosti a její oči zavadily při tom vždy o přítele.* (3i, s. 117)

4.2.3 Výčet a shrnutí v Herrmannových textech

Na rozdíl od předchozích vztahů adordinační povahy je tato skupina vždy dvojsložková. Jedna složka vyjadřuje množinu a druhá prvky této množiny. Různé druhy shrnutí a výčtů se rozlišují především podle toho, která složka je umístěna na prvním či druhém místě a jaký je mezi těmito dvěma složkami vnitřní vztah.

V uměleckých textech, a tak i u Herrmanna, se toto syntaktické specifikum využívá k obohacování textu. Jsou uvedeny různé pojmy, které spojuje nějaký jednotící prvek nebo společný znak, tzn. společný jmenovatel. Podobně jako některých typů syntaktického osamostatnění (kap. 4.2.1) a korektury (kap. 4.2.2) i výčtových řad užívá Herrmann především ve svém stylizovaném autorském projevu, vyskytují se tedy mnohem častěji ve vypravěčských pasážích než v přímé řeči postav a jsou tak jedním z specifických ukazatelů Herrmannova autorského stylu. Pakliže je první složka této skupiny významově širší než složka druhá, jde o pořadí shrnutí – výčet. Herrmann pro propojení množiny s jejími prvky v tomto pořadí využívá nejčastěji asyndetického

spojení. A to nejen mezi oběma složkami skupiny, ale i mezi jednotlivými prvky výčtu. Týká se to především jeho posledního zkoumaného díla, *Vdavky Nanynky Kulichovy*, ale ve velké míře jej lze nalézt i dříve. Juxtapoziční spojení působí velmi příznakově a naznačuje spíše neukončenost daného výčtu, nebo si alespoň čtenář jeho ukončeností nemůže být jistý⁹¹: (...) *vyprávěl až se hory zelenaly. O svém úřadě, o svém mládeneckém hospodářství nahoře v Hluboké cestě, o svých večerních společnostech.* (2, s. 294), *A teď se tmavá kuchyňka naplnila neslýchanou směsí zvuků. Řinkotem poklic, jekem trumpetů a řehtačky, drnkotem kytary, vřeskem harmoniky.* (2, s. 350), *A jak tu spí! Fráter sklepník hlavu na stole, tučný s rukama na břicho o stěnu opřený; shrbený má skleslé ruce, hlavu na prsou. Však nejlépe sedí či vlastně leží hubený.* (3c, s. 50), (...) *a to byla zjevná paráda a rodinné stříbro. Řetízky, prsteny, ženské jehlice, náušnice, příbory k jídlu.* (2, s. 264), *Muž opilec, vězící nyní v objetí zrzounově, podléhal zajisté dnes náhodám. Náhodou se opil. Náhodou zamířil k baráku. Náhodou našel zavřeno.* (3e, s. 77) Na uvedených příkladových větách si lze také všimnout dalšího postupu, kterého Herrmann v řadách shrnutí – výčet téměř výhradně využívá. Složka prvků je parcelována do samostatně oddělené výpovědi. Tečkou je graficky naznačeno, že je výpověď ukončena. Tím autor ve čtenáři navozuje zdání překvapivého vyústění, což je ještě umocněno již zmíněným juxtapozičním spojením posledních dvou členů, které naopak čtenáře vede k představě, že výčet bude pokračovat ještě dále. Herrmann si tímto porušováním zavedených postupů se čtenářem pohrává a zároveň ho tím baví.

V případě, že množina a její prvky nejsou na pomezí dvou samostatných výpovědí, je druhá složka tvořena několikanásobným větným členem: *Bylo podivuhodné a skoro nepochopitelné, co je v domě ženských, mladých i starých, hezkých i nehezkých, čistě upravených i zas jen tak na půl smyčky ovázaných (...)* (2, s. 22), může jít i o několikanásobný přísudek: *Nanynka potom smejčila, utírala obrázky a zrcadlo, pátrala po každé pavučince, zastrkala všechny kartóny a krabice hluboko pod postele.* (2, s. 53)

91 Nepříznakovým spojením ve výčtových řadách je užití spojky mezi posledními členy (převážně souřadících spojek *a* a *i*). Dle akademické *Mluvnice češtiny III.* je asyndetické spojení jedním z signálů neúplnosti a užívá se ho především v informačních výčtech. (1987, s. 402)

Dle Bečky se výčtu v uměleckých textech užívá většinou ke konkretizaci či amplifikaci, tzn. že se některým úsekům dává větší rozsah (1992, s. 253). Domnívám se, že tyto důvody vedly při psaní Herrmanna k jejich častému využití, a proto se vyskytují zvláště v popisných vypravěčských pasážích. Výraz, který je množinou obecně pojmenován, se dále konkretizuje. Uvádí se řada detailů, jež svým součtem skutečnosti názorněji vyobrazují. Výraz se rozvádí do širší, je bohatší a plnější. V následující ukázce z *Nanyňky* je vidět, jak Herrmann za pomoci různých přívlastků dokonale vykresluje rozmanitost popisovaného jevu: (...) *pozoroval ruce, jež kladly zástavu na prkénko, tu masité a hrubé, necitelné, tu zas upracované a zmozolené, tu tenké, kostnaté, chvějící se ruce ostýchavých matek, vdov, starých slečen, nemohoucích se rozloučiti s památným nějakým šperkem, do něhož vkládaly nesmírnou cenu, ruce tenkých prstů, jako ze samých nervů spletených.* (2, s. 265)

Výčty mohou být úplné či neúplné. Bez konkrétního lexikálního kvantifikátoru, bez znalosti kontextu a některých společných znalostí a vědomostí o světě je často velmi obtížné jednoznačně určit úplnost výčtů. V předchozích ukázkách je proto možné se jen dohadovat, zda jde o výčty úplné či neúplné. Při úplném výčtu musí být obě dvě množiny naprosto identické. V roli kvantifikátoru mohou vystupovat prostředky lexikální, zde např. zájmeno totalizující vyjadřující úplné množství: (...) *za krátko skříply dveře kuchyňské a za okamžik otevřely se i dveře do pokoje a všichni výletníci naši – paní Poláčková, Klárka i Matěna – vcházeli do světnice.* (5, s. 387), substantivum s předponou jasně dané kvantity: *Toto město jest podivným oboživelníkem. Je táborem vojenským a zase městem občanským.* (1, s. 34), anebo jednoduše substantivum s významem úplnosti: *Tato dáma tedy měla býti dnes společnicí paní Poláčkové na výletě, s celým štábem: s manželem i dcerou.* (5, s. 345) Ve všech těchto ukázkách si je také možno povšimnout toho, o čem byla řeč již výše, a sice, že uzavřenost výčtu je naznačena také spojkou souřadící postavenou před jeho poslední člen. Spojka *a* je neutrální a signalizuje, že za posledním členem nic dalšího následovat nebude. Spojkou *i* dává navíc původce projevu najevo, že poslední prvek kompletující množinu je neočekávaný a překvapivý.

Prozatím jsem se věnovala výčtu, jehož první složka je významově širší.

Herrmann ale využívá i druhého způsobu, tedy skupinu s pořadím výčet – shrnutí. První složka tvořená několikanásobnými výrazy je pak naopak významově užší, druhá složka obecnější a shrnující. Grepl s Karlíkem tento způsob shrnutí nazývají sumarizací (1998, s. 350) Domnívám se, že co se frekvence výskytu týká, jsou oba dva způsoby v Herrmannových textech zastoupeny poměrně stejně často. I funkčně jsou oba dva způsoby totožné, také v první složce sumarizace se uvádí řada konkrétnějších a názornějších detailů, které jsou pak v druhé složce, ve svém součtu, souhrnně pojmenovány. Herrmann sumarizaci užívá zvláště u vypravěče.

Nejčastěji je v Herrmannově díle zastoupena sumarizace bezespoječná, ale na rozdíl od skupiny shrnutí – výčet bývá jen málokdy na hranici dvou výpovědí: *Nadýchám se čerstvého vzduchu, vidím krásného zelena, vznáším se nad ostatní Prahou. A to vše mi poskytuje vikýř u pudy.* (3c, s. 43) Mnohem častěji je výrazný předěl mezi oběma složkami signalizován pomlčkou nebo dvojtečkou: *Umlklo všady drhnutí schodů v patrech, svištění košťat po chodbách a síních, vytřepávání utěráků z pavlačí, bouchání do koberců na dvoře, šplouchání a bublání vody, vylévané na mřížku stokovou, – sobotní úklid byl již dokonán.* (2, s. 22), *Druh se k druhu přivine, z těla do těla prochází podivné chvění, teplo, vůně, nová a nová žádost vroucnějšího přilnutí – paní Myslíková vzpomínala na vlastní mládí.* (2, s. 312), *Zde je tak nevázan, v té zelené vodě, bez tuhého límce u košile a bez manžet, prost těsných botek, bílé vesty – bez všeho! Ah!* (4b, s. 193), *Byltě vybral již dávno pro Martina slavnější dráhu životní, byltě ho určil pro stav, o němž se domníval, že vede ke všem důstojenstvím a výhodám ve světě, – ustanovil, že se stane kupcem.* (1, s. 37), *Jest rozčilen, rozechvělý, neboť dnes koná něco velmi důležitého, něco, co má rozhodnouti o celé jeho budoucnosti, o celém jeho životě: dnes otvírá!* (1, s. 16) Všechny uvedené výčtové řady jsou hodně dlouhé a rozvité, u Herrmanna se ale objevují i jednodušší a kratší výčty, které jsou složené z jednoslovných pojmenování: *Rodiče, bratr, setry – jaká to milá společnost.* (1, s. 266), *(...) Nanyinka pěstovala v kořenáčích bazalky, balzamíny, rezedku – samé laciné, vděčné a trpělivé rostliny ...* (2, s. 219), *To znamená v řeči policistů a ponocných: Zde jsem! Slyším! Přicházím! Slova to, která člověkem zachvějí.* (3e, s. 81) Shrnutí nemusí být vždy pozitivní, může i vyvracet uvedené myšlenky a pojmy: *Všechny ostatní mohou*

Nanynce přáti, všechny uloví její vldný úsměv, stále ještě jiskřící slzami, všechny uslyší její díky – jen ony ne! (2, s. 386)

Při sumarizaci však Herrmann nežívá pouze juxtaopoziční spojení, ale často si vypomáhá i výrazy, které první složku shrnují explicitněji. V celém Herrmannově díle jsou nejfrekventovanější spojovací výrazy *zkrátka a slovem*: *At' jen se nikdo z nich nezjeví! At' nespátrí Pavlína nikoho z oněch, na něž kdysi se zalíbením pohlížela. At' zemrou všichni, at' se vystěhují do Ameriky – zkrátka, at' zmizejí na vždy.* (1, s. 212), *Bylyť to dívky nejprostšího duchu, chudých, ba nuzných rodičů, byla to zároveň děvčata nevzdělaná, beze všeho mravního podkladu, žvanivá – pan Melichar říkal: plácavá – beze vší ušlechtilosti, zkrátka nelišila se mnoho od fabriček, zajisté nejinak, než jen oděvem trochu pěknějším.* (5, s. 351) (...) *časně vstávala a pozdě se ukládala na lůžko; předčítala matce z kalendáře a psala dopisy, které jí matka diktovala – zkrátka, konala sto jiných drobných prací denně, jež se konají v domácnosti bez služky.* (2, s. 354), *Klárka stala by se pojednou zámožnou paní mistrovou, mohla by matce tu a tam něčím pomoci, snad by časem paní Poláčková mohla ke vdané dceři se přistěhovati, snad by někdo, kdyby Klárka ovdověla – paní Poláčková myslila vždy na vše – připadlo všecko Klárce a mohla by v tom hospodařiti s matkou společně a snad by se mohla i po druhé vdáti a v tom případě onačejšího ženicha nalézti – zkrátka, výpočty paní Poláčkové šly donekonečna (...)* (5, s. 356) *Tento má příliš málo zavěšené uši, onen příliš dlouhé tělo – slovem, Neronovi se nevyrovnal ani jediný.* (4a, s. 180), *Pochmurnost počasí přiléhala k pochmurnému onomu krámu, k pochmurnému panu principálu, slovem ke všemu, co byl právě viděl a slyšel.* (1, s. 43)

V některých ojedinělých případech Herrmann oba dva způsoby, tzn. shrnutí – výčet a výčet – shrnutí, vzájemně kombinuje. První povšechné pojmenování je rozčleněno, aby mohlo být vzápětí znovu ale trochu jiným způsobem shrnuto: *Vše to, příchod služčín, otázky, vzchopení z židlí, povely a napomenutí – vše se událo rychle, jako na divadle.* (2, s. 267), *Rytmistr Kyllian neměl žádné libůstky. Nepěstoval květin, nechodil na ryby, neshromažďoval rytin neb obrazů, nečetl, nepřemýšlel, zkrátka, život jeho by byl býval jedinou pouští, kdyby nebylo bývalo sousedů.* (1, s. 24)

Jak již bylo v úvodu řečeno, dvousložková skupina tvořená shrnutím a výčtem se

v Herrmannových knihách objevuje zvláště v autorských pasážích. Vypravěč má pro využití tohoto adordinačního vztahu mnohem více prostoru a může text důkladně syntakticky propracovat, což je pro dlouhé výčtové řady, které se v těchto textech vyskytují hojněji, stěžejní. Na rozdíl od modifikací větných struktur, které jsou vlastní mluveným projevům, je tato skupina typická spíše pro promyšlené texty psané. Stejně tak, jak se Herrmann snaží dodržovat některé základní znaky mluvených projevů v rámci výpovědních modifikací, i zde si všímá toho, že se s výčty v nepřipravených mluvených projevech často nesetkáváme. Alespoň ne s těmi dlouhými a rozvitými. A proto není jejich frekvence v přímé řeči postav nijak zásadně výrazná. Pakliže Herrmann výčtu u postav užije, jde vždy o strohé, jednoduché věty, které mají jen přiblížit nějakou informaci či jev: „*To nepochopuji,“ míním opět já, „vždyť mu chutná výtečně, je vesel, růžový, tedy zdráv!*“ (3i, s. 118), vyčíslit, čeho se nějaká záležitost týká: „*Der gute Mann hat alles, gnädige Frau! „Dost slivovice pro nás, vanilky pro ženské a cikorie – pro baby!*“ (1, s. 107), „*Zač mi děkuješ?*“ „*Za vše. Za to, žeš u Dundra otevřela album – žeš ses Dundra vyptala na Švalbenšvance – žeš to všechno pověděla mamá.*“ (2, s. 433), „*Všichni jsou holomci – jeden jak druhý!*“ (1, s. 57), anebo nadřazený pojem prostě rozložit: „*To je naše užití neděle: vyjdeme si odpoledne na procházku, vrátíme se k večeru domů, navečeříme se a pak si zajdeme ještě někam do zahrady, kde hraje hudba.*“ (1, s. 119), „*Inu, všechno má své zlé,*“ vykládal pan Pilnáček. „*V létě horka, v zimě mrazy.* (5, s. 375)

5 Závěr

Ze syntaktického rozboru děl Ignáta Herrmanna vzešlo několik závěrů, které bych na tomto místě chtěla stručně zopakovat a shrnout.

Jak bylo v průběhu práce mnohokrát zmiňováno, Herrmann se ve svých textech snaží co nejvíce přiblížit „svému“ obyčejnému čtenáři. K tomu, aby ho zaujal, nenudil a dokázal si udržet jeho pozornost, mu slouží zejména vysoká dynamičnost jeho textů. Herrmann si sám vytyčuje skupinu potenciálních čtenářů, a přestože s nimi skrz své texty nemůže navázat skutečný přímý kontakt, alespoň se záměrně pokouší o jeho stylizaci. Z toho vyplývá, že ačkoli jsou jeho texty psané a tím pádem důsledně připravené, snaží se Herrmann ve velké míře navodit atmosféru přesně opačnou a užívá takových jazykových prostředků, které jsou typické naopak pro komunikaci spontánní, bezprostřední a nepřipravenou. Nezanedbatelným faktorem, který je dán konkrétní komunikační situací, je přitom neoficiální, soukromý až familiární ráz jeho textů. Tato autorova východiska jsou nejvíce patrná v hojném užití přímých řečí se všemi svými charakteristikami, které jsou pro ně vlastní.

V této práci jsem ukázala, že pod výše zmíněné charakteristiky je možné zahrnout téměř všechna Herrmannova díla. Patrný posun je pouze ve frekvenci užití jednotlivých jevů a v autorově spisovatelském záměru, se kterým souvisí i samotný účinek na čtenáře. Co se frekvence týče, lze shrnout, že nejvíce popisovaných syntaktických specifik se nachází v díle *Vdavky Nanynky Kulichovy*, naopak nejméně v Herrmannově nejranějším povídkovém cyklu *Z chudého kalamáře*. I v tomto souboru se objevují povídky, které z rané Herrmannovy tvorby vybočují a které ukazují směr, kterým se autor později vydává (tuto tezi nejlépe potvrzuje povídka *Muž, který kleje*).

S frekvencí jevů úzce souvisí i druhý pozorovaný posun. V knižních prvotinách se Herrmann mnohem více snaží své práce stylizovat do básnického jazyka, proto nepřenechává tolik prostoru promluvovým pasážím. V románu *U Snědeného krámu* a částečně také v dlouhé povídce *Pan Melichar* se zas pod dobovým vlivem snaží o naturalisticko-realistický obraz a syntaktická specifika se tak objevují převážně v přímé řeči postav, ne však tolik ve vypravěčských pasážích. Svým humorným účinkem na

čtenáře a i svým subjektivnějším zabarvením se Herrmannovu pozdnímu dílu nejvíce přibližuje soubor povídek *Pražské figurky*.

V této práci bylo dále demonstrováno, která syntaktická specifika jsou charakteristická pro vypravěče a která pro postavy. Z rozboru syntaktické roviny postav Herrmannových děl soudím, že se autorovi ve velké míře daří zachycovat mluvený jazyk tak, jak ve skutečnosti opravdu vypadal. Vzhledem k tomu, že je Herrmann veden snahou co nejlépe a nejpodrobněji zachytit prostředí pražského předměstí a jednotlivých společenských skupin, lze předpokládat, že i jazyk převážně většiny Herrmannových děl je do jisté míry svědectvím jazykové situace na přelomu 19. a 20. století⁹². Některé syntaktické prvky zavedl Herrmann jako jazykovou bázi promluv svých postav, a to jak v povídkách kratšího i delšího rozsahu (pan kasír, hospodský, domovník, pan Melichar, pan Pilnáček, opilci aj.), tak v širě pojímaných románech (rytmistr Kyllian, posluhovačka Randová, Kulich, matka Kulichová aj.).

Jak jsem ukázala, základní rozdíl užitých syntaktických jevů v řeči postav a ve vypravěčských pasážích se týká jejich motivovanosti a nemotivovanosti. U postav se nachází oba dva typy, v autorských pasážích převážně výpovědní modifikace nemotivované a kromě toho také některé specifické jevy adordinačního charakteru. Ačkoli tedy vypravěč v mnoha případech užívá stejné konstrukce jako postavy (zvláště jisté druhy elips, opakování, syntaktického osamostatnění, aposiopese aj.), a to zvláště jde-li o vypravěče v ich-formě anebo vypravěče angažovaného, užitím některých jevů se zase od přímé řeči postav zásadně odlišuje (parcelací, korekturou, výčtem a shrnutím aj.). Jak u vypravěče, tak u postav přitom většina popsanych syntaktických specifík úzce souvisí s vysoce zastoupenou expresivitou v Herrmannových textech, mívá silně gradující účinek a kromě toho často napomáhá k hierarchizaci, a nebo naopak k uvolňování větné stavby.

---

92 Musíme si ale uvědomit, že umělecký tvůrce žádné z jazykových prostředků, které má k dispozici, nepřijímá pasivně, nýbrž je přetváří a stylizuje v souladu se základním významotvorným principem výstavby díla. Proto je vždy třeba počítat jak s nedůsledným, tak s nadměrným užíváním některých syntaktických prostředků.

Cílem této diplomové práce bylo zanalyzovat a zdokumentovat syntaktická specifika děl Ignáta Herrmanna. Vzhledem k tomu, že jde o oblast jazykovědného popisu, která prozatím nebyla důkladně prozkoumána, věřím, že má práce tento směr obohatí a snad i inspiruje k dalšímu výzkumu.

6 *Résumé*

This present thesis is studying the syntactic specifics in the work by Ignát Herrmann. Major part of the literary work by this author pictures the life of „small“ people of Pragues suburb at the end of the 19th century with their simple nature and daily routines and it all with the intention to assume and amuse readers. Although the texts are written and therefore well prepared, Herrmann tries to evoke an exactly reverse feeling in large extent and uses such language constructions which are typical for unprepared, spontaneous and familiar communication. In context of that the texts are rich of direct speech with all the characteristics peculiar to them.

There were two main groups created on grounds of the fundamental Czech syntactic grammar for the description of the syntactic specifics in Herrmann's texts. One of them contains modifications of the basic sentence formula (ellipsis, parenthesis, aposiopesis etc.) and the second grammatical constructions with features of apposition relationship (rectification, enumeration and summary etc.).

In the analysis reported here it was shown that at the syntax level there are Herrmann's pieces based on two basic principles which are in contrary to each other. On the one hand the texts are highly reduced but on the other side they are apparently enriched. The represented syntactic specifics conform to both of them.

Furthermore the described syntactic constructions were presented both in the direct speech of the characters and in the narrative passages. In this thesis it could be given a proof about the fact that at the syntax level there is not a large change of the particular researched works, anyhow the most of syntactic specifics were found in the latest Herrmann's work *Vdavky Nanynky Kulichovy*.

7 *Použitá literatura*

7.1 *Primární literatura*

1. HERRMANN, I.: *U snědeného krámu*. Československý spisovatel, Praha 1982.
2. HERRMANN, I.: *Vdavky Nanynky Kulichovy*. Československý spisovatel, Praha 1991.
3. HERRMANN, I.: *Z chudého kalamáře*. Nakladatel F. Topič, Praha 1930.
  - a) Bájce o červené růži
  - b) Manželé
  - c) Ve vikýři
  - d) Život v kolovrátku
  - e) Muž, který kleje (fragment románu, jež by mohl dopsati Viktor Guho)
  - f) Pohádka o pavouku
  - g) Ve vikýři II
  - h) Pan tchán a pan zeť
  - i) Utkvělá myšlenka
  - j) Silhouetta
  - k) Kterak pan Fabian prodával piano
4. HERRMANN, I.: *Pražské Figurky*. Nakladatel F. Topič, Praha 1930.
  - a) Přátelský dar
  - b) Na vorech
  - c) Horálkův pan Vašek
  - d) Heslo!
  - e) Po domácku
  - f) Tonda odvádí
  - g) Milostpane!

- h) Dvoje knihy
- i) Fráter z Podskalí
- j) Sudička

5. HERRMANN, I.: *Pan Melichar*. Nakladatel F. Topič, Praha 1930.

7.2 Sekundární literatura

BEČKA, J.: *Česká stylistika*. Academia, Praha 1992. ISBN 89-200-0020-8.

BEUER, J. – GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. SPN, Praha 1964.

BEUER, J. – GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. SPN, Praha 1972.

BEUER, J. – GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. SPN, Praha 1980.

DANEŠ, F.: Haškův „Švejk“ a Vachkovo „Bidýlko“ – Dva milníky ve vývoji české prózy. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2009, s. 480–493.

ERTL, V.: *Gebauerova mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské II. – Skladba*. Grafická Unie, Praha 1926.

FORST, V. a kol.: *Lexikon české literatury 2*. Academia, Praha 1993. ISBN 80-200-0468-8.

FUNDOVÁ, M.: K počátkům pronikání obecné češtiny do jazyka české prózy. *Naše řeč* 48, 1965, s. 21–28.

GEBAUER, J., upravil: TRÁVNÍČEK, F.: *Příruční mluvnice jazyka českého*. Grafická Unie, Praha 1925.

GEBAUER, J.: *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I. – Nauka o slově*. Nakladatelství F. Tempského, Praha a Vídeň 1890.

GEBAUER, J.: *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské II. – Skladba*. Nakladatelství F. Tempského, Praha a Vídeň 1890.

GREPL, M – KARLÍK, P. – NEKULA, M.: oddíl Syntax. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2008. ISBN 80-7106-134-4

GREPL, M – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998. ISBN 80-7198-281-4

GREPL, M – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. SPN, Praha 1986.

HAUSENBLAS, K.: Čeština v dílech slovesného umění. In: *Kultura českého jazyka*. Severočeské nakladatelství, Liberec 1969, s. 89–102.

HAVRÁNEK, B. – KOPECKIJ, L. – STARÝ, E. – ZÍSKAL, M.: *Cvičebnice jazyka českého pro čtvrtou třídu středních škol*. Československá grafická Unie, Praha 1936.

KOPEČNÝ, F.: *Základy české skladby*. SPN, Praha 1962.

KREJČÍ, K.: *Pokračovatel literární tradice nerudovské*, in I. H.: *Fráter z Podskalí a jiné obrázky*, Praha 1959, str. 10

DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. a kol.: *Mluvnice češtiny III*. Academia, Praha 1987.

MOCNÁ, D.: *Případ Kondelík*. Karolinum, Praha 2002. ISBN 80-246-0312-8

PLESKALOVÁ, J. – KRČMOVÁ, M. – VEČERKA, R. – KARLÍK, P.: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia, Praha 2007. ISBN 978-80-200-1523-5.

RULÍKOVÁ, B.: *Parenteze v současné češtině*. Academia, Praha 1973.

RŮŽIČKA, J.: Apoziopéza čiže přerušená výpověď. *Slovenská řeč* 24, 1959, s. 129–153.

ŠMILAUER, V.: *Novočeská skladba*. SPN, Praha 1966.

TRÁVNÍČEK, F.: *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. – Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*. Melantrich, Praha 1948.

TRÁVNÍČEK, F.: *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. – Skladba*. Melantrich, Praha 1951.